

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Magdalena Brachtlová

Královská lóže Národního divadla

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. června 2018

Bc. Magdalena Brachtlová

Bibliografická citace

Královská lóže Národního divadla [rukopis]: diplomová práce / Bc. Magdalena Brachtlová; vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc. -- Praha, 2018. – 124 s.

Anotace

Předmětem magisterské práce je královská lóže v pražském Národním divadle. Diplomantka podrobně zpracuje její stavební dějiny v rámci prvotní stavby i pozdějších rekonstrukcí a oprav. Lóži zasadí do kontextu vývoje typu a podrobí interpretaci z hlediska významů do ní projektovaných. Věnovat se bude samozřejmě také analýze z hlediska provozu. Interpretaci architektonické stránky doplní analýzou a interpretací ikonografie malířské výzdoby. Nedílnou součástí práce bude podrobná obrazová dokumentace.

Klíčová slova

Národní divadlo, královská/prezidentská lóže, Vojtěch Hynais, Václav Brožík, Julius Mařák, Josef Zítek, Josef Schulz, neorenesance

Abstract

The subject of the master's thesis is the royal box at the National Theater in Prague. The diplomat elaborates in detail its construction history from the initial construction, later reconstructions and repairs. She will put the box in the context of type development and will be interpreted in terms of the meanings projected therein. Of course, there will also be analyzed in terms of functioning. The interpretation of the architectural site is supplemented by the analysis and interpretation of the iconography of painting decoration. An integral part of the work will be detailed picture documentation.

Keywords

National Theatre, The Royal / Presidential box, Vojtěch Hynais, Václav Brožík, Julius Mařák, Josef Zítek, Josef Schulz, Neo Renaissance

Počet znaků (včetně mezer): 142 602

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Vladimíru Czumalovi, Csc. za jeho podnětné rady, shovívavost a společné nadšení pro toto téma.

Mé díky patří také vedení Národního divadla, že mi dovolilo fotografovat v prostorách prezidentských salonků. Dále Archivu Národního divadla, paní archivářce Marii Hradecké za užitečné informace k tématu. Děkuji také panu Dr. Oldřichu Dibelkovi, který o historii divadla ví nejvíce z lidí, které znám, a který vždy znal odpověď na všechny mé záludné otázky ke stavbě divadla.

Děkuji Václavovi za jeho trpělivost a ochotu a všem mým blízkým, kteří mi drželi palce.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Přehled literatury	10
3. Královská lóže v soutěži na Národní divadlo a v Zítkově projektu	12
3. 1. Josef Zítek	13
3. 2. Sbor žádá Josefa Zítka o vypracování plánů.....	17
3. 3. Popis jednotlivých plánů.....	21
3. 4. Umístění královské lóže	24
3. 5. Stavba divadla pod vedením Josefa Zítka.....	28
3. 5. 1. Vývoj Zítkova plánu	30
3. 5. 2. Změny při projektování královské lóže.....	31
3. 5. 3. Sochařská výzdoba.....	31
3. 5. 4. Malířská výzdoba	33
3. 6. Otevření divadla a požár	35
4. Změny v královské lóži při rekonstrukci po požáru	39
4. 1. Josef Schulz.....	39
4. 2. Rozšíření královských salonků.....	41
4. 3. Stavba pod vedením Josefa Schulze.....	42
4. 3. 1. Umělecká výzdoba po požáru	42
4. 4. Druhé otevření divadla.....	45
5. Předpoklady vnímání královské lóže Národního divadla.....	48
6. Cesta k malířské výzdobě královské lóže	51
6. 1. Malířské soutěže na výzdobu královských místností před požárem	51
6.2. Malířská výzdoba Královských salonků po požáru	56
7. Ikonografie malířské výzdoby schodiště.....	59
7. 1. Mír	60

7. 2. Sláva Čechie, Moravie a Silesie	60
7. 3. Pastýř a pastýřka	61
7. 4. Historie	62
8. Ikonografie malířské výzdoby předsíně	64
8. 1. Hostýn	64
8. 2. Velehrad	65
8. 3. Radhošť	65
8. 4. Říp.....	66
8. 5. Hradčany	66
8. 6. Blaník.....	66
8. 7. Tábor	67
8. 8. Vyšehrad	67
8. 9. Domažlice	67
9. Ikonografie malířské výzdoby salonu	69
9. 1. Přemyslovci.....	69
9. 2. Lucemburkové	70
9. 3. Habsburkové	71
9. 4. Praha.....	71
10. Ikonografie malířské výzdoby budoiru	72
10. 1. Jaro.....	72
10. 2. Léto	73
10. 3. Podzim.....	73
10.4. Zima.....	74
11. Prezidentská lóže	75
11. Změny v průběhu 20.století.....	76
11. 1. Stavební změny ve 20. století.....	76
11. 1. 1. Úpravy v prezidentských saloncích	78

11. 1. 2. Restaurování prezidentských salonků.....	78
11. 2. Historické změny ve 20. století.....	81
Závěr: Královská lóže Národního divadla jako specifický Gesamtkunstwerk.....	84
Obrazová příloha.....	86
Seznam vyobrazení.....	115
Seznam literatury.....	120

1. Úvod

Národní divadlo zná každý jako symbol národního obrození, vnímáme jej jako divadelní scénu, kterou si postavil „*národ sobě*“ a od toho se odráží náš vztah k němu. Jak ale vnímáme královskou lóži, která se nachází na prvním balkoně vpravo? Většina z nás si jí všimne při návštěvě divadla, ale už málokdo ji osobně navštíví. Je spolu s prezidentskými salonky veřejnosti nepřístupná a určena výhradně pro panovníka. Místnosti jsou bohatě vyzdobeny, stejně jako ostatní veřejné prostory Národního divadla. Jejich námět se ovšem od námětů ostatní výzdoby divadla liší, stejně jako její umístění ve srovnání s královskými lóžemi jiných divadel.

V souvislosti se stavebním vývojem divadla a uměleckým směřování výzdoby se pokusíme odhalit pozadí projektování jak samotného prostoru královských místností, tak jejich výzdoby. Jak dobře víme, architekturu Národního divadla navrhl Josef Zítěk. Geniální architekt dokázal na malém prostoru vytvořit monumentální stavbu. V jeho úkolu pokračoval Josef Schulz, který stavbu divadla dovedl ke zdárnému konci.

V této práci nás bude zajímat, jak se vyvíjel prostor královských salonků a budeme sledovat změny, které ovlivnily dnešní podobu prostoru. Budeme se ptát, kdo měl na utváření lóže a salonků vliv a zda jejich vznik korespondoval s ostatním vývojem při stavbě divadla.

Nedílnou součástí vzhledu královských místností je jejich výzdoba. Té věnujeme několik kapitol. V jedné z nich rozebereme malířské soutěže na výzdobu salonků. Srovnáme je se soutěžemi na výzdobu ostatních prostor divadla. V dalších pěti kapitolách popíšeme výslednou podobu místností.

Královskou lóži zasadíme do souvislosti s dobovým kontextem a zaměříme se na vnímáním funkce královské lóže. Je královská lóže v divadle jen z nutnosti, nebo se v ní odráží očekávání korunovace panovníka na českého krále? V době budování divadla představitelé Sboru pro zřízení Národního divadla doufali v korunovaci císaře Františka Josefa českým králem. Na kolik se jejich snaha setkala s žádoucím výsledkem?

V poslední kapitole se budeme věnovat již prezidentské lóži a jejímu využívání v historii 20. století. Bude nás zajímat, jakými změnami prostor prošel od dob první republiky a jak se změnilo vnímání její politické funkce.

2. Přehled literatury

Problematika dějiny a výzdoby Národního divadla je v současné době dobře zpracovaná. Když se ale zaměříme na samotný celek královských místností, zjistíme, že kromě dobových recenzí a pár televizních vstupů, nám informace chybí. Je to dáno jistě tím, že královské, dnes prezidentské salonky byly a jsou veřejnosti nepřístupné.

V této práci jsme se opřeli o základní pramen o budování a vzniku Národního divadla z pera Františka Adolfa Šuberta. Šubert, první ředitel Národního divadla, vydal v roce 1881 obsáhlou publikaci o budování divadla. Historii Národního divadla podal do nejzazších detailů, včetně rozpočtů. Po požáru divadla knihu doplnil o průběh událostí do druhého otevření divadla v roce 1883. Ke kontextu budování celého Národního divadla je tato publikace nezbytná. Ke královské lóži se Šubert ale zmiňuje pouze stručně.

Užitečné informace jsme našli především v dobovém tisku, kde vycházely jak zápisy ze schůzí, tak informace o průběhu stavby, či vypsání konkurzů. Na začátku osmdesátých let 19. století se výzdobě královských salonků vyjadřoval především Miroslav Tyrš, jehož kritiky vycházely v Národních listech.

Uměleckou výzdobu Národního divadla nejlépe zpracoval Antonín Matějček ve své publikaci *Národní divadlo a jeho výtvarníci*, která poprvé vyšla v roce 1934, v druhém vydání v roce 1954. Matějček touto publikací shrnul generaci Národního divadla a připravil půdu pro další bádání.

Neúplné zprávy k zadávání umělecké výzdoby královských salonků dobře doplnil článek Františka Žákavce podložený osobní korespondencí malíře Vojtěcha Hynaise se sochařem Josefem Václavem Myslbekem. K věrnému přátelství Hynaise s Myslbekem publikovaný ve sborníku *sedmdesátým narozeninám Karla Boromejského Mádla* v roce 1929.

Ke stému výročí otevření divadla v roce 1983 vyšla řada publikací. Jednou z nich byla publikace *Josef Zítek* od Zory Dvořákové. Jedná se o populárně naučnou literaturu, ovšem založenou na důkladném studiu archiválií, doplněnou dobovými

kontext, který je pro tuto práci velmi důležitý. Podobným titulem od Zory Dvořákové je kniha o umělcích Národního divadla Když ještě nebyli slavní z roku 1988.

V neposlední řadě je třeba uvést publikaci Národní divadlo 1983, kterou vydal kolektiv autorů pod vedením Josefa Šnejdara. Jedná se dobře zpracovanou literaturu jak k historii budování divadla, tak k stavebním zásahům během 20. století.

Postavě Josefa Zítka a jeho architektuře se věnoval Karel Ksandr a to jak v katalogu Architekt Josef Zítek, tak ve studii Josef Zítek. Architekt, pedagog, památkář. Cenné informace o vývoji projektu Národního divadla jsme našli v článku Miroslava Koreckého Sto let Zítkova projektu Národního divadla v Praze uveřejněném v časopise Umění v roce 1966.

Pro tuto práci bylo nezbytné i studium archiválií, a to jak v Archivu Národního divadla, tak v Archivu architektury Národního technického muzea, kde jsme našli jak cenné informace o vývoji prostoru Národního divadla, tak královských salonků.

3. Královská lóže v soutěži na Národní divadlo a v Zítkově projektu

Historie stavby Národního divadla byla zdlouhavá a plná překážek. Uvažování o Národním divadle spadá do poloviny 19. století, kdy skupina vlastenců v čele s Františkem Ladislavem Riegrem usilovala o zřízení protějšku k Stavovskému divadlu, kde české hry byly uváděny v omezeném rozsahu a bez náležitých kvalit. Prvním milníkem v historii Národního divadla byl ovšem rok 1850, kdy byl založen Sbor pro zřízení českého Národního divadla v Praze. Prvním předsedou se stal František Palacký. Brzy se začalo s hledáním pozemku a řešením finanční situace. Členové spolku pocházeli především z řad aristokracie a vážených osobností českého veřejného života. Prvotní finanční kapitál pocházel z darů členů a širší veřejnosti, brzy byla do financování podniku veřejnost přizvána i skrze veřejné krejcarové sbírky. Po velké diskuzi o místě staveniště bylo roku 1852 rozhodnuto o koupi pozemku s bývalou solnicí na konci Ferdinandovy třídy u řetězového mostu od paní Eleonory Schlosserové. Toto místo na břehu Vltavy už od počátku slibovalo možnost dominance v rámci pohledů z protějščího břehu, Karlova mostu, a vizuální propojení s Pražským hradem. Představy o Národním divadle od počátku souvisely s obrozeneckými tužbami. V rámci stavby samotného divadla se počítalo s kavárnou, koncertním sálem a společenskými salonky, kde by se mohla česká veřejnost scházet. Z důvodů nepříznivé politické situace nebyl tento model schválen a po letech jednání bylo rozhodnuto pouze o stavbě divadla samotného.

26. března roku 1854 byla vypsána architektonická soutěž na budovu Národního divadla. Skončila nezdarem, přihlásilo se pouze sedm architektů, žádný z nich nezískal první cenu a byly rozděleny pouze odměny. Jako nejlepší z nich byl doporučen návrh vídeňského architekta Franze Fröhliche. Se stavbou se ale otálelo z důvodu špatné finanční situace.

Vidina stavby divadla se vzdalovala a léta stagnace skončila až rokem 1861, kdy se do čela Sboru dostal František Ladislav Rieger. Ten začal podnikat aktivní kroky a roku 1861 prosadil na Říšském sněmu myšlenku Prozatímního divadla. Stavba divadla byla zadána Ignáci Ullmannovi, který byl autorem paláce Lažanských a také

České spořitelny naproti pozemku divadla. Divadlo pro 1000 diváků bylo v krátké době postaveno v zadní části pozemku. František Ladislav Rieger byl vlastenec a šlo mu o národní tužby, ale byl zároveň realista a uvědomoval si, jak je podnik důstojného Národního divadla v českých podmínkách nepředstavitelný. Stavbou Prozatímního divadla alespoň zčásti uklidnil společnost, která po létech přestávala věřit ve zdárný konec. A tak ve stejném roce, kdy bylo otevřeno Prozatímní divadlo, tedy v roce 1862, byl vypsán druhý konkurs na stavbu Národního divadla. Tentokrát chtěl Sbor přímo vyzvat české architekty Antonína Barvitia, Heřmana Bergmanna, Josefa Hlávku, Josefa Niklase, Jana Novotného, Karla Řivnáče a Ignáce Ullmanna, ale nakonec bylo vydáno jen svolání v novinách. Konkurs ovšem také skončil nezdarem, přišly pouze dva návrhy.¹

Na počátku roku 1865 se vedení sboru obměnilo, k moci se nyní dostali mladočeši. 5. února roku 1865 byl zvolen předsedou Sboru Karel Sladkovský a s ním začala éra budování Národního divadla, jak jej známe dnes.² Karel Sladkovský byl osobností, která dávala prostor tvůrčím osobnostem a držela nad nimi ochrannou ruku až do konce jeho sil. Nové vedení sboru se do práce pustilo s novou energií. Uspořádalo další peněžní sbírku a snažilo se připravit podmínky pro stavbu divadla. Původní Fröhlichův plán nepřipadal v úvahu z důvodu zmenšení stavební parcely o stavbu Prozatímního divadla. To dalo podnět k uvažování nad novým projektem a zdá se, že Karel Sladkovský stál za myšlenkou obrátit se na osvědčeného českého architekta Josefa Zítka.

3. 1. Josef Zítek

Josef Zítek byl tou dobou uznávaným architektem. Narodil se roku 1832 v Praze. Vyrůstal v domě Adolfa Marie Pinkase na Kampě, kde jeho matka pracovala. V tomto vlivném prostředí se pohybovaly osobnosti jako František Palacký či Karel Havlíček.³ Spolu se svým bratrem Janem Zítkem se spřátelili se synem Adolfa Marie

¹ MATĚJČEK 1954, 34

² MATĚJČEK 1954, 37

³ DVOŘÁKOVÁ 1983, 14

Soběslavem Hypolitem. Všichni tři se později stali uznávanými umělci. Jan Zítek mědirytcem, Soběslav Hypolit malířem a Josef Zítek architektem. Zdá se, že k uměleckému směřování je povzbudil Josef Mánes, který do Pinkasova domu také docházel. Studia obou bratří Zítkových hradil Adolf Maria Pinkas.⁴ Starší Jan šel studovat do Vídně, mladší Josef od roku 1845 studoval na pražské stavovské reálce a po dvou letech se zapsal na stavovskou polytechniku na obor pozemní stavitelství. V roce 1851 školu dokončil s výborným prospěchem a přešel do Vídně na Akademii výtvarných umění studovat architekturu. Jeho učiteli byli profesori Friedrich Schmidt, August Sicard von Sicardsburg a Eduard van der Nüll.⁵ Během letních měsíců se vyučil u Leopolda Mayera zedníkem. V době svých vídeňských studií byl Josef Zítek ohromen novogotikou a jeho studentské práce se nesly v tomto duchu. Dokladem toho je jeho závěrečná práce na Akademii a zároveň soutěžní návrh vídeňského votivního kostela. Tento návrh sice nebyl vybrán k realizaci, ale v roce 1858 byl odměněn udělením státního stipendia, tzv. Římské ceny.⁶ Toto významné ocenění umožňovalo svým laureátům dvouletý studijní pobyt v Itálii, především v Římě. Ještě před odjezdem pracoval Josef Zítek v ateliéru svých učitelů van der Nülla a van Sicardsburga. V roce 1858 se Josef Zítek spolu se svými učiteli účastnil soutěže na budovu České spořitelny na dnešní Národní třídě. V této době zároveň pracoval na svých prvních samostatných zakázkách, například na kostele v Rakové a v Csanalos v Uhrách. Jednalo se o jednolodní novogotické stavby. Na svou italskou cestu se Josef Zítek vydal v únoru roku 1859. V Římě vyhledal uměleckou kolonii a nápomocen mu u toho byl především Josef Matyáš Trenkwald, kterého znal z Vídně. V této době v Římě pobývalo několik českých umělců, brzy se setkává se sochařem Václavem Levým, architektem Antonínem Barvitiem, působil tam také Josef Hlávka.⁷ Během svého pobytu v Římě Zítek pilně studuje římskou architekturu a kreslí do skicáře celé stavby i detaily. Zaměřil se především na antické a renesanční památky. Po dvou letech předkládá výsledky svého studia hraběti Lvu Thunovi, který pro jeho

⁴ KSANDR 1996, 5

⁵ KSANDR 2009, 10

⁶ KSANDR 2009, 12

⁷ DVOŘÁKOVÁ 1983, 52

pilnost doporučuje Zítkův pobyt prodloužit o další rok. Během tohoto roku Josef Zítek navštíví také Francii, Německo a Belgie.⁸

V době římského pobytu se kromě studia účastnil i společenského života. Matyáš Trenkwald ho po jeho příjezdu představil Petru Corneliovi, kolem něhož se soustřeďovali další umělci, a v tomto prostředí se seznámil s německým malířem Friedrichem Prellem, který v Římě studoval motivy ke svému dílu *Odyssea*. Tento cyklus byl objednan velkovévodkyní Marií Pavlovnou pro Výmar. Friedrich Prell také v Římě hledal architekta pro pavilon, ve kterém by jeho *Odyssea* byla umístěna a vybral si Josefa Zítka. Zítek v roce 1861 vyprojektoval galerii v neorenesančním slohu. Jednalo se o halovou stavbu na masivním soklu. Fasáda byla tvořena dvojicemi arkád s pilastry a kladím. Od tohoto návrhu bylo ovšem upuštěno.

Po svém návratu z římského pobytu do Vídně v roce 1862 byl Josef Zítek zaměstnán na vídeňské Akademii jako asistent a spolupracovník svých učitelů van der Nüll a von Sicardsburga a zároveň suploval hodiny za van der Nüll.⁹ V ateliéru slavných architektů se podílel na podrobných nákresech k nové vídeňské opeře.¹⁰ V tomto období se Josef Zítek už zcela přiklonil po vzoru svých učitelů k novorenesanci. V roce 1864 získal zakázku na přestavbu zámku v Bečově nad Teplou pro vévodu Alfreda Beaufort – Spontiho. Pro nedostatek financí ale jeho návrh nebyl realizován.¹¹ Další zakázkou byla práce pro Eugena Karla hraběte Černína. V roce 1862 byla podle jeho plánů postavena výletní restaurace Rudolfov na okraji areálu zámku v Jindřichově Hradci. Dalším návrhem byl oltář sv. Jana Nepomuckého v kostele v Jindřichově Hradci a poslední stavbou pro hraběte Černína byl pivovar v Petrohradě u Lubence.¹²

V roce 1862 však dostane od velkovévody Karla Alexandra objednávku na vypracování plánů pro celé Zemské muzeum ve Výmaru. Ve stavbě muzea vycházel z předchozího návrhu Prellovy galerie, kterou umístil do prvního patra. Celá stavba je navržena na půdorysu obdélníku s nárožními věžemi po způsobu italských

⁸ KSANDR 2009, 16

⁹ KSANDR 1996, 9

¹⁰ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ XXVII. 1908, 628

¹¹ KSANDR 1996, 9

¹² KSANDR 2009, 18

renesančních vil. Stavbu zároveň umístil mimo centrum Výmaru naproti nádraží, kde posléze vznikla nová čtvrť.¹³ Tato stavba Josefa Zítka proslavila. Stavba výmarského muzea probíhala v letech 1864 až 1869. Od vévody byl Zítek za stavbu oceněn Řádem Bílého sokola.

V roce 1864 dostal Josef Zítek tři nabídky na profesorský post, a to jak z Výmaru, tak z Drážďan a Prahy. Josef Zítek volí Prahu. Od školního roku 1864/1865 je jmenován prvním profesorem architektury na nově reorganizované pražské technice. O tuto reorganizaci se zasloužil profesor Karel Kořistka. Navrhl rozdělení vysoké školy na čtyři obory, později fakulty a zasadil se o pozvednutí pražské polytechniky na vysokou školu technickou, srovnatelnou s technikou vídeňskou, nebo pařížskou. Josef Zítek má za sebou pouze krátkou zkušenost suplování na vídeňské Akademii za profesora van der Nüllu. Přesto se pouští do budování pražské architektury s velkým elánem a jasnou představou. Vybavil katedru pomůckami ke studiu i odbornými knihami. Sám vyučuje každý den a na přednášky se svědomitě připravuje. Pořádá i exkurze a zasadil se o udílení cen pro mimořádně nadané studenty. Za své skoro čtyřicetileté působení vytvořil dobře fungující katedru a vychoval mnoho žáků. Od roku 1868 jako profesor pražské německé techniky, kde zůstal po rozdělení polytechniky na německou a českou. Její rozdělení si nepřál, obrátil se dokonce v tom smyslu na císaře, důvodem byl ovšem také fakt, že mu nebyla nabídnuta stolice na technice české.

Další stavbou, kterou je Josef Zítek u nás znám, je kolonáda Mlýnského a Nového pramene v Karlových Varech. Stavbu navrhl v letech 1869-1871 jako klasicistní dvoupatrovou stavbu. Z finančních důvodů však projekt nemohl být realizován v celém rozsahu, musel být o jedno patro snížen. K této realizaci Josef Zítek přizval sochaře Bohuslava Schnircha, který se podílel na architektonických detailech a několika sochách. S Bohuslavem Schnirchem si v pracovní a později i v osobní rovině velmi rozuměli.

Josef Zítek se i přes četné pracovní povinnosti pilně účastnil společenského života. Po příjezdu do Prahy se hned poté, co se ubytoval a zařídil si své věci, představil

¹³ KSANDR 1996, 10

pražské společnosti jako nový profesor architektury. I v době svých studií byl znám pro své „zuřivé češství“, a tak, když se znovu vrátil do své země, aktivně se účastní kulturního a veřejného života. Byl členem Umělecké besedy, zakládajícím členem Akademického čtenářského kroužku i Hlaholu.¹⁴ Zítek měl dobrosrdečnou povahu a dalo by se říci, že si s každým rozuměl, vzbuzoval ovšem i autoritu. V pražské společnosti byl znám a oblíben. Do Prahy se dostal v době, kdy už stálo Prozatímní divadlo a pozemek byl tím pádem o tuto stavbu zmenšen. Ze společnosti se ozývaly hlasy po důstojném Národním divadle, které hlásal už Zítkovi důvěrně známý Karel Havlíček, který ale už dávno zemřel. Naděje se upínaly ke Karlu Sladkovskému. Ten se stavěl za důstojné Národní divadlo a díky jeho předsednictví se to podařilo.

3. 2. Sbor žádá Josefa Zítka o vypracování plánů

Jak už bylo zmíněno výše, nové vedení Sboru v čele s Karlem Sladkovským se pustilo do práce s nebyvalým elánem. Už od prvních schůzí Sboru se řešila otázka budoucího architekta divadla. V tuto dobu výbor Sboru dostává dopis od Ignáce Ullmanna, který se zavazuje vypracovat plány a řídit stavbu divadla zcela zdarma.¹⁵ Ignác Ullmann byl autorem Prozatímního divadla a velmi dobře se v dané problematice orientoval. Navíc nabídka na zcela bezplatnou práci byla pro Sbor velmi lákavá, zvláště, když v pokladně zbývalo pouhých 20 000 zlatých.¹⁶ Ale z dopisu Julia Grégra, který zaslal 23. února roku 1865 Josefu Zítkovi, je jasné, že situace byla jiná:

„Výbor Sboru pro zbudování divadla národního v Praze pojednává o plánech k této příští stavbě národní, nemohl neuznati velice vzácné pověsti, již požívá Vaše Blahorodí co výtečný stavitel nejen mezi svými krajany, ale i daleko za hranicemi naší vlasti. Naplněn upřímným obdivem vysoce umělecké činnosti Vašeho Blahorodí a touže získati velkému dílu národa tak výtečnou sílu domácí: přikázal výbor ve schůzi své dne 18ho února 1865 zvláštní k tomu ustanovené komisi, aby vyzvala Vaše Blahorodí

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ 1983, 114

¹⁵ KSANDR 2009, 38

¹⁶ DVOŘÁKOVÁ 1983, 118

k zhotovení plánu pro divadlo národní. Sděluje co člen zmíněné komise Vašnosti usnesení výboru, plním povinnost nad jiné příjemnou, abyste mně ráčil stran vzpomenutého plánu laskavě sdělití vůli svou. Pevně doufaje, že osvědčená vlastenecká horlivost Vašeho Blahorodí naplní přání výboru pro vystavení národního divadla a neodepře prosbu stran stavebních nákresů, odporučuji se přízni Vašeho Blahorodí a znamenám se v nejhlubší úctě oddaný Julius Grégr. “¹⁷

A Zítek 6. března roku 1865 odpovídá: „*Vaše Blahorodí! Velevážený pane! Vzhledem na Vašnostin ctěný dopis z dne 23. února t.r., v kterémž jste mne ve jménu Slavného výboru pro zřízení českého národního divadla vyzvali ráčil, abych plány pro tuto stavbu zhotovil, žádám Vašnosti především za to, abyste slavnému výboru za důvěru tímto vyzváním mně prokázanou nejvřelejší mé díky vyslovil. Milerád vyhovím ctěnému vyzvání slavného výboru a vynasnažím se plány pro budovu zhotoviti, kteráž by úplně účelu svému dostála, zároveň ale i našeho národu důstojná byla. Žádaje Vašnosti o bližší program, plán situační atd., znamenám s nejhlubší úctou Vašnosti oddaný J. Zítek.“¹⁸*

Těmito dopisy se Zítkovi otevřela životní příležitost. Josef Zítek se o stavbu divadla zajímal dávno předtím a je možné, že o ni i usiloval. Dokonce byl 31. prosince roku 1864 ještě za předsednictví Františka Ladislava Riegra zvolen spolu s Bedřichem Smetanou, Leopoldem Zvonařem a stavitelem Františkem Havlem novým členem Sboru. Do nového úkolu se pustil i přes své vytížení ve škole hned. Účastnil se jednání sboru a na několik dní se vypravil do Vídně, nejspíš se poradit se svými učiteli van der Nüllem a von Siccardsburgem. I přes to, že Sbor vkládal do Josefa Zítka naděje, musel přijmout nabídky i dalších uchazečů. Jedním z nich byl, jak už je výše zmíněno, Ignác Ullmann. Dalším, který se připojil, byl Josef Niklas, který vypracovával návrh divadla už v předešlé soutěži, a dále jeden nejmenovaný autor.

Výbor sboru ovšem písemně vyzval k vypracování plánů pouze Josefa Zítka dopisem z 5. dubna roku 1865: „*Plníme velmi příjemnou úlohu, oznamujíce Vašemu Blahorodí, že se usnesl výbor pro vystavení Národního divadla v schůzi své 13. března 1865 k*

¹⁷ Dopis Julia Grégra Josefu Zítkovi z 23. 2. 1865, DVOŘÁKOVÁ 1983, 124

¹⁸ Dopis Josefa Zítka Juliu Grégrovi z 6. 3. 1865, tamtéž

návrhu stavební komise jednohlasně na tom, vyzvati Vaše Blahorodí, abyste ráčil zhotoviti plán k budově divadelní na staveništi blíže mostu řetězového. Žádáme tudíž snažně Vaše Blahorodí, abyste se uvázati ráčil v důležitou a čestnou práci Vám svěřenou...“¹⁹

Na konci března stavební odbor zaslal jak program z padesátých let, kterého se architekti nemuseli držet, tak i konečný program divadelní budovy, který architektky zavazoval dodržet následující podmínky:

„1) Stavba divadla Národního podnikne se v mezích nové úpravní čáry, vyměřené místní komisí dne 27. března. 2) Průjezd k vodě mezi Solnicí a Uršulinskou ulicí (Ferdinandskou třídou) jest úplným vlastnictvím divadelního sboru a jest tedy žádoucí, aby se ho co nejlépe použilo ve prospěch budovy divadelní. 3) Vnitřní prostora divadelní má býti upravena tím způsobem, aby pojmout mohla 2500 osob (diváků). 4) Budova divadelní má chovati v sobě všechny ty místnosti, které v době naší (roku 1865) a dle potřeb moderních při každém větším divadle jsou potřebny a žádoucí. K loži královské má stavitel zvláštní zřetel vzíti. 5) Stavba hlavní budovy divadelní má se provést zcela samostatně za podmínky, aby kdykoli toho bude potřeba, hlavní budova ve spojení vešla s divadlem Prozatímním. 6) Jest nutná toho potřeba, aby do všech poschodí budovy divadelní voda byla vedena. 7) Náklad na stavbu nemá býti přílišný a větší než důstojnost monumentální budovy vyžaduje. 8) Hotové plány zašlou se před schválením k posouzení znalcům mimo Čechy.“²⁰

Sbor pro zřízení Národního divadla počítal, že stavba divadla započne co nejdříve. To ale nebylo možné, neboť nebyl dostatek financí. Sbor samozřejmě naléhal na Josefa Zítka, aby plány byly co nejdříve hotovy, ale i to se protáhlo. Josef Zítek odevzdal plány až v srpnu roku 1866. Hned poté, co byly všechny plány hotovy, odjel s nimi Karel Sladkovský osobně do Vídně k posouzení architektů Eduarda van der Nüllu a Augusta Sicarda von Sicardsbug. Jak už bylo zmíněno výše, oba byli tvůrci vídeňské Opery a učitelé Josefa Zítka. Josef Zítek pracoval u nich v ateliéru a je možné, že při projektování Národního divadla se s nimi i radil. Zdá se, že i kvůli

¹⁹ DVOŘÁKOVÁ 1983, 126

²⁰ ŠUBERT 1881, 143

tomuto aspektu Karel Sladkovský navštívil právě je. Architekti byli navíc vyzváni k posouzení primárně plánů Josefa Zítka a později k vyslovení názoru, zda ostatní návrhy by převyšovaly kvality Zítkových plánů, či by měl být vybrán jiný návrh než návrh Josefa Zítka. To ovšem bylo trnem v oku architektu Ullmannovi, který žádal vystavení plánů veřejnosti, aby i ona posoudila kvality konkurentů.²¹ To se také stalo, ale nejdříve byly zaslány do Vídně a až po posouzení plánů van der Nüllem a von Sicardsburgem vystaveny pro veřejnost. Jejich hodnocení se ovšem neotevřelo, dokud nebyla skončena výstava ve Staroměstské radnici.

Ze zprávy Karla Sladkovského se dovídáme o prvních dojmech slavných architektů: *„Tito si je hned zběžně prohlédli a ... vyjádřili se, že žádný z nich s plánem Zítkovým nedá se ani porovnat. O plánu Ullmannově pronesli, že je pilně zpracován, že však co do rozdělení vnitřního a co do architektury zevní nemůže se rovnati plánu Zítkovu, o plánu Niklasově však projevíli dokonce, že je to etwas ganz untergeordnetes /něco zcela podřadného/, samoukovi se smáli. Plán Zítkův, jak jsem se dověděl, si dali již kopírovati mezi akademické vzory.“*²²

Výstava byla slavnostně otevřena 27. září roku 1866 a trvala do 15. října. O výstavu byl velký zájem a navštívil ji také císař František Josef I. při své návštěvě Prahy po válce s Pruskem a daroval Sboru 5000 zlatých.²³ O výstavě informovaly Národní listy a otiskly 10 referátů, jejichž autorem byl nejspíše Julius Grégr. Ten podal detailní srovnání plánů. Po skončení výstavy byl na valné hromadě dne 20. října roku 1866 otevřen posudek pánů architektů Eduarda van der Nüll a Augusta Sicarda von Sicardsburga, který o den později otiskly Národní listy.

„Dobré zdání. Na oustní vyzvání, jakéž dle usnešení výborového nás podepsaných došlo, rozhodli jsme se, že vyslovíme dobré zdání své o plánech výboru zadaných, zvláště ale o plánu p. prof. Zítka, shotoveném na zakázku z výboru vyšlou, jehož původce dle přípravního svého vzdělání nejspíše s to byl, aby shotovil plán odpovídající zájmům místním i uměleckým. Podotýkájíce napřed obecně, že plán p. prof. Zítka v hlavních svých rozměrech rozhodně příznivě působí a že již na první pohled každý asi jej voliti

²¹ ŠUBERT 1881, 143

²² Dopis Karla Sladkovského ze dne 17. 9. 1866, DVOŘÁKOVÁ 1983, 137

²³ MALÝ 1883, 206

se rozhodne, neopomenuli přece podepsaní, aby také celek půdorysů podrobně proskoumali a dobré rady své, dle nichž by se, jak zkušenost jejich učí, při dalším provedení plánu toho lze bylo řídit, slav., výboru sděliti, čímž ovšem nikterak zásluhám původcovým újma dít se nemá, poněvadž cesta ta, které se šetřiti musí při propracování tak rozhodně umělecky – architektonického díla, majícího zároveň vyhověti nejtěžším technickým požadavkům, žádá dle jejich zkušeností, nabytých při stavbě nového vídeňského operního divadla dvorního, jen povlovně se vyvinující sdokonalování myšlenky, jaká opanovala hotovitele stavebního plánu. ...

Průřez místnosti pro obecenstvo. 1. Poměr výše k šířce žádá ubrání sálu co do výše. 2. Otvor proscenia má se čtverci blížit. 3. Vysvítá z toho, že patra lóžová položena jsou příliš vysoko. ...Průřez podélný. Svrchní amphitheatr je příliš nízký, má totiž příliš mnoho řad sedadel. Výnos divadla nezvýší se tím, upraví-li se místa, kdež zajisté špatně se i uvidí i uslyší. ...

Končice poznámky své o rozvrzích jednotlivých, vyslovují podepsaní žádost, aby při vyvedení tohoto talentovaně i znalecky vypracovaného plánu staviteli poskytnuta byla možnost, by vyvedl vynikající a umělecky obmyšlené části hlavní fasády materiálem pravým.

Vyhovující dále přání výborovému, abychom ostatní zadané plány taktéž v tom ohledu posoudili, je-li v některém z nich něco obsaženo, co by vynikalo nad plán p. prof. Zítka, pravíme, že dle rozumu našeho nic takového v nich není. I vyslovujem opětně přání, aby slavný výbor šel cestou posavadní a uradil se na základu plánu prof. Zítkem shotoveného o vyvedení dalším. Ve Vídni dne 26. září 1866. Eduard Van der Nüll, August von Sicardsburg, c.k. profesoři.“²⁴

3. 3. Popis jednotlivých plánů

Julius Grégr při srovnávání vystavených plánů už v úvodu nastínil, že hlavního srovnání zaslouží první tři plány, tedy plány prof. Zítka a architektů Ullmanna a

²⁴ „Denní zprávy. Ve včerejší schůzi...“ NÁRODNÍ LISTY 21. 10. 1866, nepag.

Niklase. Čtvrtý se s nimi nemohl rovnat, ale autor článků vyzdvihl obětavost, se kterou byl zhotoven.²⁵

Všichni architekti stáli před nelehkým úkolem, neboť stavební parcela, zúžená o stavbu Prozatímního divadla, nebyla pravidelná. Roh Ferdinandovy, dnes Národní třídy a nábřeží svíral ostrý úhel. Ignác Ullmann nechal úhel, tak jak je, Josef Niklas se neřídil uličními čarami a vytvořil zcela pravidelný návrh. Fasádu ale odstupňoval a jednotlivé sekce buď vyčnívaly nebo ustupovaly. Josef Zítek se při projektování plánu řídil okolní zástavbou a hranu fasády vytvořil spojením rohu Prozatímního divadla s hranou paláce Lažanského. Vznikla tak linka, která kopírovala hranu nábřeží. Do rohu mezi nábřežím a Ferdinandovou třídou umístil věž, kde stejně jako na opačné straně umístil schodiště na galerie. Nepravidelnost byla na tomto rohu patrná, jak autor konstatuje, až při pohledu na horní římsu.²⁶

Hlavní vchod řešili oba architekti z Ferdinandovy třídy, odlišně ale umístili kočárové příjezdy. Josef Niklas na Ferdinandovu třídu, tedy kolizně s pěším provozem. Ignác Ullmann a Josef Zítek oba provozy oddělili a zvolili příjezd z nábřeží, Ignác Ullmann jej umístil doprostřed fasády, Josef Zítek navrhl pro příjezd vozů menší portikus s balkonem před levý rizalit.²⁷

Strana divadla obrácená do Divadelní ulice byla zastřena Kaurovými domy, které stály na Ferdinandově třídě až do 50. let minulého století. Jižní strana nebyla návrhy řešena, neboť se počítalo s připojením k Prozatímnímu divadlu. Ale z přípravných kreseb Josefa Zítka se nám dochoval náčrtek i tohoto průčelí.²⁸ Počítalo se, že obě strany divadla, kterými je divadlo jsou otočeno k městu a uplatňují se v dálkových pohledech, budou zdobnější a divadlo se stane novou dominantou města. S umístěním hlavního vchodu na Ferdinandovu třídu se dávalo tušit, že tato strana bude nejvíce architektonicky artikulovaná. Ignác Ullmann navrhl fasádu naproti paláci Lažanského velmi bohatě, ale v jeho návrhu je plastičtěji řešeno nábřežní průčelí, kam také umístil vjezd. Podle jeho slov nechtěl postavit sloupový výstupek

²⁵ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 5. 10. 1866, nepag.

²⁶ tamtéž

²⁷ tamtéž

²⁸ KORECKÝ 1966, 545

před hlavní vchod, aby kolemjdoucím z Ferdinandovy třídy nezakrýval výhled na Petřín a ostrovy.²⁹ Josef Niklas i Josef Zítek soustředili více výrazových prostředků na průčelí do Ferdinandovy třídy. Zítkovo monumentální průčelí je předsazené před základní hmotu, dole se pěti otvory čelně a dvěma po stranách po schodech vstupuje do portiku, ze kterého vede pět dveří do hlavního vestibulu divadla. Nad portikem je pod arkádami balkon a úplně nahoře se nachází velké terasa.

Na návrhu Ignáce Ullmanna se do divadla vchází pěti vchody rovnou z ulice do vestibulu, u Josefa Niklase buď třemi dveřmi pod portikem a dále po schodech nahoru nebo dvěma krajními vchody a dále chodbami a po schodech do vestibulu, jeho řešení se tak jeví jako poněkud nepřehledné, především v kontrastu s přehledným Zítkovým foyer. Za vestibulem směrem k hledišti je pak umístěna vyvýšená komunikační chodba, která spojuje velký vestibul a malý vestibul pro příjíždějící z nábrežní strany. Z ní vedou vstupy do přízemí a schodiště na balkony.³⁰ Ullmannův návrh umisťuje hlavní vestibul hned za vstup. Dobový komentátor je udiven třiceti schody z vestibulu do přízemí. Počet schodů souvisel s polohou divadla u vody. Všichni navrhující architekti počítali s nejvyšší vodou z roku 1845 a hlediště umisťovali nad tuto niveletu.

Ve tvar hlediště se návrhy shodují. Tvar podkovy byl staletími prověřen jako nejlepší řešení pro dobrou akustiku a viditelnost. Architektonické zadání divadla pro 2500 osob ovšem nutilo Josefa Zítka a Ignáce Ullmann posunout výšku stropu a tím pádem i výšku proscénia. Ignác Ullmann navrhl divadlo pro 2500 osob, z nichž mnoho set by stálo, Josef Niklas pro 1690, z toho bylo 800 míst k stání. Josef Zítek navrhl divadlo pro 2000 osob, které by všechny seděly.³¹ Zajímavá je i diskuze ohledně počtu lóží. Do lóží chodila hlavně šlechta a co do kapacity lóže ubíraly místo pro větší počet sedících diváků. Na plánech Ignáce Ullmanna najdeme 62 lóží, u Josefa Niklase 50 a u Josefa Zítka 36 včetně královské lóže a lóže pro nejvyššího maršálka. To je hodnoceno jako nejlepší řešení.³²

²⁹ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 3. 10. 1866, nepag.

³⁰ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 9. 10. 1866, nepag.

³¹ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 14. 10. 1866, nepag.

³² tamtéž

Plán Josefa Zítka byl od počátku vyzdvihován jak pro způsob rozdělení jednotlivých prostor, tak po umělecké stránce. Příjemně překvapila například strana otočená směrem k Divadelní ulici se svou dlouhou otevřenou obloukovou chodbou a balkonem nad ní. Do tohoto podloubí se vstupovalo z Ferdinandovy třídy a nacházela se v ní denní kasa, vstup pro herce a orchestr a ústily tam zvláštní schody, které mohly být použity v případě nebezpečí k rychlému vyprázdnění divadla.³³ Další předností Zítkova návrhu byla prostorná terasa v úrovni druhé galerie, která měla také sloužit k rychlému úniku diváků z druhé galerie v případě ohně. Zároveň slibovala nádherný výhled na protilehlý břeh města s Petřínem a Pražským hradem. Nejen, že Josef Zítek byl schopen využít tak malého prostoru, který byl k dispozici, a do přilehlých prostor umístit zázemí pro chod divadla jako místnosti pro herce, technické zázemí či zkušební sály. Pro komfort diváků navrhl prostory, kde se mohli shromažďovat, na prvním balkoně foyer pro občerstvení, ze kterého se dalo vyjít na balkon směrem do Ferdinandovy třídy, na první galerii zřídil velké foyer pro diváky z první a druhé galerie, nad kterým se nacházela již zmíněná terasa.

3. 4. Umístění královské lóže

V závazném programu, který architekti obdrželi, se mimo jiné řeší otázka královské lóže. A to pouhou jednou větou, která architektky vybízí, aby ke královské lóži vzali *zvláštní zřetel*. Není tedy nijak blíže specifikované, jakým způsobem otázku uchopit. Zdá se, že Sbor lpěl především na tom, aby v divadle královská lóže byla, a to, kde a jakým způsobem bude navržena, nechávala zcela na architektovi.

Josef Niklas umístil královskou lóži s přilehlými prostory do prvního patra na stranu nábřežní. Lóže se nacházela na pravé straně hned vedle proscénia. Přístup k lóži byl skrze obecný vestibul a po společných schodech s ostatními návštěvníky divadla, což bylo Niklasovi vyčítáno.³⁴ Poté se vstoupilo do poměrně širokého předsálí, ze kterého se po pravé straně dalo vyjít na terasu. Čelně se pokračovalo do salonu,

³³ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 9. 10. 1866, nepag.

³⁴ tamtéž

který byl menší a čtvercového půdorysu. Na pravé straně byl doplněn soukromým balkonem. Za salonem byla umístěna toaleta. Po levé straně se nacházel vstup do samotné lóže. Z dobového tisku se dovídáme, že Niklasovi byla také vyčítána velká předsíň.³⁵ Když se znovu zadíváme na tento prostor, zjistíme, že je poněkud větší. Ale pro důstojné přivítání českého krále vhodný. Rušivě působí spíše odstupňování nábrežní fasády za účelem zvětšení prostoru sálu a předsunutí schodiště pro galerie kvůli úzkému schodišti ke královským místnostem. [1]

Ignác Ullmann umístil královskou lóži s přilehlými prostorami stejně jako Josef Niklas do prvního poschodí na pravou stranu hlediště. Za samotnou lóží, která je od ostatních lóží v hledišti navržena větší a podélného tvaru, se nachází širší předsíň, ze které se dá vejít rovnou do kuloárové chodby na jedné straně, na druhé k točitému schodišti. Za předsíní následuje velký sál. Na jižní straně sálu je navrženo královské schodiště, na severní straně pak toaleta. Z tohoto sálu se dá třemi vstupy vejít na prostornou lodžii, umístěnou nad vjezdem, která šířkou přesahuje i samotný sál. Při královské návštěvě by tedy panovník přijel k bočnímu vjezdu, do divadla vstoupil s ostatními příjíždějícími jedním ze tří vstupů pod portikem, po pravé straně by užil královského schodiště. V prvním patře by se ocitl v dlouhém sále, odkud by zamířil kolmo do prvního ze dvou vstupů, nacházejících se podél sálu, prošel by předsíní a konečně se usadil v lóži. Toto uspořádání působí na první pohled velkolepě. Při bližším studiu si ale všimneme, že sál je opravdu velký, tak že při vítání panovníka například třiceti lidmi by sál vypadal prázdně. Naopak při naplnění sálu řekněme sto lidmi by uvítání panovníka také nebylo optimální, neboť královské schodiště je umístěno v čele sálu, a tak ti, co by stáli od poloviny sálu dozadu, by zajisté nic neviděli a neslyšeli. A panovník, který by opravdu po pozdravení v sále zamířil rovnou do lóže, by ani celým sálem neprošel. Z tohoto důvodu se tedy velký sál v této kompozici jeví jako příliš naddimenzovaný a při těchto příležitostech ne zcela využitelný. Podobný názor sdílel také autor článku v Národních listech: „*Schody ke královské lóži na plánu páně Ullmannově nejsou právě zvláštní a předsíň královské lóže je nepoměrně velká...*“³⁶ [2]

³⁵ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 14. 10. 1866, nepag.

³⁶ tamtéž

Na plánu Bohemia nejmenovaného autora se královská lóže nachází taktéž v prvním patře, tentokrát na levé straně hlediště u proscénia. Je navržena jako půlkruh s konvexním zakončením a oproti ostatním lóžím je spolu s lóží pro nejvyššího maršálka na druhé straně větší a předstupuje před linii lóží, což samo o sobě působí monumentálně. Za lóží se nachází předsíně a dále salon, ze kterého se přejde do většího foyer.

Josef Zítek umístil královskou lóži s přílehlými místnostmi stejně jako Ignác Ullmann a Josef Niklas do prvního patra na pravou stranu hlediště také k proscéniu. K lóži a místnostem vede samostatné schodiště po pravé straně malého vestibulu. Samostatné místnosti se skládají z předsíně, salonu a dámského salonu. Poloha těchto místností je vyznačena také v nábrežní fasádě velkými obloukovými okny přes dvě patra, která tvoří nejvýraznější prvek v členění nábrežní fasády. Těchto obloukových oken je celkem pět a podle nich se také budeme řídit při popisu jednotlivých částí královských místností. První a nejdominantnější prostor, který se nachází za prvními třemi obloukovými okny, je jednoramenné schodiště, které vede od pravého vstupu ve vedlejším vestibulu. Toto monumentální široké schodiště je v prvním poschodí ukončeno předsíní, ze které se po pravé straně dá vyjít do kuloárové chodby, která obklopuje věnec lóží. Pro panovníka a jeho doprovod je ale určen střední vstup do salonu, který se nachází za čtvrtým oknem a je čtvercového půdorysu. Z něj se po pravé straně vstoupí do předsíně královské lóže, která je podélného tvaru a z ní po celé délce přechází v samotnou královskou lóži. Za salonem se přímo nachází také dámský budoir, který se ukrývá za pátým oknem. Tento pokoj je trochu užší než pánský salon, přímo navazuje na hranu oken, takže celá plocha západní strany je až na střední linku okna prosklena. V čele pokoje se nachází po levé straně vstup na toaletu, po pravé straně je za dveřmi ukryto malé schodiště pro zaměstnance divadla. [3]

Toto Zítkově rozvržení prostor královských místností je velmi přehledné a účelné. Panovník při své návštěvě Národního divadla projde všemi prostory, které jsou pro jeho návštěvu navrženy. Čelní směřování místností od schodiště až k dámskému salonu mělo působit vznešeně. Panovník nikam nemusel přecházet, samotná kompozice je přehledná. Co ovšem stojí za zamyšlení, je velikost salonu. Pokud jsme zmínili, že sál na plánu Ignáce Ullmanna je příliš velký, nabízí se otázka, zda salon na

plánu Josefa Zítka není zase příliš malý. Pro potřeby panovníka by mohl stačit, pokud si ale představíme vítací delegaci s případným pohoštěním, zas tolik volného prostoru salon nenabízí. Pokud bychom počítali s malým počtem lidí, kteří by panovníka v salonu uvítali, třeba deseti, salon by určitě zas tak přeplněně nepůsobil. I přes to působí návrh Josefa Zítka v rámci uvažování nad společenskou, estetickou a praktickou formou prostoru pro panovníka nejlépe. Oceňována je také souvislost vnější podoby s uspořádáním vnitřku. Tedy, že pozorovatel západní strany obrácené k nábřeží skrze dominantní prvek vysokých oken tuší, že se za nimi skrývají velkolepě zařízené místnosti.³⁷ Zároveň mohl působit i pohled z královských místností na protější břeh Vltavy a Pražský hrad. Při pohledu z okna by panovník siluetu sídla českých králů určitě nepřehlédl.

Josef Zítek, stejně jako ostatní architekti, stál před problémem malého místa ke stavbě divadla pro 2500 diváků. Stavbou Prozatímního divadla byla parcela určená pro stavbu divadla zmenšena, což při projektování plánu pocítil každý z architektů. Sám Josef Zítek žádal, aby prostor, kde stálo Prozatímní divadlo byl vzat též pro stavbu velkého divadla.³⁸ Sbor ovšem zaujal mlčenlivé stanovisko k této otázce, a tak Josef Zítek musel počítat s původním zadáním. A tak forma a velikost královských místností na Zítkově plánu je přímo úměrná prostorovým možnostem. Je možné, že se Josef Zítek zabýval možností umístit královskou lóži doprostřed balkonu, odkud je zajisté nejlepší výhled. Musel ovšem dospět k názoru, že připojením královských místností k lóži na tomto místě by ztratil místo pro projektování společných prostor pro ostatní návštěvníky divadla. Pokud bychom vycházeli z předpokladu, že Zítek počítal od začátku s propojením formy navrhovaných prvků s jejich funkcí, mohli bychom z náčrtků severní fasády uvažovat i o místě královských místností. První dochovaný náčrtek západního průčelí pochází z poloviny roku 1865 a už na něm se objevuje motiv velkých středních oken. [4] Na tomto náčrtku můžeme napočítat sedm vysokých oken, které vyplňují celý prostor západní fasády mezi oběma rizality. Na dalším náčrtku se počet os snížil na čtyři.³⁹ S motivem vysokých oken tedy Josef Zítek počítal od poloviny roku 1865. V březnu roku 1866 se forma půdorysů a

³⁷ „Plány ku stavbě...“ NÁRODNÍ LISTY 9. 10. 1866, nepag.

³⁸ KORECKÝ 1966, 545

³⁹ KORECKÝ 1966, 549

projektovaných pohledů ustálila, v případě členění západní fasády na pěti vysokých oknech. Je tedy pravděpodobné, že Josef Zítek projektoval královské místnosti směrem k nábřeží už od poloviny roku 1865.

Právem můžeme návrh Josefa Zítka považovat za nejlepší. Dovedl nejlépe využít prostor, který měl k dispozici, a velikost královských místností odpovídá dobovým očekáváním a místním možnostem.

3. 5. Stavba divadla pod vedením Josefa Zítka

Plán Josefa Zítka byl schválen valnou hromadou Sboru 11. listopadu roku 1866 a 26. listopadu byl Josef Zítek pověřen vedením stavby Národního divadla. Předpokládalo se, že se se stavbou divadla začne co nejdříve. Josef Zítek byl požádán, aby vypracoval konečný stavební projekt. Jednání se ovšem protáhla do jara roku 1867. Sbor musel čelit problémům v podobě zákazu stavby od místodržitelství kvůli překročení předepsané stavební čáry, nebo stížnosti Akciové společnosti Železného mostu, která se obávala, že stavbou divadla se poruší základy řetězového mostu. Obě tyto situace byly zažehnány, avšak Josef Zítek s předložením konečných plánů otálel.

K pověření vedoucího stavby přistoupil zodpovědně a snažil se odstranit nedostatky, které uvedli slavní architekti v dobrozdání. V lednu roku 1867 se odjel poradit do Vídně k profesoru van der Nüllovi. Podnikl také cestu po evropských divadlech, aby se zdokonalil v nejmodernějších technologiích. 25. března roku 1867 byla mezi ním a vedením Sboru podepsána předběžná smlouva. I přes požadavek začít stavbu divadla v červenci roku 1867, který byl ve smlouvě zahrnut, se veřejnost položení základního kamene dočkala až v květnu příštího roku.⁴⁰

Slavnost položení základního kamene se odehrála 16. května roku 1868 a stala se nejvýznamnější kulturní událostí druhé poloviny 19. století u nás. Místo jednoho kamene se toho dne sešlo na staveništi divadla dohromady devatenáct kamenů z památných míst Čech a Moravy. Do Prahy doputovalo mnoho tisíc poutníků a celá

⁴⁰ ŠUBERT 1881, 147

událost se nesla v radostném a slavnostním duchu. Po politických událostech šedesátých let a zmařených českých očekáváních se český národ cítil dehonestován. Slavnost se stala vlasteneckou manifestací.

Po slavnosti se přikročilo ke stavbě divadla. Základy divadla musely být vybetonovány, neboť do nich prosakovala voda z Vltavy. Poté se začaly stavět základy. V roce 1869 byla hotova patra pod úrovní Ferdinandovy ulice, tedy sklepení a propadliště. V dalším roce se začalo stavět přízemí a během roku 1871 byla stavba hotova po první patro. Josef Zítek prosadil, že všechny tři obvodové zdi byly vyvedeny z kamene až po první patro. Stavbu ale zdržovalo pomalé dodávání pískovce z žehrovického lomu. Bylo rozhodnuto o dodávání kamene také z dolu hořického, ale i tak kámen nebyl dodáván pravidelně a včas. O průběhu stavby z roku 1872 se dovídáme z Národních listů: „*Stavba překročila patro přízemní a možno nyní snadno rozeznati celé rozložení místností.*“⁴¹

Roku 1873 stavba divadla postoupila, budovala se oblouková galerie a do jara roku 1874 byla stavba vyvedena až po hlavní římsu. Další rok ale stavba velmi zpomalila, nedostávalo se prostředků a byla rozvázána smlouva se stavitelem Havlem. Vedení Sboru tušilo, že stavební rozpočet bude muset být překročen, a tak požádal Josefa Zítka o vyčíslení potřebné sumy k dostavbě divadla. Zítek prohlásil, že k dokončení stavby bude potřeba dalších 1 134 000 zlatých. Sbor žádal, aby Josef Zítek tuto sumu zmenšil, a tak Josef Zítek snížil rozpočet na 835 741 zlatých, ale i přes toto snížení Sbor na stavbu peníze neměl. Pracovalo se tedy na menších zakázkách a až po vyplacení půjčky, která byla sjednána s Böhmische Sparkasse, se přistoupilo k dalším realizacím.⁴² V srpnu roku 1875 byla hrubá stavba hotova, dalšího roku se začala osazovat hlavní římsa a pracovalo se více na vnitřním uspořádání. Ale práce stále někde stála, buď kvůli nedostatku finančních prostředků, nebo pomalému dodávání podrobných plánů.

Z pomalého vedení stavby byli viněni mladočeši v čele s Karlem Sladkovským. Staročeši vyčítali Sboru nákladnou a zdlouhavou stavbu. Smír mezi oběma stranami

⁴¹ „*Nástin činnosti výboru...*“ NÁRODNÍ LISTY 10. 10. 1872, nepag.

⁴² BENEŠOVSKÁ 2009, 576

nastal až roku 1877. Byl ovšem vykoupen odstoupením Karla Sladkovského z čela Sboru. Novým předsedou Sboru se stal opět František Ladislav Rieger. Stavba se znovu rozeběhla a byla vyvedena až pod střechu.⁴³

Roku 1878 se osadila jenom střecha měděnými žebry. Toho roku také bylo postupně vybavováno vnitřní uspořádání a bylo rozhodnuto o malířských soutěžích na výzdobu foyer, spojovací chodby a loggie do Ferdinandské třídy. V příštích třech letech byly dokončovány práce uvnitř divadla, včetně spěšné umělecké výzdoby. O dosavadním financování stavby divadla z dubna roku 1881 se dovídáme z jednatelské zprávy Sboru: „*Dosavadní náklad na stavbu až do dubna 1881 obnášel 1,517.511 zl. 551/2 krejcaru. ... Na celý náklad přispěl národ sbírkami jedním milionem, země půl milionem, J.V. císař i s nejnovějším darem 10.000 zl. celkem 18.000 zl.*“⁴⁴

3. 5. 1. Vývoj Zítkova plánu

Od vypracování plánů k soutěži z roku 1866 do dokončení divadla v roce 1881 uběhlo patnáct let. Během této doby Josef Zítek několikrát upravoval plány a měnil dispozice v exteriéru i v interiéru. Z obavy ze zákazu stavby od místodržitelství kvůli překročení předepsané stavební čáry v roce 1867 mění dispozici vstupního portiku. Severní průčelí posunul více k jihu tak, že pylony nenavazovaly již na nároží Kaurových domů a prostor mezi divadlem a palácem Lažanských se rozšířil.⁴⁵ Po návratu Josefa Zítka ze studijní cesty po evropských divadlech ve stejném roce mění i vnitřní uspořádání hlediště. Původní tvar hlediště jako protáhlé elipsy mění na otevřený půlkruh.⁴⁶ Tímto krokem prohloubil prostor jeviště, které doposud bylo příliš mělké. Prostor hlediště se takto ale opticky ještě zvýšil. Kvůli požadavku vysokého počtu sedadel nemohl ale výšku stropu snížit. Ostatní úpravy se děly pouze v menším rozměru v rámci zachování původní myšlenky.

⁴³ MATĚJČEK 1954, 64

⁴⁴ Zpráva o jednání valné hromady Sboru dne 10.4.1881, DIVADELNÍ LISTY 1881, nepag.

⁴⁵ KORECKÝ 1966, 564

⁴⁶ MATĚJČEK 1954, 61

3. 5. 2. Změny při projektování královské lóže

Nás ale nejvíce zajímá, jak se změnil prostor královských místností a královské lóže. Z dochovaných plánů a náčrtků zjišťujeme, že za budování divadla byly královské místnosti poupraveny. Stále se ukryvaly za pěti velkými okny obrácenými k nábřeží, změnila se ovšem dispozice jednotlivých prostor. Dlouhé monumentální jednoramenné schodiště přes délku tří oken Josef Zítek zmenšil na dvojramenné schodiště v šíři dvou oken. Po vystoupení schodů se po levé straně čelem k místnostem nacházel vstup do kuloárové chodby a přímo se vstoupilo do pánského salonu, který Zítek rozšířil po délce dvou oken. Na levé straně naproti dvěma oknům se nacházely dva vstupy, první vedl zase do kuloárové chodby a druhý do předsíně a ke královské lóži. Královská lóže zůstala na stejném místě. Ale podle nákresu z archivu stavitelství a architektury Národního technického muzea vidíme, že levou stranu lóže, která se přimykala k dalším lóžím skosil směrem k hledišti pro lepší výhled z bočních lóží na jeviště. A zároveň hranu lóže prohnul směrem k hledišti. Budoir zůstal také na místě, kam byl dříve projektován, byl ovšem trochu rozšířen o prostor dříve projektovaného skrytého schodiště a toaletu na čelní straně. Toaleta se zřejmě nacházela ve výklenku ve zdi naproti oknu. Další změnou v dámském budoiru byly dveře do ředitelské kanceláře. Ta také zůstala na svém místě z roku 1866 za druhým nárožím ze strany nábřežní, široká přes dvě okna a s balkonem u druhého z nich. [5, 6]

Josef Zítek od počátku počítal se zapojením maleb a soch do celku Národního divadla. První na řadu přišla sochařská výzdoba exteriéru, po dokončení interiérů také malířská výzdoba společných prostor. Královské místnosti se dočkaly umělecké výzdoby jako poslední.

3. 5. 3. Sochařská výzdoba

Roku 1873 se začala řešit otázka sochařské výzdoby exteriéru. První zakázkou, která spěchala kvůli postupující stavbě, bylo sousoší Opery a Dramatu nad bočním vchodem do divadla na straně nábřežní. Nedostatek času k vypsání soutěže nutil

Josefa Zítka k přímo zadané zakázce. Volba padla na mladého sochaře Josefa Václava Myslbeka. Jednalo se o postavy ženy a muže ležící na oblouku, které sochař dokončil roku 1874.⁴⁷

K výběru ostatních sochařských děl byla sestavena umělecká komise, jejímž předsedou byl Karel Sladkovský a členy Vítězslav Hálek, Petr Maixner, Jan Neruda, Soběslav Pinkas, sochař Šimek, ředitel akademie Trenkwald a Josef Zítek. Umělecká komise se shodla na uměleckém programu, kdy měly být objednány sochy Záboje a Lumíra do nik v nárožních věžích, dále socha Apollona a devíti múz na balustrádu velké terasy nad vstupním portikem, dvě sousoší Viktorie tažené trigami ukončujících nárožní věže, postavy dětí v národních krojích se znaky koruny české umístěné na balustrádě terasy nad kočárovým vjezdem, a nakonec opět sousoší Opery a Dramatu na nábrežní rizalitu, vytvořené ve slovanském duchu. Na všechny tyto sochy byl vypsán konkurz 1. září roku 1872 a týkal se návrhů Apollona a devíti Múz, sousoší Opery a Dramatu, které měly být odevzdány do 31. srpna roku 1873 a sousoší Viktorie a trig s lhůtou do konce února roku 1874.⁴⁸ Soutěž nedopadla podle očekávání. Přihlásili se pouze dva sochaři na návrhy trig, z nichž jeden podal návrh i na sochy Apollona a Múz. Obě tyto zakázky získal sochař Bohuslav Schnirch.⁴⁹

Po předchozím konkurzu, byl 20. listopadu roku 1875 vypsán další, který měl lhůtu do 1. prosince roku 1876. Týkal se znovu návrhu na sochy Záboje a Lumíra do nik v hlavním průčelí a dále sousoší Opery a Dramatu na boční rizalitu. Obě tyto ceny získal Antonín Wagner, jako druhý skončil Josef Václav Myslbek.⁵⁰ Sochy Záboje a Lumíra byly dokončeny v roce 1881 a osazeny v březnu roku 1881. Sousoší Opery a Dramatu bylo dokončeno a osazeno až po druhém otevření divadla v roce 1883.

⁴⁷ MATĚJČEK 1954, 84

⁴⁸ ŠUBERT 1881, 190

⁴⁹ MATĚJČEK 1954, 86

⁵⁰ MATĚJČEK 1954, 95

3. 5. 4. Malířská výzdoba

Poté, co bylo hotovo vnější rozložení divadla a Josef Zítek se začal zabývat vnitřním uspořádáním, bylo potřeba řešit i výzdobu interiérů. Stejná komise, která se zabývala řešením sochařského programu, sestavila v roce 1873 rámcový program také na výzdobu malířskou. Mělo se jednat o malby v loggii, které měly znázorňovat klasické umění, ve foyer historický vývin umění slovanského, ve spojovací chodbě nové umění a na stropě v hledišti zase umění klasické ztvárněné osmi postavami představujícími umění.

První soutěž vypsána v roce 1873 skončila nezdarem, a tak se v dalších letech přistoupilo k druhé malířské soutěži. Na podzim roku 1876 byla sestavena komise s novými členy, malíři Lhotou, Ženíškem a básníkem Vrchlickým, kteří měli projednat nové rozvržení maleb v loggii, foyeru, spojovací chodbě, na stropu hlediště, v místnostech lože královské a řešení opony. Soutěž byla vypsána 15. dubna roku 1877 s lhůtou do 1. května roku 1878. Na žádost umělců byla ale lhůta pro podávání návrhů posunuta na konec roku 1878. Zadání se týkalo maleb v loggii, ve foyer, ve spojovací chodbě, na stropě hlediště, opony a vlysu. Tentokrát byly náměty maleb jasněji definované a soutěž skončila úspěšně. Mikoláši Alšovi s Františkem Ženíškem byly svěřeny malby ve foyer, Josef Tulka byl pověřen malbami v loggii, Adolf Liebscher měl vymalovat spojovací chodbu a František Ženíšek alegorické postavy na stropě hlediště. Návrhy na oponu a vlys nebyly přijaty. Ocenění malíři se také vypravili do Říma, aby získali zkušenosti. Především Josef Tulka měl zkoumat techniku fresky, kterou měly být vymalovány malby v loggii.

Nejlépe se dařilo Josefu Tulkovi. Na podzim roku 1880 dokončil dvě lunety a do prozatímního otevření divadla měl až na dvě rozpracované lunety všechny ostatní hotovy.⁵¹ Práce Mikoláše Alše a Františka Ženíška se poněkud zpožďovala, neboť oba malíři se účastnili i soutěže na oponu a vlys. Takže ani malby ve foyer nebyly dokončeny všechny včas před prozatímním otevřením divadla. Práce Adolfa

⁵¹ MATĚJČEK 1954, 152

Liebschera probíhala podobně poklidně, jako práce Tulkova. Porota se sice k Liebscherovým návrhům vyjadřovala, ale žádné velké problémy s vypracováním díla nebyly. Adolf Liebscher dokončil svou práci v podstatě jako první z umělců, a to již v prosinci roku 1880.⁵² Nejvíce vytíženým umělcem se stal v tuto dobu František Ženíšek, který spolu s Alšem maloval foyer, získal zakázku na strop hlediště a později i oponu divadla. Na strop do osmi vymezených polí Ženíšek navrhl osm ženských postav znázorňující architekturu, malířství, sochařství, hudbu, lyriku, epiku, mimiku a tanec. Pro Ženíškovu vytíženost konečné malby podle Ženíškových kرتونů věrně zhotovil Roubalík.⁵³

Nová soutěž na oponu a vlys byla vypsána 15. února roku 1879 a z důvodu časové tísně končila 15. června stejného roku. Došlo sice 13 návrhů, ale ani jeden nebyl uznán za hodný provedení, a tak byla vypsána třetí soutěž s lhůtou do 15. února roku 1880.⁵⁴ Z celkem šesti návrhů byl vybrán návrh Františka Ženíška a vypracování opony bylo svěřeno českému dekoratérovi Kautskému usazenému ve vídeňské firmě Brioschi a Burghardt. Dekorátorská firma sice oponu vytvořila během velmi krátké doby, ale bohužel bez náležitých kvalit.⁵⁵

Všechny umělecké práce byly dělány ve spěchu. Z nedostatku času Sbor na umělce tlačil, aby práci stihli do plánovaného otevření. Dokud byl předsedou Sboru Karel Sladkovský, situace byla umělcům spíše nakloněna. Jak Karel Sladkovský, tak Josef Zítek usilovali o vytvoření divadla jako uměleckého Gesamtkunstwerku a objevili řadu talentovaných umělců. Je známo, že Josef Zítek měl po umělecké stránce hlavní slovo. Všechny prvky navrhl do svých interiérů a exteriérů velmi pečlivě a sám, včetně krásného velkého lustru. Byl hlavním iniciátorem umělecké výzdoby a při realizaci umělce směřoval jedním směrem. Díky kontaktům například s Matyášem Trenkwaldem věděl už dříve o studentech pražské Akademie. S Bohuslavem Schnirchem se znal z dřívější realizace v Karlových Varech. Svou autoritou působil

⁵² MATĚJČEK 1954, 202

⁵³ MATĚJČEK 1954, 193

⁵⁴ MATĚJČEK 1954, 118

⁵⁵ MATĚJČEK 1954, 161

na umělce a ti si jej vážili. S Bohuslavem Schnirchem navázal dokonce přátelství. O významu působení Josefa Zítka píše Julius Zeyer:

„Zítek zaujímá tu jedno z nejpřednějších míst nejen jako umělec tvořící, ale též jako podporovatel a buditel v ostatních odborech výtvarného umění. ... Než Zítek přišel do Prahy, nebylo o moderním monumentálním tvoření v malířství neb sochařství téměř ani řeči. Nejlepší umělci naši, jako Mánes a Levý, musili se obmeziti na úkoly nepatrné. Zítkem nastala jiná doba: on byl prvním, to nelze mu upřít, který vyhledával a našel talenty mladší, kterým rozdával úlohy a práce, kterým radou byl, ano, který se i staral, aby posílány byly do Italie k dalšímu vzdělání. A snaha ta nesla ovoce, ovoce nejkrásnější! Můžeme dnes poukázat na celou řadu vynikajících umělců českých, kteří jsou naší chloubou, kteří by bez Zítka snad i nadále zůstali nepovšimnutí a neoceněni.“⁵⁶

Po změně ve vedení Sboru a po úmrtí Karla Sladkovského se přeci jenom atmosféra změnila. František Ladislav Rieger nesdílel s Josefem Zítkem cit pro umění a vedení Sboru se zaměřilo hlavně na rychlé dokončení divadla. Z toho plynuly pro umělce ke konci ztížené podmínky. Většina z nich měla nakonec s vedením Sboru spory a mnozí odcházeli po životní příležitosti z divadla otrávení. Tento osud ostatně potkal i Josefa Zítka.

3. 6. Otevření divadla a požár

Otevření divadla bylo plánováno na květen roku 1881 při plánované návštěvě korunního prince Rudolfa a jeho novomanželky. Návštěva se ale odsunula, a tak umělci získali měsíc k dobru. Mělo se ale jednat pouze o dočasné otevření divadla. Po návštěvě se mělo odehrát několik představení a poté znovu uzavřít a dokončovat práce, které se nestihly. Řádně se mělo otevřít až na svatého Václava roku 1881.

Slavnostní otevření divadla při příležitosti návštěvy královny Sissi a jejího manžela Rudolfa se uskutečnilo 11. června roku 1866 slavnostním uvedením

⁵⁶ Julius Zeyer na valné hromadě Umělecké besedy při zvolení J. Zítka čestným členem, „Valná hromada Umělecké...“ NÁRODNÍ LISTY 22. 12. 1883, nepag.

opery Libuše Bedřicha Smetany. Od položení základního kamene uběhlo patnáct let a veřejnost na tento okamžik dychtivě čekala. Nadšené očekávání ovšem vystřídalo rozhořčení a smutek. Královští novomanželé přijeli do Prahy 8. června a po nakvap zrušených slavnostech a uvítáních připravených na původní avizovanou návštěvu byli přijati bez velkých okras. Večer před otevřením Národního divadla měli novomanželé navštívit Německé divadlo. Princezna Stefanie se ale obou představení nezúčastnila.⁵⁷ Rudolf tedy na slavnostní představení v Národním divadle přijel sám a v divadle nezůstal dlouho. Po prvním dějství byli princí představeni Josef Zítek a Bedřich Smetana. Princ Rudolf odešel po první proměně druhého jednání.⁵⁸

Veřejnost na otevření divadla reagovala roztrpčeně. Počítalo se s doprovodným programem, který doprovázel slavnost položení základních kamenů, ale vedení sboru se chystalo pouze k uspořádání slavnostního průvodu. Na poslední chvíli bylo upuštěno i od něho. Na úvodní představení bylo pozváno mnoho významných osobností a ostatním, kteří si chtěli zakoupit vstupenku, zbyla jen nepohodlná místa na galeriích. Brzy po otevření divadla se začala ozývat kritika na sedadla, ze kterých nebylo vidět, slyšet a pro nedostatek čerstvého vzduchu u stropu se nedalo dýchat. Vedení Sboru bylo vytýkáno, že celá akce se nesla navzdory českému vlastenectví v oficiálním duchu. Umělcům, kteří se podíleli na výzdobě divadla, byly vyhrazeny místa na galerii, na což odpověděli rozhořčeným dopisem výboru.⁵⁹

Následovalo dvanáct dalších představení a 23. června se divadlo zavřelo, aby byly dokončeny poslední úpravy. Císař, i když nenavštívil Národní divadlo sám, vyznamenal Josefa Zítka a další členy Sboru řády a přispěl částkou 10 000 zlatých na dokončení divadla.⁶⁰ O audienci u císaře se dovídáme z Českých novin: *„Architekt a stavitel českého Národního divadla prof. Zítek, člen zemského výboru dr. Škarda, jednatel sboru pro vystavění Národního divadla dr. Nittinger a městský rada Vališ přijati byli včera v císařském hradě vídeňském ve zvláštním slyšení, aby poděkovali císaři za řády, jimiž byli před nedávnem vyznamenáni. Císař přijal je velmi*

⁵⁷ ŠUBERT 1881, 266

⁵⁸ DVOŘÁKOVÁ 1983, 283

⁵⁹ DVOŘÁKOVÁ 1983, 282

⁶⁰ ŠUBERT 1881, 268

blahosklonně. S profesorem Zítkem hovořil o pracích, jichž jest zapotřebí k ukončení Národního divadla...“⁶¹

V polovině srpna se ovšem stala katastrofa, která mnohaletou práci zhatila. 12. srpna roku 1881 vypukl na střeše Národního divadla požár a shodou špatných okolností bylo divadlo ze dvou třetin zničeno. Shořelo hlediště, hlavní a zadní jeviště, postranní místnosti do Divadelní ulice, hlavní střecha, postranní střechy a střecha k Prozatímnímu divadlu. Zcela byl zničen velký lustr, varhany, koberce, ohnivzdorná opona, záclony, zrcadla apod. Z vlastního zdiva byla nejvíce poškozena prostřední hlavní zeď, pásy klenutí nad portikem byly rozpraskané a žulové sloupy druhé galerie žárem rozpukané. Zevní stavba naopak zůstala zachována, dále vestibul, foyer a lodžie včetně sochařské výzdoby. Místnosti na nábrežní straně zůstaly vesměs zachovány, včetně královských místností, ale samotná královská lóže vzala za své.

„Když bylo nebezpečí největší, oba stropy se bořily a požár zachvátil i loži královskou, vylezlo několik srdnatých mužů po žebříku k oknům strany západní, rozbili je a vynesli drahocenné obrazy Hynaisovy. Jiní odvážili se až do garderoby a knihovny, sebrali co mohli a odnášeli knihy i šatstvo na Žofín, kde je uložili.“⁶²

Mezi lidmi, kteří zachraňovali malby a dekorace z královských místností byl i sám malíř Vojtěch Hynais.⁶³ Obrazy utrpěly jen snímáním ze stěn, kdy některé rámy musely být přelomeny, aby prošly oknem. Všechny obrazy z královských místností a veškeré zachráněné vybavení bylo uloženo na Žofíně.

Zoufalství, které naplnilo národ, se obrátilo v odhodlání vystavět Národní divadlo znovu. Do měsíce od osudné události se vybral na obnovu divadla neuvěřitelný milión zlatých. Hned po požáru byl Josef Zítek vyzván vypracovat nový návrh a byl sestaven nový stavební odbor. Krátce po požáru ale také zesílily kritiky jak interiéru Josefa Zítka, tak práce výboru Sboru.

⁶¹ „Audience u císaře...“ ČESKÉ NOVINY 29. 7. 1881, nepag.

⁶² „Národní divadlo vyhořelo...“ ČESKÉ NOVINY 13. 8. 1881, nepag.

⁶³ DVOŘÁKOVÁ 1983, 293

Josef Zítek ale nemohl dodat nové plány hned. Na konci srpna se oženil a odjel na svatební cestu, kterou spojil se studiem významných divadel. Po svém návratu v říjnu sdělil výboru Sboru, že se bude rád podílet na obnově divadla. Stavební výbor tlačil na Zítka, aby neprodleně předložil plány, podle kterých by se začalo s obnovou. Situace se vyhrcovala a v lednu roku 1882 podal stavební výbor resignaci s odůvodněním, že nechce nést vinu za nečinnost při obnově divadla. 10. února roku 1882 předložil Josef Zítek své plány výboru.⁶⁴ Divadlo mělo nově pojmout 1230 diváků, ale Zítek byl vyzván, aby kapacitu rozšířil na 1700 míst. Svůj plán představil i stavební výbor, který posunul proscéniovou zeď blíže k jevišti, s čímž Josef Zítek nemohl souhlasit. Na žádost Sboru Zítek odpověděl, že nemůže vyhotovit nové plány, a tak Sbor Zítkovi dne 23. března roku 1882 vyslovil politování nad vzniklou situací a poděkoval mu za odvedenou práci.⁶⁵ Tím skončila veškerá spolupráce s Josefem Zítkem.

⁶⁴ MATĚJČEK 1954, 220

⁶⁵ MATĚJČEK 1954, 222

4. Změny v královské lóži při rekonstrukci po požáru

Když se Sbor v březnu rozloučil s Josefem Zítkem, začal urychleně řešit, koho pověřit přestavbou vyhořelého divadla. Volba padla na profesora české techniky Josefa Schulze. Byla to volba nanejvýš příznivá, neboť Josef Schulz se s Josefem Zítkem znal již z Vídně, byl čtyři roky jeho asistentem a spojovala je společná práce na vznikající budově Rudolfiny. Pro odcházejícího Zítka to byla velká útěcha, neboť si byl jist, že jeho přítel bude vést přestavbu s ohledem na jeho dílo a neohrozí jednotu zamýšleného prostoru.

4. 1. Josef Schulz

Narodil se 11. června roku 1840 v Praze. Nejdříve studoval pražskou techniku, pak přešel na vídeňskou Akademii, kde pod profesory van der Nüllem a von Sicardsburgem vystudoval architekturu. Krátce pracoval v ateliéru architekta Heinricha Förstera a podílel se na stavbě vídeňského Arsenálu.⁶⁶ Ve Vídni se také setkal s Josefem Zítkem a asistoval mu při vypracování plánů k výmarskému muzeu. Roku 1864 přesídlil do Prahy, kde zastával funkci Zítkova asistenta na pražské technice. Do roku 1868 spolupracoval na plánech Národního divadla. V roce 1868 získal státní stipendium a odjel na studijní cestu do Itálie. Po svém návratu v roce 1870 se natrvalo usadil v Praze. Stal se učitelem pražské zlatnické školy a v roce 1878 byl jmenován profesorem pražské architektury.

Jak už bylo zmíněno výše, společně s Josefem Zítkem se podílel na stavbě Rudolfiny. Víceúčelová budova, která zahrnovala koncertní sál, výstavní prostory a konzervatoř, byla dokončena v roce 1881. Na rozdíl od stavby divadla postupovala stavba Rudolfiny plynule a díky investorovi České spořitelně se architekti nemuseli omezovat.

Oba architekti, ač byl každý jiné povahy, se vzájemně doplňovali. To bylo patrné zejména při stavbě Rudolfiny, kde vedle sebe stáli jako rovnocenní architekti. To, že

⁶⁶ ŠUBERT 1881, 303

Josef Schulz se stavbou divadla a všemi jejími kroky byl obeznámen, bylo jistou předností, kterou Sbor uvítal. Rieger usiloval o to, aby se obnova divadla uskutečnila co nejdříve a Josef Schulz se tedy stal jasným nástupcem Josefa Zítka.

O vyjednávání spolupráce s Josefem Schulzem bylo rozhodnuto 31. března roku 1881. Josef Schulz nabídku Sboru přijal a již 9. května předložil své plány. Podle nich divadlo mělo pojmout 1750 diváků a díky rozšíření hlediště ustoupily vystouplé balkony dozadu.⁶⁷

Schulz po nešťastné zkušenosti Josefa Zítka se stavebním odborem si hned na začátku zvolil podmínku, že stávající stavební odbor, jenž měl devět členů, bude zmenšen na pět a dva z nich bude jmenovat Josef Schulz sám.⁶⁸ Výbor Sboru na tento požadavek přistoupil a Josef Schulz začal vést dostavbu daleko autoritativnějším způsobem než Josef Zítek. Díky tomuto postavení dovedl stavbu ke zdárnému konci v tak krátkém čase.

Schulzovi byl dán daleko větší prostor než Josefu Zítkovi. Po těch několika málo představeních se ukázalo, že divadlo postrádá místa také v zázemí. Šatny pro herce, sklady rekvizit, divadelní kanceláře, místnosti pro služebnictvo byly nedostatečné. A tak to, po čem volal už Josef Zítek a nebyl vyslyšen, se nyní podařilo Josefu Schulzovi. K bývalému Prozatímnímu divadlu byl přikoupen sousední dům a Josef Schulz brzy po dokončení plánů k hlavní budově začal řešit i připojení těchto dvou těles k historické budově.

Plány na připojení a přestavbu Prozatímního divadla a Polákova domu předložil Schulz 6. září roku 1882.⁶⁹ V nové Schulzově dispozici byly veškeré prostory pro chod zázemí přemístěny do bývalého Prozatímního divadla a k němu přiléhajícího domu. Obě budovy sjednotil stejně rytmizovanou fasádou. Historická budova byla ponechána v podstatě celá pro obecnstvo a prostor hlediště. Díky tomuto rozdělení mohl Josef Schulz rozšířit hlediště o dva metry k jevišti.

⁶⁷ *Národní divadlo...* ČESKÉ NOVINY 1. 5. 1882, nepag.

⁶⁸ DVOŘÁKOVÁ 1983, 324

⁶⁹ ŠUBERT 1881, 306

4. 2. Rozšíření královských salonků

Velká změna se udála i při přestavbě královských salonků. Při přesunu všech místností a kanceláří pro provoz divadla do zadního traktu, byla přesunuta i ředitelská kancelář, která se na Zítkově návrhu nacházela za dámským budoirem. Nyní byla umístěna v čele nového západního nároží. V historické budově se tak nacházel volný prostor a v těchto místech přímo vybízel k připojení ke královským salonkům. Josef Schulz toho využil a o tento prostor královské salonky rozšířil.⁷⁰

Schodiště zůstalo na stejném místě, tedy za prvními dvěma velkými okny. Bývalý pánský salon, který se nacházel přímo za schodištěm, Schulz uprostřed rozdělil. Vznikla předsíň, v šířce třetího okna, ze které se dalo také vyjít do kuloárové chodby. Na předsíň navázal pánský salon v šířce posledních dvou vysokých oken. Vstup do královské lóže zůstal na stejném místě, jen posunutím salonu se nacházel v první části místnosti. Stejně jako Zítkův pánský salon, měl Schulzův i druhé dveře, které harmonicky dotvořily stěnu naproti oknům. Tyto druhé dveře ovšem byly slepé, později se za nimi nacházelo topení. Za pánským salonem následoval dámský budoir. Mezi salonem a budoirem skryl také toalety, do pánské se vešlo ukrytými dveřmi v rámu průchodu, do dámské, která se nacházela na druhé straně, skrytými dveřmi ze strany v dámském budoiru. [7]

Jak už bylo řečeno, dámský budoir se nacházel v místě bývalé ředitelny, tedy už ne za vysokými okny, ale v druhém rizalitu, který rámoval pás vysokých oken. Oproti prvnímu rizalitu tento druhý již neměl velký balkon nad portikem, pouze jeden malý u prostředního okna. Budoir zaujímal místo za dvěma ze tří oken tohoto rizalitu. Za posledním oknem bylo ponecháno schodiště pro zaměstnance z plánu Josefa Zítka, jen už nebylo s budoirem propojené.

Josef Schulz touto novou dispozicí prostory královských salonků podstatně provzdušnil, když využil místa, které se naskytlo přestěhováním ředitelské kanceláře. Zítkova myšlenka decora, tedy souladu vnější formy fasády s vnitřním

⁷⁰ ŠUBERT 1881, 306

uspořádáním, tím byla ovšem porušena. Když ale pomineme tuto ztrátu, musíme ocenit prostor, který vznikl, a funkčnost tohoto uspořádání. Předsíň, která nově vznikla, sloužila jako místnost pro přivítání panovníka. Vítací delegace nemusela stát na schodech, nýbrž měla prostor se shromáždit. V předsíni se také mohlo podávat občerstvení či přípitek. Díky dveřím do kuloárové chodby mohl personál pohodlně předsíň opustit či přijít, aniž by se proplétal mezi lidmi, aby vyšel za rohem. Salon zůstal stejně velký, jako v předchozím uspořádání, což znamená, že se osvědčil. Budoir se přesunutím rozšířil a výzdobou získal jemnější vzhled. Tato nová dispozice zůstala v podstatě do dnešní doby netknutá.

4. 3. Stavba pod vedením Josefa Schulze

Po předložení plánů se začalo okamžitě pracovat. „*V pondělí započne se konečně po osmiměsíčním trapném klidu na staveništi Národního divadla opět pracovati, a sice za řízení p. prof. Schulze...*“⁷¹ Již v květnu roku 1882 byly plány Josefa Schulze schváleny magistrátem a začalo se s rekonstrukcí stropu a střechy a příští rok na jaře se osadila báň. Celá stavba pod vedením Josefa Schulze postupovala ve svižném tempu. Sám Josef Schulz se na začátku vyslovil, že celá rekonstrukce bude hotova nejpozději do dvou let, ale nejlépe do zimy roku 1883. Do 14. dubna roku 1883 se při tom hrálo v Prozatímním divadle a za dobu zbývajících pouhých sedmi měsíců bylo přestavěno a připojeno spolu s domem dr. Poláka k historické budově.⁷² Toto zrychlené tempo kladlo na lidi zaměstnané při dostavbě divadla zvýšené nároky. Od května roku 1882 se pracovalo v podstatě nepřetržitě. Tento spěch ovšem nebyl milý umělcům, kteří buď dokončovali své práce, nebo jim byly teprve zadány.

4. 3. 1. Umělecká výzdoba po požáru

Sochařské práce exteriéru, až na model trig, který byl před prvním otevřením divadla instalován, a jednu z múz na atice, neutrpěly. Antonín Wagner, který byl

⁷¹ „*Národní divadlo...*“ NÁRODNÍ LISTY, 28. 4. 1882, nepag.

⁷² ŠNEJDAR 1983, 49

mimo soch Záboje a Lumíra pověřen vypracováním skupin sousoší Opera a Drama, dostal těsně po požáru zprávu, aby nadále na rozpracovaných sochách pokračoval. Obě sousoší byla na atiku instalována v roce 1883.⁷³ Schnirch nahradil sochu Kalliopé z balustrády terasy, která byla při požáru poničena. Dílo, do kterého ovšem Bohuslav Schnirch vkládal své naděje, sousoší trig, nebylo za jeho života realizováno. Josef Schulz trigám nebyl nakloněn, a tak byly vytvořeny sochaři Emilem Hallmannem, Stanislavem Rousem a Ladislavem Šalounem a osazeny až v roce 1911.⁷⁴

V interiéru bylo potřeba vytvořit sochařskou výzdobu zcela znovu. Na mnoha místech stejnou, jakou navrhl Josef Zítek, ale v místech, které upravil Josef Schulz, zcela novou. Krom jednotlivých dekoračních komponentů byl Bohuslav Schnirch také pověřen vypracováním tympanonu proscénia, který znázorňoval vítěznou Čechii korunující divadelní múzy Melpomenu a Thalii. Bohuslav Schnirch zůstal věrným spolupracovníkem i za vedení stavby Josefem Schulzem, ale je známo, že s podmínkami pro práci za nového vedení nebyl spokojen. Výbor Sboru tlačil na umělce, aby byli s prací co nejdříve hotovi, honoráře jim byly kráceny a někteří je nakonec vymáhali soudní cestou.

Své o tom věděli i malíři, kteří dokončovali své práce. Mikoláš Aleš, který měl neshody se Sborem již před požárem, kromě návrhu erbů na oponě nebyl pozván k dokončování svých prací. Josef Tulka dále pokračoval na posledních dvou lunetách v loggii a již 30. října roku 1881 je dokončil.⁷⁵ Ve foyeru pracovali Ženíšek s Roubalíkem a Šubičem. František Ženíšek dokončil dva rozpracované nástěnné obrazy Mythus a Život a v září roku 1881 předložil porotě karton k třetímu nástěnnému obrazu Historie a do dvou měsíců jej vytvořil.⁷⁶ Během zimy se ovšem ukázalo, že malby ve foyer jsou přeci jenom více poškozeny kouřem a je potřeba je opravit. Tyto opravy se dokončovaly v létě roku 1882, ale kvůli špatnému světlu,

⁷³ MATĚJČEK 1954, 228

⁷⁴ ŠNEJDAR 1983, 48

⁷⁵ MATĚJČEK 1954, 236

⁷⁶ MATĚJČEK 1954, 236

zhoršeným klimatickým podmínkám a množství pracovníků, kteří opravy prováděli, byl výsledek nejednotný.

Dozor nad uměleckými pracemi převzal stavební odbor, který byl výkonným orgánem Josefa Schulze. To se umělcům protivilo, neboť svým chováním umělece snižoval na pouhé řemeslníky. Nejvíce touto změnou trpěl František Ženíšek, který byl za Josefa Zítka prominentním umělcem. Kromě zadání vypracovat znovu osm alegorických postav na strop hlediště dále počítal s vytvořením nové opony. Z novin se ovšem dozvěděl, že Výbor jedná s Vojtěchem Hynaisem. Z korespondence s Hynaisem dokonce zjistil, že Sbor žádal, aby Vojtěch Hynais použil motivy, které navrhl František Ženíšek. Toto nedorozumění umělci přešli kamarádským dopisem, ale nepříjemnostem, které pro každého z nich následovaly, se nevyhnuli.

Práce na nové oponě byly zadány Vojtěchu Hynaisovi. Celá věc se řešila od září roku 1882 a Hynais se zavázal vymalovat oponu sám, požadoval ovšem svobodnou volbu tématu a lhůtu devíti až dvanácti měsíců. K vypracování žádal velkou místnost se stropním osvětlením. Byla pro něj zbudována na dvoře Pražské techniky velká bouda, ale nakonec prostor sdílel se sochařem Schnirchem, který současně pracoval na svém tympanonu. Oba umělci si na zhoršené podmínky stěžovali, nebylo jim to ale nic platné. Vojtěch Hynais oponu dokončil 26. září roku 1883.⁷⁷ Nebyla ale jednoznačně přijata a Hynais po peripetiích, které provázely celý vznik opony, podal na Sbor žalobu a žádal vyplacení honoráře.⁷⁸

Podobný postup zvažoval i František Ženíšek, který v roce 1883 pracoval na posledním nástěnném obraze ve foyeru s názvem Národní hudba a zpěv a zároveň na osmi alegorických postavách na stropě hlediště. Za tyto zakázky Sbor navrhoval honorář pouhých 1400 zlatých, na což František Ženíšek reagoval dopisem z 3. prosince roku 1882.⁷⁹ Později mu byl slíben honorář 1910 zlatých. Samotný obraz Národní hudba a zpěv Ženíšek společně s Roubalíkem vypracovali až v létě roku 1883. S alegorickými postavami také nebyl hotov včas, poslední práce dokončil na podzim roku 1883. I František Ženíšek se snažil získat zbytek honoráře, který do

⁷⁷ MATĚJČEK 1954, 265

⁷⁸ *tamtéž*

⁷⁹ MATĚJČEK 1954, 239

ledna roku 1884 neobdržel, zvažoval také žalobu, ale nakonec se spokojil se sníženou výplatou.⁸⁰

Z dobových pramenů je tedy zřejmé, že po odstoupení Josefa Zítka a za nového vedení Josefa Schulze nebylo s umělci jednáno slušně. Josef Schulz sice navázal na práci svého předchůdce, ale trval především stejně jako Sbor na rychlém dokončení všech prací. V tomto druhém období budování Národního divadla tak nevidíme soutěže na výzdobu. Práce se rovnou zadávala umělci, který byl osvědčený. Dá se říci, že díky Schulzovu autoritativnímu vedení mohlo být divadlo znovu vybudováno v tak krátké době.

4. 4. Druhé otevření divadla

„Otevření Národního divadla. V plamenech zhoubných osvědčilo se zlato nadčtenosti české, z popele svého jako fönix omládlý povznesla se zase nádherná budova, aby konečně odevzdána byla Uměním a ve skvělém nitru svém uvítala obětavý národ. Slavnostním tímto dnem – 18. listopadem 1883 – dokonán bude úkol veliký, jež sobě vytknul národ náš, a jež provedl vítězně vytrvalostí a obětavostí nevídanou. Co z počátku zdálo se pouhým snem šlechetných buditelů našich, již učiněno krásnou skutečností. Kéž bychom ke slavnosti památní svolati mohli všechny ty milliony ušlechtilých duší, které kdy spolu přispěly k národnímu dílu, které tou dobou v radosti se chvítí budou, a ukázati jim všem, co krásného a velkého tu vykonáno spojením srdcí a sil. S celou vroucností, jež proudí z toho přání, zveme aspoň jejich zástupce k otevření Národního divadla sem do středu duševního života českého, do zlaté matičky Prahy, zveme je jakožto plnomocníky valných zástupův, aby přišli slyšeti první jásoy Čechův nad zdarem díla národního, aby roznesli je po všech krajích vlasti naší – zveme především slavné obce česko-slovanské a okresní zastupitelstva, jichž nadšenou neodkládavou pomocí po požáru dílo bylo umožněno, zveme je, aby vyslanými deputacemi slavnosti se účastnili co representanté všeho národa našeho.

⁸⁰ MATĚJČEK 1954, 242

Zveme zvláště též členy našeho sboru, členy družstva i abonenty českého divadla ke slavnostnímu otevření jeho, zveme vůbec každého, kdož buď obětí hmotnou nebo pracemi ducha výtvořily umění svého pomohli uvést v život, co bylo po mnohá léta předmětem touhy všech srdcí českých, a co jest nyní tak ušlechtilým pomníkem vlastenectví, jež postavil cti a vzdělání svého dbalý „národ sobě“. V Praze dne 8. listopadu 1883. Výbor sboru pro zřízení českého Národního divadla v Praze...“⁸¹

Tímto svoláním se 9. listopadu roku 1883 oznamoval termín otevření Národního divadla. Velká slavnost druhého otevření divadla se nejdříve plánovala na svatého Václava roku 1883. Ale kvůli zkouškám elektrického osvětlení se termín posunul na památný den 18. listopadu roku 1883, přesně jednadvacet let od otevření Prozatímního divadla. Tato slavnost ale nebyla tak velkolepou, jak noviny a poté lidé očekávali. S postupující zimou a nedostatkem peněz bylo přikročeno k slavnosti, která probíhala pouze v budově Národního divadla. Okázalý průvod a veškeré venkovní slavnosti byly zamítnuty.⁸² Slavnostní program byl složen z aktu odevzdání divadla do rukou Zemského výboru, slavnostní akademie a večerního představení Smetanovy Libuše. 19. listopadu se konala slavnostní valná hromada Sboru pro zřízení Národního divadla a po ní banket.⁸³ Následovala další dvě slavnostní představení.

Pozván byl i panovnický dvůr. Už 30. října roku 1883, tedy 9 dní před veřejným svoláním, František Ladislav Rieger spolu s tajemníkem Sboru odjeli do Vídně. Císař ale tou dobou pobýval v Uhrách, ve Vídni tedy nechali alespoň písemné pozvání. Poté se vypravili do Lucemburku pozvat královnu Rudolfa. Následník trůnu i s princeznou Stefanií pozvání přijali, ale omluvili se z prvního představení, kdy se hrála znovu Libuše, a místo toho slíbili, že přijedou na Dvořákova Dimitrije.⁸⁴ Do Prahy přijeli 25. listopadu roku 1883. V královských místnostech byli uvítáni

⁸¹ „Otevření Národního divadla...“ NÁRODNÍ LISTY 9. 11. 1883, nepag.

⁸² ŠUBERT 1881, 350

⁸³ tamtéž

⁸⁴ BOROVIČKA 2012, 311

místodržitelem baronem Krausem, ředitelem divadla Františkem Adolfem Šubertem, Antonínem Dvořákem a zástupci vedení divadla.⁸⁵

Zájem o představení v Národním divadle byl ohromný. Celou zimu a dlouho potom byla představení vyprodaná a zvláště na venkov se vstupenky nedostávaly. Každý chtěl navštívit Národní divadlo, a tak ředitel divadla František Adolf Šubert přišel s myšlenkou uspořádat tzv. divadelní vlaky. Za zvýhodněnou cenu se dal zakoupit lístek na vlak společně se vstupenkou do divadla, a tak brzy po otevření divadla začaly přijíždět celé vlaky krajanů. Tímto krokem ředitelství divadla dalo příležitost navštívit Národní divadlo všem, kteří se na stavbě divadla podíleli jak sbírkami, tak zájmem. Touto akcí se tak povedlo odstranit nepříjemný dojem, že divadlo se otevřelo zase pro pár vybraných lidí.⁸⁶

Konečně i po letech poctil svou návštěvou dobudované Národní divadlo sám císař. Jeho Veličenstvo císař František Josef I. poprvé navštívil Národní divadlo až v roce 1891. A to při příležitosti návštěvy Jubilejní výstavy. Do Národního divadla dorazil dne 26. září roku 1891 v osm hodin večer doprovázen místodržitelem hrabětem Františkem Thunem. Při té příležitosti se hrálo první jednání Dvořákova Jakobína. Císař se pochvalně vyjádřil o krásném zařízení královských místností a pochválil i orchestr a účinkující.⁸⁷

⁸⁵ ŠUBERT 1881, 361

⁸⁶ PACOVSKÝ 1983, 133

⁸⁷ ŠIMÁČEK 1894, 255

5. Předpoklady vnímání královské lóže Národního divadla

V minulých kapitolách jsme nastínili utváření prostoru královské lóže a k ní přilehlých místností. Z popisu stavby divadla je patrné, že se během historie budování střídali jak architekti, tak vedení Sboru a s tím také názory na utváření jak divadla jako celku, tak na prostor královské lóže a salonků. Jedna věc je, jak se na prostor královské lóže a jí přilehlých místností díval architekt, který byl omezen jak prostorem, tak zadáním ze strany Sboru pro zřízení českého národního divadla v Praze. Druhou stránkou bylo politické očekávání představitelů Sboru a s tím spojené vnímání funkce královské lóže.

Druhá polovina 19. století byla pro český národ plná zvrátů. Češi velmi stáli o to, aby se císař František Josef I. nechal korunovat českým králem. Tato myšlenka dávala českému národu naději, že jednou bude stát jako uznávaný národ vedle Uher pod patronací Rakouska.

Když Josef Zítka v roce 1866 dokončoval plány divadla, umístil nejspíše kvůli prostorovým možnostem lóži a salonky na stranu nábřežní. Podle stavebního návrhu můžeme říci, že prostory plánoval v rámci možností velkolepé. V tvorbě Josefa Zítka můžeme vidět vliv Karla Sladkovského. Ten jako programový vůdce stavby Národního divadla jako „velkolepého monumentu národního vědomí a chrámu národního znovuzrození“ usiloval nejen o nádhernou stavbu, ale i o událost, při které by se celý národ skrze přispění stal tvůrcem velkolepého pomníku českých dějin. Josefa Zítka si vybral, aby vytvořil stavbu hodnou tohoto úsilí. Královská lóže a salonky tedy byly projektovány v tomto duchu, tedy ve vznešeném slohu s výzdobou, která měla oslavit český národ. Na jejich výzdobu se ovšem za jeho působení nedostalo. Při pomalém tempu stavby se sotva za jeho vedení podařilo vypsat konkurz a zadat práce na výzdobě exteriéru a prostor určených primárně pro běžné návštěvníky divadla. Konkurz pro prostory královské lóže byl z finančních důvodů ponechán na pozdější dobu.

Když se začala řešit figurální výzdoba královských salonků, předsedou Sboru byl již František Rieger. Od Karla Sladkovského se lišit jak povahou, tak politickým

směřováním. Jako vůdce staročeské strany byl konzervativní a byl si vědom, že panovnický dům je potřeba si předcházet a jednat takticky. Stále pevně doufal, že se císař nechá korunovat českým králem a že se potvrdí české právo. Věřil, že se tak stane na svatého Václava roku 1871, ale byl zklamán.⁸⁸

Když v roce 1877 přebíral vedení Sboru, situace byla po třech letech vnitřního politického boje napjatá. Stavba divadla začala dostávat konkrétní obrysy, ale obnos, který byl k dokončení ještě potřeba, byl velmi vysoký. Rieger se netajil tím, že stavbu Josefa Zítka považoval za příliš drahou. Spolu s tajemníkem Sboru dr. Nittingerem „*pokládali stavbu tak nákladnou nad síly národu českého. Pochybovali, že by se tolik peněz dobrovolnými sbírkami sešlo.*“⁸⁹ Sám stál o to, aby divadlo bylo prostě brzy dobudováno. Což záleželo jak na rychle odvedené práci, tak na potřebném kapitálu, jehož přísun za léta stavby značně kolísal.

Národní divadlo nevnímal stejně jako jeho předchůdce. Tedy jako divadlo, které předčí všechny ostatní krásou a které oslaví český národ. Stavěl se za divadlo, na které stačíme a které jsme schopni dobudovat, aby mohlo brzy fungovat. Národní divadlo nevnímal jako věc čistě jen národa, ale i jako věc zemskou. Neboť zemskému výboru se dokončená stavba měla předat a sloužit celé zemi.

Zajímavou okolností je, že Rieger směřoval financování výzdoby královské lóže na zemský výbor. Dne 1. března roku 1880 podal Sbor zemskému výboru žádost, aby zemským nákladem byl zřízen plynovod, hlavní lustr v hledišti, ohnivzdorná opona a zařízení královských salonků.⁹⁰

„Co se týče upravení těchto místností, které vyhrazenými zůstanou pro Jeho c. k. Veličenstvo našeho nejmilostivějšího císaře a krále Františka Josefa a pro nejvznešenější členy nejjasnějšího domu panovnického, pokládáme za to, že k nesení nákladu k tomu potřebného v první řadě povolána je země sama, již divadlo to bude vlastnicky náležeti, neboť důstojným upravením těchto místností vykoná akt loyality povinné nejjasnějšímu panovníkovi a vymáhá toho důstojnost země, aby Jeho c. k.

⁸⁸ BARTOŠ 1933, 231

⁸⁹ BARTOŠ 1933, 253

⁹⁰ ŠUBERT 1881, 259

*Veličenstvo při nejvyšší návštěvě Prahy uvítán byl v důstojném stánku Musy dramatické.*⁹¹

Od Františka Ladislava Riegra to byl taktický krok. Na začátku roku byl také oznámen sňatek korunního prince Rudolfa se Stefanií Belgickou, což byl pro Riegra impuls a v doplňujícím dopise zemskému výboru touto skutečností argumentuje. Žádá o urychlené vyřízení žádosti úpravy královských místností z důvodu sňatku korunního prince a jeho pobytu v Praze.⁹² Zemský výbor tuto žádost poslal Zemskému sněmu, který ji schválil a udělil Sboru částku 130 000 zlatých, z toho 40 000 zlatých bylo určeno na zařízení a vybavení královské lóže a salonků.⁹³

Pro Františka Ladislava Riegra se plánovaný sňatek korunního prince stal záminkou k dokončení divadla a jeho otevření začal směřovat k této události. Zřejmě si sliboval, že když už ne samotný císař, tak alespoň následník trůnu by se mohl nechat korunovat českým králem. Tomu byly také přizpůsobeny náměty výzdoby královských místností. Malby v královských místnostech měly ukázat historii českých zemí, včetně nejvýznamnějších představitelů dynastií, které nám vládly, a oslavu panovníka jako krále. Výzdoba měla odkazovat ke královské hodnosti a motivovat panovníka ke korunovaci.

Proto v době otevření Národního divadla bylo potřeba, aby královská lóže a salonky byly hotovy a aby byly reprezentativní. To, že umělci nestíhali dokončovat práce ve foyer, spojovací chodbě a loggii, nehrálo až tak velkou roli, protože panovník při své návštěvě by se ani k těmto místům nedostal. Místnosti byly od prostor pro běžné návštěvníky odděleny, a s obecnstvem by přišel do kontaktu až při pohledu v hledišti. Prostory královské lóže tak hrály zcela jinou roli v celém kontextu budovy. Na rozdíl od ostatních prostor Národního divadla byly zřízeny na náklad Zemského sněmu pro panovníka a jeho rodinu. A heslo, které se s Národním divadlem pojí od začátku, Národ sobě, v této souvislosti neplatí.

⁹¹ MALÁ 1993, 9

⁹² *tamtéž*

⁹³ ŠUBERT 1881, 259

6. Cesta k malířské výzdobě královské lóže

Řešení výzdoby královských salonků se poprvé projednávalo už na podzim roku 1876 při příležitosti sestavení výtvarné komise s členy malířem Lhotou a Ženíškem, básníkem Vrchlickým a architektem Zítkem.⁹⁴ Situace ve Sboru byla tou dobou už velmi napjatá a schylovalo se k převzetí vedení Sboru Františkem Ladislavem Riegrem. Bylo potřeba co nejdříve zadat umělecké práce výzdoby interiéru, dříve, než by nové vedení od této záležitosti upustilo z časových a finančních důvodů. Výzdoba královských místností se ale ponechala na pozdější dobu. Zítek mohl naopak očekávat, že pokud by se předsedou Sboru opravdu stal František Ladislav Rieger, výzdobu královských místností by z politických důvodů nerušil.

6. 1. Malířské soutěže na výzdobu královských místností před požárem

Otázka výzdoby královských místností se znovu otevřela někdy na začátku roku 1880 už za předsednictví Riegrova. Zmiňuje se o tom Emanuel Krescenc Liška v dopise výboru Sboru z 23. února roku 1880, kde uvádí, že se za svého pobytu v Praze dozvěděl o chystané soutěži na výzdobu královských místností.⁹⁵ Připomíná se, neboť mu bylo slíbeno, že jeho návrhy pro foyer, budou ponechány pro výzdobu královských místností.

Na začátku roku 1880 byl oznámen sňatek královny Rudolfa se Stefanií Belgickou a Rieger se rozhodl využít jejich sňatku k dokončení divadla a přivítání novomanželů v Praze v dostavěném divadle. V podstatě hned se začala řešit výzdoba a dokončení prezidentských salonků. Z minulé kapitoly víme, že Rieger se s otázkou financování královských místností obrátil na zemský výbor.

Co se dělo další měsíce je záhadou, neboť se nedochovaly žádné další zprávy. Víme, že na svých návrzích pracoval Emanuel Krescenc Liška spolu se spolupracovníkem

⁹⁴ MATĚJČEK 1954, 105

⁹⁵ MATĚJČEK 1954, 202

Jakubem Schikanedrem. Liška v létě oznamoval výboru, že navrhl Slavnostní vjezd poesie pro schodiště, pro salon Život domácího umění a pro budoir Zdroje umění.⁹⁶ Jestli ho výbor Sboru vybídl sám, nebo se zadáním prací Liška automaticky počítal, nevíme. Každopádně na jeho dopis neznáme odpověď a tento jeho návrh nebyl v příštím jednání brán v potaz.

Porota, složená z Pinkase, Sequense, Lhoty, Wachsmanna, Durdíka a Hostinského, se k řešení výzdoby královských salonků sešla teprve 10. srpna roku 1880, kde se usnesla, že se Liškův návrh ze soutěže na foyer z roku 1879 do královských místností nehodí a rozhodla se vypsát konkurz. Námětem maleb měly být nejslavnější výtvoři světového dramatu a opery. Ale o dva dny později 12. srpna oznámil výbor Sboru vypsání konkurzu bez námětu určení.⁹⁷ Z toho usuzujeme, že vedení Sboru mělo s uměleckou porotou nějaké nedorozumění. Možná se jednalo o konflikt Riegra a Zítka. Z předchozích kapitol víme, že Rieger se vyjádřil negativně k návrhu Josefa Zítka ohledně finanční stránky stavby a nákladné výzdoby. Každopádně z doby řešení otázky královské lóže se nám dochovalo až příliš málo zpráv, které jsou neúplné a také nenavazují na jednotlivé podněty.

Soutěž byla vypsána k datu 17. srpna s lhůtou pouhých dvou měsíců, tedy do 17. října roku 1880. Ačkoliv bylo otisknuto svolání v novinách, moc malířů se soutěže neúčastnilo. Od samého počátku se do práce pustila dvojice Liška a Schikaneder. Na návrzích pracoval chvíli i František Ženíšek, který se zaobíral myšlenkou výjevů z Prodané nevěsty. Ženíšek zřejmě počítal se zadáním umělecké poroty, v korespondenci s Hynaisem píše, že v královské lóži má být vlys z Prodané nevěsty. Soutěže se ale nakonec pro nedostatek času neúčastnil. Místo toho v dopise vyzval Vojtěcha Hynaise, kterému podával zprávu o vypsání konkurzu v dopise ze dne 20. srpna roku 1880.⁹⁸

Vojtěcha Hynaise, který pobýval tou dobou v Paříži, informovali o soutěži i jeho tamní přátelé, dr. Engel, Weiss a Neureutr.⁹⁹ Do práce se pustil hned. 27. září psal

⁹⁶ MATĚJČEK 1954, 203

⁹⁷ MATĚJČEK 1954, 204

⁹⁸ ŽÁKAVEC 1929, 213

⁹⁹ MATĚJČEK 1954, 204

Soběslavu Pinkasovi, který byl členem umělecké poroty, zda by mohl podat návrh jen pro schodiště. Pinkas ho ale vybídl, aby podal co nejvíce návrhů. Umělce tlačil čas, kterého bylo málo. Z jednatelské zprávy otisknuté v novinách se dovídáme, že čtyři umělci žádali o prodloužení lhůty pro podání návrhů, Vojtěch Hynais byl jistě jedním z nich. Výbor Sboru tuto žádost zamítl.¹⁰⁰ I přes to Hynais už 5. října posílá další dopis Pinkasovi, kterému sděluje: „Komponoval jsem projekt pro schodiště ve velkých plochách jak se to pro dekorativní účel malby hodí. Mám mimo toho též ty druhé dvě místnosti, totiž Salon a Boudoir v práci, jenže budu s tím hotov k 13. nebo 14tému.“¹⁰¹ 15. října obdržel Soběslav Pinkas Hynaisovy návrhy pro schodiště, salon a budoir. V dalším dopise pak Hynais podal krátký popis svých maleb a krátce potom ještě odeslal další návrh pro budoir, pokud by první nebyl přijat.¹⁰² Ten přeposlal Soběslav Pinkas Josefu Zítkovi dne 20. října s přímluvou, aby Hynaisovi byla svěřena alespoň část maleb.¹⁰³ Vojtěch Hynais navrhoval pro schodiště malby s námětem Sláva Čech, Moravy a Slezska, pro salon Moc a síla protěžující Musy a Vědy a pro budoir Přemysla povýšení na království, nebo tři počasí Jaro, Léto, Podzim.¹⁰⁴

[8,9,10,]

Konkurz skončil 17. října a odevzdány byly 2 soutěžní návrhy. Od Hynaise a dvojice Lišky a Schikanedra. Den na to se sešla umělecká porota. Z jednatelské zprávy se dovídáme pouze, že schůze byla odložena na 23. října.¹⁰⁵ To už umělecká porota zhodnotila došlé návrhy a předala výboru Sboru své rozhodnutí. Průběh jednání, nebo posouzení maleb ve zprávě chybí. Zato výsledek jednání je nejasný doteď. Umělecká porota navrhla pověřit malbami schodiště a budoiru Vojtěcha Hynaise. Liška a Schikaneder měli provést své kresby ještě barevně a vyzkoušet si je přímo na zdi. Vojtěch Hynais měl provést v budoiru malby na motivy ročních dob a cyklus o Přemyslovi měl být použit v salonu.¹⁰⁶ Soběslav Pinkas dokonce toho dne odeslal dopis Hynaisovi, kde se píše: „Porota si přeje, abyste Přemysla uzpůsobil pro Salon,

¹⁰⁰ „Národní divadlo...“ ČESKÉ NOVINY 3. 10. 1880, nepag.

¹⁰¹ DVOŘÁKOVÁ 1988, 208

¹⁰² MATĚJČEK 1954, 205

¹⁰³ MATĚJČEK 1954, 208

¹⁰⁴ ŽÁKAVEC 1929, 215

¹⁰⁵ MATĚJČEK 1954, 208

¹⁰⁶ tamtéž

*kam se lépe hodí, než do Boudoiru. Žádá to ale přepracování a doplnění návrhu ohledem na jiné rozměry stěn.*¹⁰⁷

Nejasný výsledek jednání o zadání práce v salonu nejspíš způsobily roztržky představitelů umělecké poroty. Podle všeho se porota dělila na dvě strany, kdy jedna podporovala Vojtěcha Hynaise a viděla v jeho díle nový trend francouzské dekorativní malby, zatímco druhá část poroty, složená ze starších členů, smýšlela tradičněji a byl jim bližší styl Lišky a Schikanedra. Jádrem sporu poměrně vystihl Pinkas, když psal, že profesor Lhota „nemá ani tušení o tom, co jest dekorativní malba a kompozice.“¹⁰⁸ Výsledek rozhodnutí byl tedy takovým kompromisem, ale novodobě smýšlející křídlo počítalo, že Liška se Schikanedrem v novém pokusu neobstojí a práce bude zadána Hynaisovi. Každopádně i veřejnost byla jednáním umělecké poroty zaskočena, a tak od předchozích rozhodnutí bylo upuštěno a vypsal se nový konkurz pouze na salon. Lhůta k vypracování návrhů byla ustanovena na pouhé tři týdny a účastnili se ho Hynais a Liška se Schikanedrem.¹⁰⁹ Námět byl rozšířen na vládnoucí dynastie Přemyslovců, Lucemburků a Habsburků. **[11]**

Ačkoliv Hynaisovy návrhy byly lepší, zakázku získala dvojice Liška a Schikaneder. Soběslav Pinkas o tom informoval Hynaise dne 9. prosince roku 1880 a z jeho dopisu je patrné, že v rámci dohadů v porotě se děly velké bouře, neboť Pinkas sděluje, že Hynaisovo dílo bránil i před nejstarším porotcem Lhotou. Velmi zajímavá je ovšem poznámka, že Josef Zítek vyslovil myšlenku, že snad Hynais nic nenamítne, použijeli Liška se Schikanedrem něco z Hynaisovy kompozice. Z toho vysvítá, že Liškova a Schikanedrova kompozice zaostávala za kompozicí Vojtěcha Hynaise. 27. prosince psal Hynaisovi i místopředseda Sboru Jakub Škarda, který mu narovinu sdělil, že jeho kresby byly geniální a že i zemskému výboru se líbily, ale pro nedostatek času byly svěřeny Liškovi a Schikanedrovi, kteří ale musí opravit celou řadu věcí, zatímco Hynaisovu návrhu nebylo co vytknout.¹¹⁰

¹⁰⁷ ŽÁKAVEC 1929, 214

¹⁰⁸ ŽÁKAVEC 1929, 215

¹⁰⁹ „Postup prací...“ ČESKÉ NOVINY 21. 11. 1880, nepag.

¹¹⁰ ŽÁKAVEC 1929, 216

*„Zemský výbor svěřil provedení malířských prací v salonu lože královské malířům Liškovi a Šikanedrovi v Praze. Práce tyto provedeny budou na účet dotace povolené na vnitřní úpravu českého národního divadla.“*¹¹¹

Bohužel ani malíři královských salonků nebyli s prací hotovi včas před příjezdem následníka trůnu. V době prozatímního otevření bylo hotovo schodiště, v salonu byly osazeny dva obrazy. Zbytek čekal na dodělání k druhému otevření.¹¹²

Oproti ostatním malbám v divadle, malby v královských saloncích byly provedeny většinou na plátně olejovou technikou, aby připomínaly stěnomalbu, a až poté osazeny do připravených rámců. Hynais na obrazech pracoval ve svém pařížském ateliéru a s prací mu pomáhal Jurij Šubič, bratr Janeze, který pracoval na malbách ve foyer. V Paříži namaloval obrazy Mír a Slávu Čech, Moravy a Slezska, které dokončil 12. dubna roku 1881 a hned poté s nimi přijel do Prahy. Plátna byla krátkou dobu vystavena v Umělecké besedě a v pražské veřejnosti vzbudila velký ohlas. Miroslav Tyrš o nich napsal recenzi, která byla uveřejněna v Národních listech.¹¹³ Mezitím Vojtěch Hynais namaloval přímo na zeď mezi okna královského schodiště obraz Historie a na stranu, kde se nacházel vstup do salonu postavy geniů v podobě pastýře a pastýřky s erbem a heslem Sláva Králi. Až poté, co byly dokončeny tyto malby na zdi, byly osazeny ostatní malby schodiště a umělecká porota je bez výhrad 30. října roku 1881 schválila.

Malby v budoiru ale při červnovém otevření nebyly. Jurij Šubič sice Hynaisovi v Paříži malby přichystal, Hynais je ale pro krátkost času nestihl dokončit.

Práce Emanuela Krescence Lišky a Jakuba Schikanedra se bohužel neobešla bez připomínek poroty. Své malby dokončili v polovině května roku 1881. Jejich práce ale porotce nenadchla. A nejspíš ani ty, kteří stáli na jejich straně proti novému umění Hynaisovu. V době, kdy do prozatímního otevření zbývalo pouhých pár dní, nešlo jejich práce odmítnout. Porota ale nařídila upravit barevnost obrazu, aby působila harmoničtěji. Dále změnit výraz tváře Karla IV., postavy Libuše, Rudolfa

¹¹¹ „Malířské práce...“ ČESKÉ NOVINY 1. 1. 1881, nepag.

¹¹² ŠUBERT 1881, 213

¹¹³ TYRŠ 1881a, nepag.

a dalších. Malíři ale opravy nestihli, a tak se instalovala pouze dvě ze tří pláten, a to Přemyslovci a Lucemburkové.¹¹⁴ [12,13, 14]

6.2. Malířská výzdoba Královských salonků po požáru

Co následovalo dále, již víme. Dne 12. srpna roku 1881 vypukl na střeše Národního divadla požár a zničil nejen hlediště. Královských místností se však nedotkl, pouze královská lóže jako taková byla zničena. Malby byly zachráněny a odneseny na Žofín. Sám Vojtěch Hynais je při požáru z divadla vynesl. Obrazy utrpěly drobné vady při snímání, nejdelší obraz byl v rámu přeražen, aby vyšel oknem. Ale ani nástěnným malbám Historii a dvěma pastýřům se nic nestalo.¹¹⁵

Pár dní po požáru bylo jasno, že se divadlo znovu obnoví. Národní listy dne 15. srpna otiskly článek Umělecké práce po požáru Miroslava Tyrše, který vyzval umělce, aby pokračovali v dokončování prací, na kterých pracovali.¹¹⁶ Z tohoto článku je zřejmé, že Hynaisovy malby třech počasí pro budoir byly značně rozpracované. Po této výzvě se opravdu umělci pustili znovu do práce a Vojtěch Hynais malby pro budoir dokončil. Tyrš o nich referoval v Národních listech v září roku 1881.¹¹⁷

I Liška a Schikaneder opravili místa, která byla poškozena sundáváním ze zdí při požáru a nadále pracovali na výtkách poroty při posledním obraze s Rudolfem II.¹¹⁸

Během podzimu roku 1881 a jara 1882 probíhalo jakési bezvládní doprovazené napjatou atmosférou mezi architektem Zítkem, stavebním odborem a vedením Sboru. Situace se změnila po rezignaci Josefa Zítka a povolání Josefa Schulze. Josef Schulz se uvažoval dokončit stavbu a výzdobu Národního divadla do podzimu roku 1883. To byl sám o sobě velmi krátký termín, když přihlédneme k tomu, že kromě obnovení vyhořelé části budovy přestavěl i budovu Prozatímního divadla se

¹¹⁴ ŠUBERT 1881, 215

¹¹⁵ „Požár Národního divadla...“ NÁRODNÍ LISTY 14. 8. 1881, nepag.

¹¹⁶ TYRŠ 1881b, nepag.

¹¹⁷ NOVÁK 1918, 6; TYRŠ 1881c, nepag.

¹¹⁸ DVOŘÁKOVÁ 1988, 229

sousedním domem. Tento časový tlak vedl k tomu, že umělecké práce, které vyvstaly po požáru, byly zadávány umělcům přímo bez předchozího konkurzu.

V královských saloncích se zpočátku zdálo, že stačí jen dokončit výzdobu, na které autoři pracovali, opravit poškozené tapety a vybavení, které utrpělo při spěšném vyklízení salonků v době požáru. Obrat nastal v květnu roku 1883, kdy Josef Schulz předložil plány na obnovení divadla, kde mimo jiné změnil dispozici královských prostor. Schodiště a s ním celý Hynaisův cyklus zůstal tak, jak jej navrhl Josef Zítek. Vše ostatní se ale změnilo. Z půlky původního salonu vznikla předsíň. Z druhé poloviny salonu a celého Zítkova budoiru vznikl salon nový a budoir se nově nacházel v prostoru ředitelské kanceláře. Všechny tyto nové prostory potřebovaly být znovu vybaveny.

Malby Emanuela Krescence Lišky a Jakuba Schikanedra byly kvapem zamítnuty. Malíři se o tom dozvěděli až z tisku. Nikdo ze Sboru jim toto rozhodnutí nesdělil. Favoritem pro výzdobu se stal Vojtěch Hynais. Z kraje léta roku 1882 mu to v dopise sdělil Myslbek: „*Šikanedrovo a Liškovo dílo v divadle takřka najisto odstraní a budeš, jak slyšel jsem, malovat ty jiné.*“¹¹⁹

Nakonec volba padla na jiného Čecha usídleného v Paříži, Václava Brožíka. Brožík byl tou dobou úspěšný a uznávaný malíř. Sbor s ním začal jednat už na jaře roku 1882. Zadání maleb bylo stejné, jako před požárem, tedy tři obrazy s postavami Libuše, Karla IV. a Rudolfa II. Václav Brožík nabídku dne 16. září roku 1882 přijal. Obrazy namaloval ve svém ateliéru v Paříži a do Prahy byly dodány v polovině srpna roku 1883.¹²⁰

Malby v budoiru měl vypracovat znovu Vojtěch Hynais. Víme již, že Vojtěch Hynais dokončil malby pro budoir v září roku 1881. Po přesunutí budoiru do bývalé ředitelny se prostor ale trochu zvětšil. Malby třech ročních období zůstaly z roku 1881, jen při zasazení nevyplňovaly celý prostor stěny. Objednán byl ale nově čtvrtý obraz Zima, který měl být umístěn mezi okny. Díky Hynaisově zaměstnání při oponě

¹¹⁹ ŽÁKAVEC 1929, 234

¹²⁰ „Brožíkovy obrazy...“ NÁRODNÍ LISTY 24. 8. 1883, nepag.

a sporům se Sborem ohledně vyplacení honoráře se dočkal svého osazení až po dvaceti letech v roce 1901.¹²¹

Pro nový prostor předsíně byly vybrány krajinářské motivy. Budoucí ředitel divadla František Adolf Šubert navrhl zobrazit devět památných míst, odkud byly vzaty základní kameny. Tato práce byla z podnětu Josefa Hlávky svěřena Juliu Mařákovi.¹²² Kdy se výbor Sboru obrátil na zkušeného českého krajináře usídleného ve Vídni, nevíme. Obrazy pro předsíň byly do Prahy zaslány v září roku 1883 a ke konci měsíce zasazeny.¹²³

¹²¹ ŠUBERT 1881, 271

¹²² BLAŽÍČKOVÁ – HOROVÁ 2009, 146

¹²³ „Z Národního divadla...“ NÁRODNÍ LISTY 28. 9. 1883

7. Ikonografie malířské výzdoby schodiště

Do prostor královských místností vstoupíme malým vestibulem ze strany nábrežní. Po pravé straně se nachází vstup do prostor, které jsou pro ostatní návštěvníky nepřístupné. Rám dveří nijak neprozrazuje, co se skrývá za nimi, pro běžného návštěvníka divadla jsou to jen další zamčené dveře. Když je odemkneme, naskytne se nám impozantní pohled na prostor, který jinde v divadle nenalezneme. Stěny schodiště jsou vykládány červeným mramorem a se stojací lampou, která osvětluje spodní část schodiště, navozují slavnostní atmosféru večera. **[16, 17]**

Schodiště je dvojramenné a po schodech z bílého kararského mramoru vystoupáme na podestu prvního mezipatra. Schody jsou nízké a dostatečně dlouhé, aby stoupání bylo co nejpříjemnější. Zábradlí je pozlacené s motivem svatováclavské koruny. **[18, 19, 20]**

Od druhého mezipatra se nám otevře pohled na prostor osvětlený ve dne širokými okny z pravé strany, večer dvojicí lustrů. **[21]** Červený mramor v úrovni patra vystřídá bílé stucco lustro, protkané černými žilkami. Nad mramorovou omítkou jsou umístěné malby od Vojtěcha Hynaise ohraničené úzkým zlatým rámem. Na stěně proti vchodu do salonků se nachází alegorie Míru, na straně obrácené proti oknům Sláva Čech, Moravy a Slezska. Na straně, kde se nachází vstup do salonků, jsou po stranách portálu vyobrazeny postavy pastýře a pastýřky. Poslední malba schodiště je umístěna mezi okny a jedná se o postavu Historie.

Z minulých kapitol víme, že schodiště královských místností se ukrývá za dvěma vysokými okny. Každé okno je uprostřed rozděleno pásem zdíva, které členěním navazuje na stěny schodiště. Ve stejné výšce s ostatními malbami jsou tyto úzké příčky doplněny stejně širokými obrazy s dekoračním motivem balustrády. Před každým oknem se nachází bílá záclona, ze strany orámovaná hnědým sametovým pruhem doplněná nahoře motivem svatováclavské koruny.

Bohatý štukový lustr, který navrhl Josef Zítek, na jehož výzdobě se podílel Bohuslav Schnirch, je rozčleněn do tří polí. První a poslední jsou shodná ve tvaru na koso postavených menších čtverců, orámovaných trojúhelníky. Ve středu čtverců jsou

zavěšeny dva pětiramenné lustry. Prostřední pole vyplňuje ovál s vloženým obdélníkem. Strop je jemně doplněn ornamentálními malbami.

Při vstupu do salonků se po levé straně nachází vchod do kuloárové chodby na 1. balkoně. V současné době je právě tento vchod používán při akcích, které se v prostorech prezidentských salonků pořádají.

7. 1. Mír

Tento obraz umístěný nad schodištěm naproti vstupu do salonků upoutá pozornost zvláště při odchodu. Jedná se o olejomalbu širokou 380 centimetrů a vysokou 135 centimetrů.¹²⁴ [22, 23] Hlavní postavou je plavovlasá dívka sedící na trůně, který rámuje dva sloupy obtočené květinovými girlandami. Dívka je oblečena do růžových šatů a ve vlasech má zapletený vavřínový věnec. U nohou jí sedí malé dítě, které drží kartuši s nápisem PAX. Vpravo od dívky se nachází moravský praporečník rozvinující prapor v národních barvách. Na praporu má pověšen lipový věnec. Kolem něj stojí další čtyři postavy mužů v krojích. Na levé straně obrazu je rozkročen s rukou v bok Hanák v kroji, kolem něj jsou rozestaveny další postavy, včetně strakonického dudáka, který je k dívce otočen zády a jako by odcházel z obrazu ven. Postavy na obraze reprezentují české regiony. Pozadí obrazu vyplňuje blankytně modrá obloha s drobnými mráčky a vlaštovkou, která přilétá z leva obrazu.

7. 2. Sláva Čechie, Moravie a Silesie

Dalším obrazem, který zaujímá největší plochu schodiště, stranu obrácenou proti oknům, je Sláva českých zemí. [24,25] Na tomto plátně Vojtěch Hynais vyobrazil uprostřed alegorické postavy Čechie a Moravie jako sestry a Silesie jako nejmladší z nich, malou dívku. Čechie je starší a sedí výše. Objímá mladší setru Moravii a Silesie se opírá o jejich nohy. Všechny postavy drží v ruce kartuši se zemskými znaky.

¹²⁴ ONDRÁČEK 1962, nepag.

U nohou Moravie sedí majestátný lev, na pravé straně na polštáři leží insignie královské moci, svatováclavská koruna, žezlo, meč, na rozevřené knize, kde přečteme nápis LEX. Postavy Čechie a Moravie mají na hlavě korunu.

V levé části obrazu Hynais vyobrazil hmotný vývoj národa. Tři dívky představují orbu, hospodářství a květinářství. Z kraje obrazu stojí dívka s červeným šátkem na hlavě a drží koš s květinami. U nohou má koš se zeleninou, na který si z kraje sedá. Za ní stojí mladý chlapec a drží nádobu, nejspíš s vínem, a vedle něj stojí dívka, která krmí holuby, kteří se jí slétávají k ruce. Napravo od postav leží na sklizeném snopu obilí žena se srpem v ruce a odpočívá. Před nimi ve středu je rozprostřené ovoce, u něho stojí kohout. Opodál leží zemědělské nástroje. Přejít mezi touto scénou a kralující trojicí českých zemí tvoří vznešený páv.

Vpravo od hlavního výjevu nalezneme duševní vývoj národa. Ten představují umělecké artefakty, jako zdobený džbán, šperky, drahokamy, knihy, malířská paleta, sochy a hudební nástroje. V pozadí se v prostoru tyčí část architektury. Před ní se vznáší okřídlená bytost, oděná do meruňkových šatů s lyrou. Jedná se o Poezii. Pod ní sedí na kovadlině malý andílek a drží přilbu. V rohu sedí ozbrojený muž, který hledí směrem ke vchodu do salonků. Jako nejstatnější postava na obraze chrání jak kulturu, sklizeň, tak královské sestry na trůnu. Při odchodu si nejde nevšimnout jeho vážného pohledu.

7. 3. Pastýř a pastýřka

V prostoru, kde se nachází vstup do salonků, chtěl Vojtěch Hynais původně zobrazit postavy géníů s heslem Sláva králi. Nakonec sem umístil postavy pastýře a pastýřky. Do tohoto místa uprostřed vstupuje členění portálu, a tak vybízí pouze k symbolické dekoraci a dotvoření prostoru. Tato malba byla malována přímo na zdi. Vojtěch Hynais zleva umístil polonahou ženu, otočenou k nám zády, která je položená na hraně tympanonu a hledí dolů před sebe. Za ní se rozprostírá krajina s kopcem. U jejích nohou vyrůstá strom. [26]

Na levé straně sedí opřen o hranu tympanonu muž otočený čelem k nám. Pravou nohu má přehozenou přes levou a u úst drží dlouhou píšťalu, na kterou hraje. Za ním se tyčí několik stromů.

Tyto dvě postavy budí dojem, že střeží krajinu, která se nachází za nimi. Toho nejspíš využil budoucí ředitel divadla František Adolf Šubert, kdy po požáru do nově vzniklého prostoru navrhl umístit pohledy na významné české krajiny.

7. 4. Historie

Posledním obrazem v prostoru schodiště je postava Historie, umístěná ve středním poli mezi okny. [27] Jedná se o malou malbu, provedenou přímo na zdi. Ve středu výjevu sedí bokem k nám tmavovlasá žena. Pohled upírá na pozorovatele a hlavu opírá o jednu ruku, ve druhé, která splývá dolů, drží brk. Před sebou má rozevřenou velkou knihu, kde má rozepsanou stranu. Její pohled je vážný a přemýšlivý, rozepsaná stránka evokuje otázku, jakou novou událost zapíše do knihy české historie. Výjev je zasazen do architektury, žena sedí na židli, na posledním schodu před balustrádou. Za ní je jako na všech ostatních obrazech blankytně modrá obloha s malými mráčky. Zprava je vidět strom. Vlevo na spodním schodu sedí sova jako symbol vzdělanosti.

Po stranách mezi okny se nacházejí úzké malby, na kterých je zobrazena balustráda, kterou vidíme na obraze Historie.

Celý prostor schodiště, jak již bylo zmíněno, zůstal nezměněn od dob před požárem, tedy na jeho podobě se podílel jak Josef Zítek, tak Vojtěch Hynais, který přišel s námětem maleb. Při popisu je zřejmé, že Čech, který vyrůstal ve Vídni a žil v Paříži, měl k Čechům a českému národu velmi blízko a svým návrhem jen potrhл myšlenku představitelů Sboru, vytvořit výzdobu, která by zdůraznila historii a umění českého národa, a zároveň kladla důraz na královskou hodnost. Vojtěchu Hynaisovi se to povedlo a spolu se symboly svatováclavské koruny, která se objevovala na každém kroku schodiště, měla působit na císaře, aby se nechal korunovat českým králem. Královská témata se v saloncích objevuje i v dalších místnostech. Jak víme z minulé kapitoly, Vojtěch Hynais podal návrhy pro všechny místnosti.

Přemyslovský cyklus, který původně navrhoval do budoiru a který nebyl realizován, vnuknul představitelům Sboru myšlenku panovnického cyklu, jenž byl určen pro salon. Vojtěch Hynais tak představuje jednoho z tvůrců konceptu královských salonků Národního divadla.

8. Ikonografie malířské výzdoby předsíně

Prostor předsíně vznikl po přestavbě divadla Josefem Schulzem v roce 1883. Místnost je malá, v šířce jednoho okna, které vyplňuje stranu obrácenou k nábřeží. Na protější straně uprostřed se nachází vstup do kuloárové chodby na prvním balkoně. Dveře jsou malé, stejné jako dveře k lóžím v chodbách divadla. Za nimi se v úrovni zdiva skrývá menší kuchyňka pro číšníky. Před těmito malými dveřmi je umístěn vkusný barový pult a místnost slouží v současné době jako bar. [28]

Podlaha je pokryta dubovými parketami, na nichž leží koberec. Stěny jsou potažené hnědozlatou brokátovou tapetou. V horní úrovni podél třech stěn se nachází devět obrazů od Julia Mařáka, zasazených v rámech. Prostory mezi obrazy jsou vyplněny ornamentální malbou. Strop předsíně navrhl Bohuslav Schnirch. [29] Je na něm vyobrazeno heslo *Národ sobě*, motiv svatováclavské koruny a český znak s dvojocasým lvem. Uprostřed je zavěšený stejný lustr, který se nachází na schodišti.

Cyklus Julia Mařáka byl až do padesátých let jediným krajinářským souborem v divadle. V roce 1952 namaloval podobný cyklus Vincenc Beneš do nově vzniklých prostor foyeru první galerie.

Julius Mařák byl nejstarším umělcem, který se podílel na výzdobě Národního divadla. Jeho malby v předsíni královských salonků se od ostatních jeho krajin liší vysokou přesností malby. Mařák všechna památná místa navštívil a na obrazech je zachytil do posledního detailu.

8. 1. Hostýn

Prvním obrazem v předsíni je *Hostýn*. Malba se nachází vedle okna na straně pod vstupem do předsíně. Tento obraz patří v této místnosti k těm menším s rozměry 68 centimetrů na výšku a 43 centimetry na šířku.¹²⁵ Zobrazuje kopec *Hostýn*, na

¹²⁵ BERGER 2008, nepag.

jehož vrchu se nachází mariánské poutní místo. V Šubertově výběru ale zastupuje spolu s Radhoštěm sesterské země Moravu a Slezsko. **[30]**

Na obraze vidíme v dálce kopec Hostýn s poutní bazilikou na úpatí. Kopec je zprava i zleva zalesněn, uprostřed se klikatí cesta pro poutníky. Ve spodní části obrazu je pohled na rozvodněnou řeku Bystřici, nad kterou se zleva tyčí břízy, z druhé strany břehu opodál jiné dva listnaté stromy. Hostýn je zde zpodobněn jako majestátná hora.

8. 2. Velehrad

Dalším místem, které bylo v předsíni vyobrazeno, byl Velehrad. Na Velehradě se podle bájí usídlili Cyril a Metoděj, a tak tu zastupuje místo počátku české víry.

Obraz se nachází přímo nad vstupem do předsíně a rozměrem se řadí k větším malbám v místnosti. Na obraze se rozprostírá rovinná krajina. Pouze vzadu na obzoru se tyčí hora. V přední části obrazu vidíme tři postavy. Jedna sedí, druhá drží za ruku dítě. Před nimi se v dálce nachází bazilika s přilehlými stavbami. V přední části krajiny je znovu zachycena říčka, tentokrát klidná. V její hladině se odráží strom a keře, které rostou u jejího břehu. Podle stínů, které vrhají postavy, Mařák zachytil atmosféru klidného letního podvečera. **[32]**

8. 3. Radhošť

Radhošť v tomto cyklu zastupuje Slezsko. Tato krajina rozměrem odpovídá Hostýnu. Přes stromy před námi pozorujeme v zadní části zalesněnou horu, před ní je krajina s ojedinělými stromy. Krajina je temná, nebe je zatažené. **[31]**

8. 4. Říp

Tento obraz se nachází na straně naproti oknům. Šířka pokoje poskytla větší prostor pro malby, které jsou zde umístěné. Říp reprezentuje místo, kam podle pověsti přišel praotec Čech, tedy počátek českého historie.

V popředí obrazu leží zády k nám pasačka, která hledí do krajiny. Za ní se pasou tři krávy s jedním teletem. Nalevo od postavy roste pár bříz. Pak následuje široká krajina, která je schovaná ve stínu a až v dáli se zvedá majestátný Říp, který je ozářen poledním sluncem. Na vrcholu Řípu je patrný obrys rotundy. Nebe je modré, doprovázené jemnými mraky. [33]

8. 5. Hradčany

Nejvýznamnější místo mezi Mařákovými obrazy zauímají Hradčany uprostřed stěny. Z ideového hlediska mají připomínat sídlo českých králů.

Komplex Pražského hradu je situován na kopci. Rozeznáme siluetu katedrály, baziliky sv. Jiří, věž Daliborku, od které vede cesta směrem dolů. Vpravo od Pražského hradu je vidět Jelení příkop a na druhém vyvýšeném místě vidíme kraj Belvederu, od kterého se táhne prostor královských zahrad. Pohled na sídlo českých králů působí bohatě. Okolí se zelená. Vpředu obrazu se mezi stromy ukazuje dům, ale není vidět celý, aby nerušil pohled na dominantu města. Samotné město je jen naznačeno v oparu vlevo od Hradu. [34]

8. 6. Blaník

Blaník ukazuje českou venkovskou krajinu s řekou uprostřed obrazu, která se klikatí směrem dál do krajiny. V pozadí u jejího břehu roste po stranách pár stromů, které tvoří pomyslnou bránu do bájného místa. Na pravé straně se zvedá hora Blaník. Obraz zachycuje nejspíš raný podzim, kdy stromy na Blaníku začínají měnit svou barvu. Vrch hory je osvětlen ostrým večerním světlem. Spodní krajina se začíná

hroužit do šera. Zprava za horou přichází temnější mrak. Krajina je klidná a připravená na večer. **[35,36]**

8. 7. Tábor

Přesouváme se na stranu nad vchodem do salonu. Zleva se nachází obraz Tábor. Velikostí odpovídá menším výjevům jako Hostýn a Radhošť a tvoří pomyslnou dvojici s Domažlicemi, odkud se rozšířilo husitství.

Tento obraz se od ostatních liší kompozicí. Už nevidíme horu v pozadí při rovinaté krajině. Místo toho se díváme přes skalní údolí, kterým protéká dole řeka, na město Tábor, které je přeci jen trochu vzdálené. V tomto cyklu šlo především o zobrazení krajiny, a tak je upřednostněna skála, ze které byl vzat základní kámen před samotným městem. **[36]**

8. 8. Vyšehrad

Jako další kultovní místo v našich dějinách je zobrazen Vyšehrad. Malba je umístěna nad dveře vedoucí do salonu a těší se stejným rozměrům, jako Velehrad. Ve výběru nemohl chybět, jak díky Libušinu proroctví, tak jako sídlo prvního českého krále.

Vyšehradská skála je zobrazena majestátně a působivě ve svitu měsíce. Hledíme na ni z druhého břehu Vltavy. Skála vyplňuje třetinu obrazu a nahoře rozeznáme vyšehradskou pevnost. Noční krajina je tu umocněna svitem měsíce, který je schován za mraky. Světlo se odráží v hladině řeky. Vpravo rozeznáme siluetu Podolí a podolského kostela. **[37]**

8. 9. Domažlice

Posledním obrazem v předsíni jsou Domažlice. Nachází se vedle malby Vyšehradu a vedle okna. Malba je stejně úzká, jako ostatní tři malby z kraje stěn.

Na obraze je zachycena nerovná krajina s cestou, jež se vine směrem k městu, které je situováno v dolině, takže přes horizont vidíme jen část města s vysokou věží kostela. V popředí cestu po levé straně lemují čtyři břízky, na druhé straně dva malé rozkvetlé stromky. Podle zelenající trávy a rozkvetlých stromů Mařák na obraze zachytil jaro. [38]

Všechny Mařákovy obrazy i přes nevelké rozměry vystihují každé dané místo svým osobitým způsobem. Mařák vytvořil cyklus, který oslavuje českou krajinu. Podle slov Jiřího Raka dokonce nacionalizuje českou krajinu.¹²⁶ Mařák tedy skvěle splnil zadání, a překročil pouhou dekorativnost, ke které vybízel malý formát obrazů a vysoká instalace.

¹²⁶ RAK 1994, 131

9. Ikonografie malířské výzdoby salonu

Z předsíně, vyzdobené Mařákovými obrazy, vstoupíme do salonu. [39] Nacházíme se v nejhlavnějším prostoru celého souboru královských místností. Ze salonu se vchází přímo do královské lóže, a to prvními dveřmi po levé straně. [40] Druhé dveře jsou slepé, ale dotváří harmonicky stranu otočenou k oknu. Rám obou dveří je z červeného mramoru. Prostor salonu je větší než ostatní, zaujímá šířku dvou velkých oken a je bohatě vyzdoben. Stejně jako v předsíni a budoiru je podlaha pokryta dubovými parketami, přes které je položen koberec. Hedvábné tapety stěn jsou v salonu laděny do zlatavé barvy. Nad nimi následuje zdobená římsa s motivem opakujících se okřídlených bytostí a svatováclavské koruny na červeném pozadí. Nad římsou jsou zasazeny po třech obvodových stěnách obrazy od Václava Brožíka, zobrazující tři české panovnické rody, Přemyslovce, Lucemburky a Habsburky. Nad nimi se nachází další zdobený strop od Bohuslava Schnircha, ze kterého jsou zavěšeny dva lustry. [41,42] V salonu se nachází nábytek, který je kopií původního z roku 1883. Jedná se o menší pohovku se třemi křesílky potažené stejnou látkou jako tapety. K tomuto kompletu patří i menší odkládací stolek. Na straně mezi okny je umístěno vysoké černé zrcadlo a nad ním je zavěšen alegorický obraz Prahy.

9. 1. Přemyslovci

Prvním obrazem, který otevírá Brožíkův cyklus panovnických rodů, jsou Přemyslovci. [43] Obraz zaujímá šířku strany vedle okna nad vstupem do salonu, tedy 335 centimetrů a na výšku, stejně jako Hynaisovy obrazy, 117 centimetrů.¹²⁷ Hlavním motivem obrazu je Libušino vítání Přemysla. Libuše sedí na trůnu v levé části obrazu oblečena do bílých šatů. Vedle ní sedí dvě ženy, jedna v růžových šatech s mečem v ruce, druhá ve smaragdových šatech s knihou. Před Libuší stojí Přemysl v bílém šatu. Mezi Libuší a Přemyslem stojí starší muž v červených šatech a podává Libuši ruku Přemysla. V průhledu za nimi jsou vidět hlavy sedících starších mužů, kteří přihlíží a navzájem rozmlouvají. Za Přemyslem pak stojí jeho družina. Přímo za

¹²⁷BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ 2003, 244

ním postává mladý muž v modrém šatu, který drží za uzdu bělouše. Vedle vidíme malé dítě, ke kterému se sklání žena v šátku a za nimi pak shluk dalších lidí. Prostor obrazu je vyplněn postavami, nad jejich hlavami vidíme průhled do modrého nebe. Mezi postavou Libuše a starce v červeném se nám ukazuje pohled na město. Za Libuší vidíme zdobený trůn.

9. 2. Lucemburkové

Dalším obrazem, který zaujímá nejdelší místo v salonu, tedy délku 750 centimetrů, a zároveň se nachází nad vstupem do prezidentské lóže, jsou Lucemburkové.¹²⁸ [44]

Hlavní postavou na obraze je král Karel IV., který sedí na trůnu uprostřed výjevu. Karel má na sobě bílé šaty, podobné šatům Přemyslovým z vedlejšího výjevu. Na nich má připnutý žlutý plášť. Na hlavě má svatováclavskou korunu a v pravé ruce drží žezlo. Za ním je spuštěný gobelín se znakem českého lva. V levé ruce drží listinu s pečeti, zakládací listinu Univerzity Karlovy, kterou předává muži napravo v modrém rouchu, který se mu klaní. Vedle muže v modrém přihlíží církevní představitel v biretu. Za nimi se nacházejí dva biskupové, Arnošt z Pardubic a Jan Očko z Vlašimi s františkánem v hábitu. Za biskupy vše zapisuje písař, Beneš Krabice z Veitmile. Za ním postávají další tři postavy, za nimi pak sedí muž v modrém a přemýšlí a v úplném závěru vidíme dvě ženy, jedna kojí dítě, druhá sedí na lavici a šije.

Zleva před králem klečí stavitel s modelem katedrály, nad ním stojí skupina mužů. Nejblíže králi je muž v červených šatech, který Karlovi drží královské jablko. Za ním vidíme hlavu staršího muže s bílými vousy, vedle nich stojí muž v brnění a za nimi mladík v červených šatech. Za nimi je skrytá světice s monstrancí. Dále od této skupiny stojí sochař, který má před sebou model Krumlovské madony a jiný muž v hnědých šatech sedí. V poslední části nejdále stojí žena s košem vína, za ní skupina mužů se zemědělským nářadím a mladý hoch se psi.

¹²⁸ ONDRÁČEK 1962, nepag.

9. 3. Habsburkové

Nad vchodem do budoiru je umístěna poslední malba panovnického cyklu, zobrazující představitele Habsburků Rudolfa II. [45] Ten sedí v renesančním šatu na červené židli vlevo od středu. Nohu má přehozenou přes druhou a hledí na globus, na kterém mu jeden učenec cosi ukazuje. Kolem něj je shromážděno několik dalších mužů, kteří se buď na něčem dohadují, jako tři zleva obrazu, nebo dva zprava za učencem, nebo poslouchají, co vykládá muž u globu. Muž úplně vpravo hledí dalekohledem k obloze a je k nám otočen zády.

9. 4. Praha

Nejmenší obraz v salonu se nachází mezi okny nad zrcadlem a jedná se o alegorickou postavu představující město Prahu. Ta je vyobrazena jako žena sedící na trůně. V ruce drží žezlo se zlatou lipovou ratolestí, v druhé ruce přidržuje pražský znak. Za ní se průhledu rozprostírá město s Hradčany nalevo a chrámem sv. Mikuláše napravo. U jejích nohou vidíme vpravo malířskou paletu a zleva loutnu a noty. Praha je zpodobněna jako vznešená panovnice. [46]

Václav Brožík byl v době prací na Národním divadle již uznávaným malířem jak u nás, tak ve Francii. Jeho historické malby upoutávaly pozornost, a tak nebylo divu, že byl vybrán pro výzdobu salonu s historickou tematikou. Brožíkovy obrazy se skvěle hodily do interiéru salonu. Když vidíme malby Lišky a Schikanedra, které visely v salonu před požárem, nezdají se být nezdařilé, ale v interiéru salonu mohly zaniknout. Mnozí kritici Brožíkových obrazů tvrdili, že jeho obrazy jsou přeplněné. Když je srovnáme s Hynaisovými obrazy, musíme jim dát za pravdu. Brožík ve svých obrazech zachytil až příliš momentů a postav, ale pokud přihlídneme k zadání a očekávání zadavatelů, přesně o to šlo. Vylíčit historické události v rámci možností monumentálně, aby na císaře působily. Nestandardními rozměry pláten a výškovým umístěním nutily umělce k vylíčení událostí v jedné linii. Brožíkovy obrazy salonu tak představují vlys, který plní svou dekorační funkci a zapadá do interiéru salonu.

10. Ikonografie malířské výzdoby budoiru

Poslední místností souboru královských salonků je dámský budoir. Nachází se za panským salonem a rozměrově se vymyká ostatním místnostem. Je to dáno umístěním v bývalé ředitelně, která se nacházela za druhým rizalitem. Tento pokoj je laděn do světlé barvy, stěny jsou potaženy stříbrozlatou hedvábnou tapetou. Parkety jsou dubové, na nich je znovu položen koberec. Osvětlení se tentokrát změnilo, pětiramenné lustry z předešlých místností nahradil velký křišťálový lustr a dvě křišťálová raménka v čele pokoje. Mezi nimi je umístěno zdobené zrcadlo. Ve dne je místnost osvětlena dvojicí oken, z nichž druhé okno jsou vlastně dveře na balkon. V budoiru se nachází zdobený strop od Bohuslava Schnircha. Zobrazuje v medailoncích roční měsíce. Interiér je zařízen polstrovanou lenoškou se třemi křesílky v barvě tapet, doplněné odkládacím stolem. Napravo při vstupu je ve stěně ukryta dámská toaleta. Pánská se nachází ve vstupu do budoiru z levé strany.

[48,49]

Ve stejné výšce, jako v předchozích místnostech, se nacházejí čtyři obrazy od Vojtěcha Hynaise na téma čtyř ročních počasí. V šesté kapitole jsme se zabývali otázkou objednání a vzniku těchto obrazů. Původně měly být umístěny v budoiru, který se nacházel v traktu za velkými okny a rozměrově odpovídal dnešní předsíni. Tyto obrazy v původním budoiru nebyly nikdy instalovány. Vojtěch Hynais je dokončil krátce po požáru. Když se změnila dispozice salonků, byly obrazy přijaty v těch rozměrech, které byly objednány. Při zasazení tak nevyplňují celou šířku stěny.

10. 1. Jaro

První obraz cyklu ročních dob, Jaro, je umístěn na čelní straně nad zrcadlem. Hlavní postavou tohoto obrazu je nahá mladá dívka, která sedí na kameni, nohu má překříženou přes druhou a hraje na píšťalu. Pod ní je rozprostřený bílý pruh látky a za ní vlaje ve větru červený pruh látky. Za ní přilétá malý andělíček, který drží rozkvetlou květinu. Druhý andělíček se vznáší v levé části obrazu. Zbytek obrazu vyplňuje jarní příroda. Za dívkou rostou malé břízy, které se teprve začínají zelenat.

Uprostřed obrazu protéká rozvodněný potok, který nabral na intenzitě čerstvě odtátým sněhem. Za ním rozkvétá menší jabloň. Zbytek krajiny se zelená. Nad levým andělíčkem přilétají vlaštovky z teplých krajin. Nalevo se pak rozprostírá jarní krajina. Nebe je modré, drobné mráčky naznačují jarní vítr. Malba je laděna v chladnějším tónu, který prozrazuje začátek jara.

10. 2. Léto

Druhým a největším obrazem je Léto, umístěné na stěně proti oknům. Tento obraz zachycuje horký letní den. Ústřední postavou je nahá dospělá žena s již vyvinutými tvary. Leží pod stromem, jehož větve přidržují baldachýn. U nohou jí leží dítě, které spí. Z levého rohu pod baldachýn nahlíží malý andílek dolů na ženu. Zleva od ženy stojí další dva, jeden hraje na píšťalu a druhý se zasněně dívá směrem k ženě. Poslední chlapec trhá ze stromu květy. Za ženou se vlevo třpytí vodní hladina, která láká ke koupeli.

Pravá část obrazu je oddělena velkou vázou. Vpravo za ženou sedí nahý muž, pastevec, který je otočen bokem k nám. Hledí směrem k ženě a dlouhou chvíli si krátí hraním na píšťalu. Za ním jsou v trávě dvě kozy, které se nepasou, jen pozorují.

Nebe je tmavomodré, jako za horkého letního odpoledne, obraz ukazuje klid a odpočinek. Malba je laděna tentokrát do teplejších barev.

10. 3. Podzim

Na straně nad vchodem do budoiru se nachází malba Podzim. Hlavní postavou je znovu žena, tentokrát již polooblečená, a otočená k nám zády. Sedí vlevo a přitahuje větve s jablky, aby na ni dosáhly dvě děti. Třetí dítě sedí před nimi a do košíku s jablky přidává další dvě. Čtvrtý chlapec se na nás dívá z levého kraje. Dětskému počínání přihlížejí dva psi uprostřed obrazu a vedle nich vpravo sedí muž, který spolu s mužem za ním vyrazili na hon do lesa, který se za nimi rozprostírá.

Temnější tóny malby a stromy, které mění svou barvu, odkazují na raný podzim.

10.4. Zima

Posledním obrazem v budoiru je Zima. Nachází se mezi okny, a je o dvacet let mladší než zbylé tři. Hlavní postavou je znovu žena. Tentokrát zahalená do bílého závoje, který za ní vlaje v zasněžené krajině. Žena má zrzavé vlasy sepnuté do drdolu a z jejího výrazu jde chlad. Jednou rukou si přidržuje šat u krku, ve druhé drží seschlou makovici. Za ní se slétávají krkavci. V pozadí se nachází několik bříz a dva malé jehličnany. Vzadu vidíme nízký les. Nad lesem vpravo nahoře je nebe zbarveno zapadajícím sluncem. [47]

Tento obraz vznikl o dvacet let později a byl instalován až v roce 1901. Hynais touto malbou dokonale zachytil atmosféru mrazivého zimního podvečera.

Budoir byl vyzdoben v jemném stylu. Jelikož byl primárně určen jako pokoj pro dámu, nenalezneme zde žádné odkazy ke královské hodnosti, jako se s nimi setkáme v ostatních místnostech. Politické zadání se tohoto pokoje netýkalo. Vznikl tak prostor, kde si představitelé státu mohli odpočinout.

11. Prezidentská lóže

Prezidentská lóže se nachází v hledišti na prvním balkoně na pravé straně hned vedle proscénia. [50,51] Zaujímá šířku dvou lóží a je dekorována sametovým baldachýnem v červené barvě. Nad lóží je umístěna svatováclavská koruna. Po stranách stojí zlaté karyatidy od Bohuslava Schnircha, které ukazují na královskou lóži. Zábradlí je členěno zlatou balustrádou, střední část je trochu předsunuta. Naproti prezidentské lóži se nachází lóže primátorská, která zaujímá první polovinu zdobenější lóže na levé straně. Druhá polovina sloužila v dřívějších dobách jako lóže pro předsedu vlády, nyní je zařazena do prodejního systému.

Do lóže se vstoupí dveřmi ze salonu. Prostor lóže je rozšířen o menší předsíň, která volně přebíhá do prostoru samotné lóže. Přejít je vyznačen na stranách malovanými pilastry. Stěny lóže jsou potaženy červenou hedvábnou tapetou a podlaha je pokryta červeným kobercem. Po pravé straně od vstupu je umístěno zrcadlo ve zlatém rámu doplněné nahoře motivem českého dvojocasého lva. Lóže je osvětlena dvojicí ramínekových svítidel po stranách na malovaných pilastrech. Vedle zrcadla v prostoru lóže je výklenek, ve kterém je umístěna pohovka. Strop lóže je vyzdoben decentní ornamentální malbou s motivem svatováclavské koruny. Přímo u zábradlí se nacházejí čtyři širší polstrovaná křesla potažená červeným sametem. [52]

Z lóže je velmi špatný výhled na jeviště. Nachází se přímo nad orchestřištěm, ale kvůli špatnému úhlu je vidět pouze třetina jeviště z levé strany. Jak již bylo zmíněno v minulých kapitolách, z prostorových důvodů byla Josefem Zítkem umístěna na tuto stranu. Panovník v lóži především reprezentoval, neboť byl vidět skoro ze všech míst v hledišti, když pomineme návštěvníky, které stáli či seděli na pravé straně hlediště blízko proscénia od druhého balkonu výše. Tento nedostatek dobrého výhledu je odůvodněn prostorovými možnostmi staveniště. Josef Zítek jistě chtěl lóži umístit do středu balkonu, ale ve třetí kapitole jsme uvedli, že to od počátku nebylo možné.

11. Změny v průběhu 20.století

Národní divadlo během 20. století prodělalo pár změn. To ale neubrало staré historické budově nic na jejím původním vzhledu. V této kapitole se podíváme na změny jak stavební, tak významové.

11. 1. Stavební změny ve 20. století

Divadlo po svém otevření v roce 1883 sloužilo nepřetržitě svému účelu dlouhou řadu let. S přibývajícím věkem ovšem potřebovalo jak modernizovat, tak restaurovat. A tak první stavební zásah bylo restaurování fasády v letech 1922—1925. V letech 1931—1932 se rekonstruovalo a zesílilo ústřední vytápění. S postupem času se prohluboval problém nedostatku prostoru a provozních místností, a tak se v roce 1934 přistavěla u divadla doplňovací správní budova Vladimíra Wallenfelse. Za okupace začalo vnitřní zařízení divadla postupně chátrat, v zimě v roce 1944 se začala odlupovat štuková omítka ze stropu hlediště. Díky delší rekonstrukci se Národní divadlo vyhnulo hraní her v německém jazyce.¹²⁹

První viditelné přetvoření historických prostor proběhlo až v padesátých letech 20. století. Jednalo se o přestavbu foyer na 1. galerii, kterou provedli Rudolf Ječný a Viktor Formáček v letech 1958—1959. Toto foyer dříve zaujímal pouze středovou část a na ni navazovaly další menší prostory. Architekti z těchto míst vytvořili nově jeden velký prostor, který byl doplněn obrazy Vincence Beneše s výjevy památných českých hor, ze kterých pocházejí základní kameny divadla.

Divadlo bylo také od otevření v roce 1883 doplňováno sochami, především bystami českých významných osobností. Ze soch je nejvýznamnější Hudba od Josefa Václava Myslbeka umístěná ve foyer na 1. balkoně.

Velké přestavby či modernizace se Národní divadlo dočkalo až k stoletému výročí svého otevření. K historické budově přibýly další tři budovy, dvě správní od

¹²⁹ ŠNEJDAR 1983, 61

architekta Pavla Kupky, z nichž jedna nahradila dřívější Wallenfelsovu budovu z roku 1934. Třetí budovou byla Nová scéna, komorní divadelní budova od architekta Karla Pragera z roku 1983.¹³⁰

Velkou rekonstrukci historické budovy řídil Zdeněk Vávra a probíhala v letech 1977–1983. V části pro návštěvníky divadla přibyla prostorná centrální šatna, umístěná pod hlavním vestibulem. Veřejnosti se také otevřela a upravila místnost se základními kameny, která se nachází pod centrální šatnou, do té doby nepřístupná. V parteru v hledišti ubyla místa na stání a místo toho se zřídilo technické zázemí pro zvukaře a osvětlovače. Na druhém balkoně se návštěvníkům zpřístupnila dlouhá místnost nad královskými salonky, tzv. Zemský salonek. Skrze půlkruhová okna, která navazují na okna královských salonků, je krásný výhled na Hradčany.

Daleko větší změny se udály v provozní části historické budovy, tedy na jevišti, v budově bývalého Prozatímního divadla a přistavěného domu. Tato část byla kompletně vybourána a přestavěna, aby vyhovovala tehdejšími nejmodernějším technologiím a požadavkům.

¹³⁰ ŠNEJDAR 1983, 65, 81

11. 1. 1. Úpravy v prezidentských saloncích

Vzhled královských salonků z roku 1883 zůstal do dnešní doby nezměněn. Salonky byly pouze restaurovány či doplňovány.

Do interiéru v době první republiky přibyla busta úřadujícího prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka od Josefa V. Pekárka. **[53]** Byla umístěna v panském salonu mezi vstupem do lóže a druhými slepými dveřmi.¹³¹ V současné době se nachází ve spojovací chodbě na prvním balkoně. Za vlády Edvarda Beneše se od úmyslu doplňovat prezidentské salonky bustami prezidentů z politických důvodů upustilo. Dalším prezidentem, který má v Národním divadle bustu, je až Václav Havel.

V době první republiky se také uvažovalo o restaurování Prezidentských salonků, v roce 1928 se projednával úvěr na opravu lóže a salonků, ale k rekonstrukci došlo až v roce 1936 z rozpočtu Ministerstva školství a národní osvěty. V témže roce byl nahrazen nábytek v saloncích novým, původní se přestěhoval do Stavovského divadla.¹³²

Společně s opravou topení v divadle v třicátých letech se do prezidentských salonků instalovalo centrální vytápění, které se ukrylo do druhých slepých dveří v panském salonu, a v roce 1946 byla v saloncích instalována klimatizace.

11. 1. 2. Restaurování prezidentských salonků

Ve čtyřicátých letech byly restaurovány i obrazy v saloncích. **[54,55]** Zvláště obrazy umístěné nad vývodem topení byly popraskány. Malby byly zbaveny nečistot, krakelování bylo odstraněno nažehlením na klej a poté ošetřeno tenkou vrstvou laku.¹³³

¹³¹ BENEŠOVÁ/STRAKOVÁ 2010, 86

¹³² MALÁ, 1993, 9

¹³³ ONDRÁČEK 1962, 1

Další restaurování obrazů prezidentských salonků proběhlo v roce 1962 pod vedením Raimunda Ondráčka. Restaurovány byly obrazy schodiště, předsíně a panského salonu. Malby byly po necelých dvaceti letech v dezolátním stavu. V panském salonku se opakovala situace s krakelováním povrchu malby zvláště v místech, kde se nacházelo topení, a v některých místech byla malba dokonce seškvařena. [56] Všechny malby byly znečištěny prachem a obraz Lucemburků byl dokonce zašpiněn bronzovým lakem, kterým se natíraly rámy při předchozím restaurování. Malby byly sejmuty ze stěn, zbaveny povrchových nečistot a zvětřelého laku. Poškozené barevné vrstvy byly zatmeleny a dále retušovány. Nakonec se malby nalakovaly směsí mastixové pryskyřice s terpentýnovou silicí s přísadou čistého včelího vosku. Nejmenší obraz pánského salonu Praha byl v dezolátním stavu, a to také proto, že při posledním restaurování nebyl z časových důvodů napnut na rám, ale byl připevněn přímo na stěnu. Tento nedostatek byl také tímto restaurováním napraven. [57,58,59]

Malby v předsíni byly restaurovány stejným způsobem, jako malby v panském salonku. Bohužel ale v předchozím restaurování byla při čištění poškozena barevná vrstva, která tvoří vrcholky struktury plátna. Po očištění malby se zakonzervovala a regenerovala barevná vrstva a dále se rozsáhle retušovaly sedřené vrcholky malby. Nakonec následovalo zalakování, jako v případě panského salonku.¹³⁴

Malby na schodišti byly velmi těsně připevněny na omítku zdiva, které bylo perfektně vyhlazeno. To značí, že prostor byl původně plánován pro nástěnnou malbu. Omítka se musela prosekát, aby olejová malba byla v jedné rovině se zdí a navozovala dojem nástěnné malby. Osazování zvláště největšího obrazu bylo jistě velmi náročné. A díky tomu, že malba přiléhala přímo na stěnu, postupným působením negativních podmínek degradovala. V mnoha místech byla malba potrhána, jinde se úplně drolila. Ostatní malby schodiště jeví jen drobné známky poškození. I v tomto případě byly všechny malby sejmuty ze zdi. Obrazy očištěny a přeneseny na hedvábný papír, zažehleny, aby se srovnalo krakelování a nově přeneseny na nové lněné plátno. Poškozené části byly zatmeleny a retušovány.

¹³⁴ ONDRÁČEK 1962, 2

Nakonec se malby zalakovaly směsí mastixové pryskyřice v terpentýnové silici. Obrazy byly tentokrát instalovány v dostatečné vzdálenosti od stěny.¹³⁵

Největší péče se prezidentská lóže dočkala na konci sedmdesátých a na počátku osmdesátých let 20. století, v době, kdy probíhala velká rekonstrukce historické budovy. Po posledním představení se lóže a salonky zavřely a zapečetily, aby se jich nikterak nedotkly práce v divadle a od roku 1978 byly citlivě a detailně restaurovány obrazy i vnitřní zařízení. Restaurování obrazů měl na starosti opět Raimund Ondráček a probíhalo v letech 1981–1983. Obrazy byly demontovány, stejně jako ve čtyřicátých letech, a převezeny k restaurování mimo budovu do ateliéru Raimunda Ondráčka na Akademii výtvarných umění. Rozměrnější plátina byla z předchozí zkušenosti ponechána na svém místě a restaurována přímo v prezidentských saloncích. Byl to obraz Alegorie Zemí koruny české od Vojtěcha Hynaise na schodišti a obraz Lucemburkové od Václava Brožíka v panském salonu. Ze všech obrazů byla odstraněna vrstva nečistot a poslední vrstva laku. Obrazy umístěné nad topením byly znovu porušeny krakelováním. Jednotlivé šupinky restaurátor natřel balzámem, až se vrstva stala pružnou a injekční stříkačkou nanesl pod malbu pryskyřičné pojivo a následně celou malbu zažehnil. Poté se celá malba znovu jemně natřela lakem.¹³⁶

V interiéru byla po malbách největší pozornost věnována stropům. Obnoveny byly i brokátové tapety stěn pečlivě vybrané podle vzoru, barvy a lesku pravého hedvábí. Restauroval se i nábytek a mobiliář byl doplněn o barový pult a odkládací stolky, které vyžadoval tehdejší provoz. V předsíni a obou saloncích se položily nové dubové parkety. Velká pozornost se soustředila i na schodiště, kde byly obnoveny žulové a mramorové dlažby a obklady. Restaurováno bylo i zábradlí schodiště, které bylo znovu pozlaceno.¹³⁷ **[60]**

Třicet pět let od posledního velkého restaurování se v podstatě v celém divadle nic nezměnilo. Jen Mařákovy obrazy předsíne byly v roce 2008 znovu restaurovány. Práce prováděl Tomáš Berger a díky nejnovějším technologiím odhalil i precizní a

¹³⁵ ONDRÁČEK 1962, 3

¹³⁶ POKORNÝ 1983, 20

¹³⁷ ŠNEJDAR 1983, 132

přesnou techniku malby. Stav maleb nebyl nikterak havarijní, pouze poslední lak ztmavnul a byl pokryt prachem a sazemi. Z maleb byly tedy sejmuty nečistoty, lak, který pocházel z osmdesátých let, a drobné retuše, které byly tehdy učiněny. Restaurátor vyretušoval drobné defekty zapříčiněné podžehlováním originálního plátna. K retušování bylo použito akvarelových a poté kvašových barev. Nakonec byl nanesen damarový lak.¹³⁸

V současné době je stav prezidentských salonků velmi dobrý. Malby jsou dobře viditelné a jasně barevné.

11. 2. Historické změny ve 20. století

Divadlo bylo od svého otevření v roce 1883 v zemské správě. A to i v době vzniku samostatné Československé republiky v roce 1918. Jeho název se ale v roce 1918 upravil z Královského českého divadla na Zemské české divadlo a královská lóže na prezidentskou lóži. Až na konci dvacátých let probíhala legislativní příprava na jeho zestátnění. I když v prvních letech republiky nebylo Národní divadlo státní, plnilo funkci oficiálního reprezentačního divadla nového státu. Představitelé první republiky použili příběh obětavosti a snažení českého národa vybudovat divadlo, ve kterém by se realizoval. Tato paralela historického snažení, korunovaná vznikem samostatného státu dávala podklad pro reprezentaci samostatného Československa. Roli v tom sehrál první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který se s myšlenkou pokračovatele a dovršitele vlasteneckého myšlení ztotožňoval.

Tomáš Garrigue Masaryk prezidentskou lóži často navštěvoval. A to jak k návštěvám představení, o které měl první československý prezident zájem, tak k reprezentativním schůzkám. **[61]** 18. listopadu roku 1933 v prezidentských saloncích přijal francouzského ministra letectví Pierra Cota, který reprezentoval francouzskou vládu při otevírání Francouzského gymnázia v Praze.¹³⁹

¹³⁸ BERGER 2008, nepag.

¹³⁹ MALÁ 1993, 9

Návštěvy prezidentů v Národním divadle od vzniku státu patřily k společensko-politickým povinnostem a setkáme se i s případem, kdy prezidenta republiky nahradil ministerský předseda či jiný zástupce vlády, a to například v roce 1923 ke čtyřicátému výročí otevření divadla. Do prezidentské lóže zavítal každý prezident. Výjimku tvoří až nynější prezident Miloš Zeman.

Za období okupace se v samotné prezidentské lóži vedle státního prezidenta Emila Háchy objevovali i významní představitelé nacistického Německa. Z dobových fotografií víme, že dne 5. listopadu roku 1940 navštívil představení Libuše říšský ministr národní osvěty a propagandy Josef Goebbels. **[62]** Při příležitosti čtvrtého výročí protektorátu navštívil Národní divadlo Národní divadlo zastupující říšský protektor Kurt Daluege s Karlem Hermannem Frankem. **[63]**

Zdá se ale, že předchůdce Kurta Daluegeho, Reinhard Heydrich nejspíš Národní divadlo nenavštívil. S jeho osobou je však spjatá jedna z nejhorších událostí 20. století v historii Národního divadla. Jednalo se o manifestační slib věrnosti říši, který proběhl v den vyhlazení Ležáků, 24. června roku 1942. Říše po atentátu na říšského protektora vyžadovala loajalitu umělců k říši. Odmítnout hajlovat znamenalo jistou smrt.¹⁴⁰

Po skončení druhé světové války je lóže spolu se salonky využívána pro daleko příjemnější události. Těsně po válce dne 27. května roku 1945 se konalo slavnostní představení Libuše. Z prezidentské lóže sledoval představení prezident Edvard Beneš se svou manželkou Hanou. **[64]**

28. října téhož roku při příležitosti oslavy vzniku samostatného Československa byla představení přítomna i dcera Tomáše Garrigue Masaryka Alice.¹⁴¹

V období komunismu byla prezidentská lóže navštěvována sporadicky. Z tohoto období je významnou událostí podepsání Anticharty. Dne 28. listopadu roku 1977

¹⁴⁰ <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-ch-textu/slib-vernosti-risi/slib-vernosti-risi-historicky-kontext/>, vyhledáno 15. 6. 2018

¹⁴¹ <https://multimedia.ctk.cz/foto/index?documentID=1540033>, vyhledáno 15. 6. 2018

čeští a slovenští umělci vyjadřovali loajalitu k režimu podpisy pod provolání Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru.

Po sametové revoluci začal znovu hojně navštěvovat prezidentskou lóži Václav Havel. Jako dramatik se o divadelní představení zajímal. Poslední den jeho mandátu byl v divadle uspořádán galakonzert Pocta Václavu Havlovi. [65]

Návštěva prezidenta v prezidentské lóži podléhala i jisté etiketě. Když byl prezident republiky přítomen představení, ze zábradlí prezidentské lóže se spustil emblém s dvojocasým lvem korunovaným českou korunou. Tuto tradici nepřerušila ani okupace, stalo se tak i při návštěvě státního prezidenta Emila Háchy, přestože nacisté za dobu okupace běžně ničili symboly samostatného Československa. V šedesátých letech byl emblém pozměněn a přijal nový státní znak. Od roku 1993 byl nahrazen prezidentskou standartou.

Další zvyklostí bylo, že v prezidentské lóži směl sedět doprovod prezidenta jen v jeho přítomnosti. Tedy například všichni nacističtí představitelé, kteří z prezidentské lóže sledovali představení, byli doprovodem státního prezidenta Emila Háchy. Nikdy nemohli navštívit Prezidentskou lóži bez státního prezidenta. Tuto tradici porušila až druhá manželka Václava Havla Dagmar Havlová při předávání cen Thálie. To byla jediná událost, kdy v prezidentské lóži neseděl pan prezident osobně. Tento nešvar převzala i první dáma Livia Klausová, manželka prezidenta Václava Klause, která lóži navštěvovala se svými vnuky bez prezidenta často. Naopak její muž se za svého úřadu v prezidentské lóži objevil pouze jednou, a to při posledním rozloučení s Otokarem Krejčou dne 16. listopadu roku 2009.¹⁴² Měl se také účastnit slavnostního večera při příležitosti předsednictví České republiky Evropské unii dne 7. ledna roku 2009, ale den předem se omluvil. Současná hlava státu Miloš Zeman od doby svého zvolení v Národním divadle nebyl.

Prezidentská lóže je tedy v současné době zavřená, prezidentské salonky, díky soukromé atmosféře, se alespoň využívají k reprezentačním schůzkám při významných představeních v Národním divadle.

¹⁴² <http://multimedia.ctk.cz/foto/index?documentID=2606669>, vyhledáno 18. 6. 2018

Závěr: Královská lóže Národního divadla jako specifický Gesamtkunstwerk

Královská lóže se salonky patří k nejkrásnějším prostorům Národního divadla. Byly navrženy jako reprezentační místnosti pro hlavu státu, kterou v té době byl císař František Josef I., který Čechům slíbil, že se nechá korunovat českým králem. K tomu ale v době stavby nedošlo a v Čechách to vzbuzovalo zklamání. Skrze výzdobu salonků, která se nesla v duchu oslavy hodnosti krále chtěli císaře motivovat ke korunovaci. Toto směřování představitelů Sboru nikdy nebylo naplněno a císař, i když se o stavbu divadla zajímal, jej osobně navštívil teprve v roce 1891.

I když představitelé Sboru, tedy Karel Sladkovský a František Ladislav Rieger, usilovali o vytvoření tohoto prostoru, architektovi nedali žádné bližší zadání. Prostorově vděčíme za podobu salonků Josefu Zítkovi, který salonky umístil na stranu nábrežní za pás vysokých oken, skrze něž vytvořil pohledový prvek nábrežní fasády z dálky. **[66,67]**

Vnitřní prostory v duchu Zítkovy architektury rozšířil jeho nástupce Josef Schulz. Ten ke královským místnostem přibral bývalý pokoj ředitele a salonky doplnil o menší předsíň.

Vliv na utváření salonků měli jistě i zadavatelé, tedy Karel Sladkovský a František Ladislav Rieger. Za působení Karla Sladkovského v čele Sboru, nebyly sice salonky vybaveny, ale jistě mu vděčíme za to, že salonky byly později vyzdobeny malbami. V páté kapitole jsme rozvíjeli myšlenku, že se Karel Sladkovský spolu s Josefem Zítkem podílel na uměleckém směřování výzdoby divadla. Po odchodu Karla Sladkovského z čela Sboru Zítek v tomto zadání pokračuje, i přes to, že František Ladislav Rieger by od malířské výzdoby místností upustil jak z finanční, tak z časové stránky. Ve vnitřní výzdobě prostor naopak mohl trvat na připomínce svatováclavské koruny, aby panovníkovi připomněla jeho slib, který Čechům dal, tedy, že se nechá korunovat českým králem.

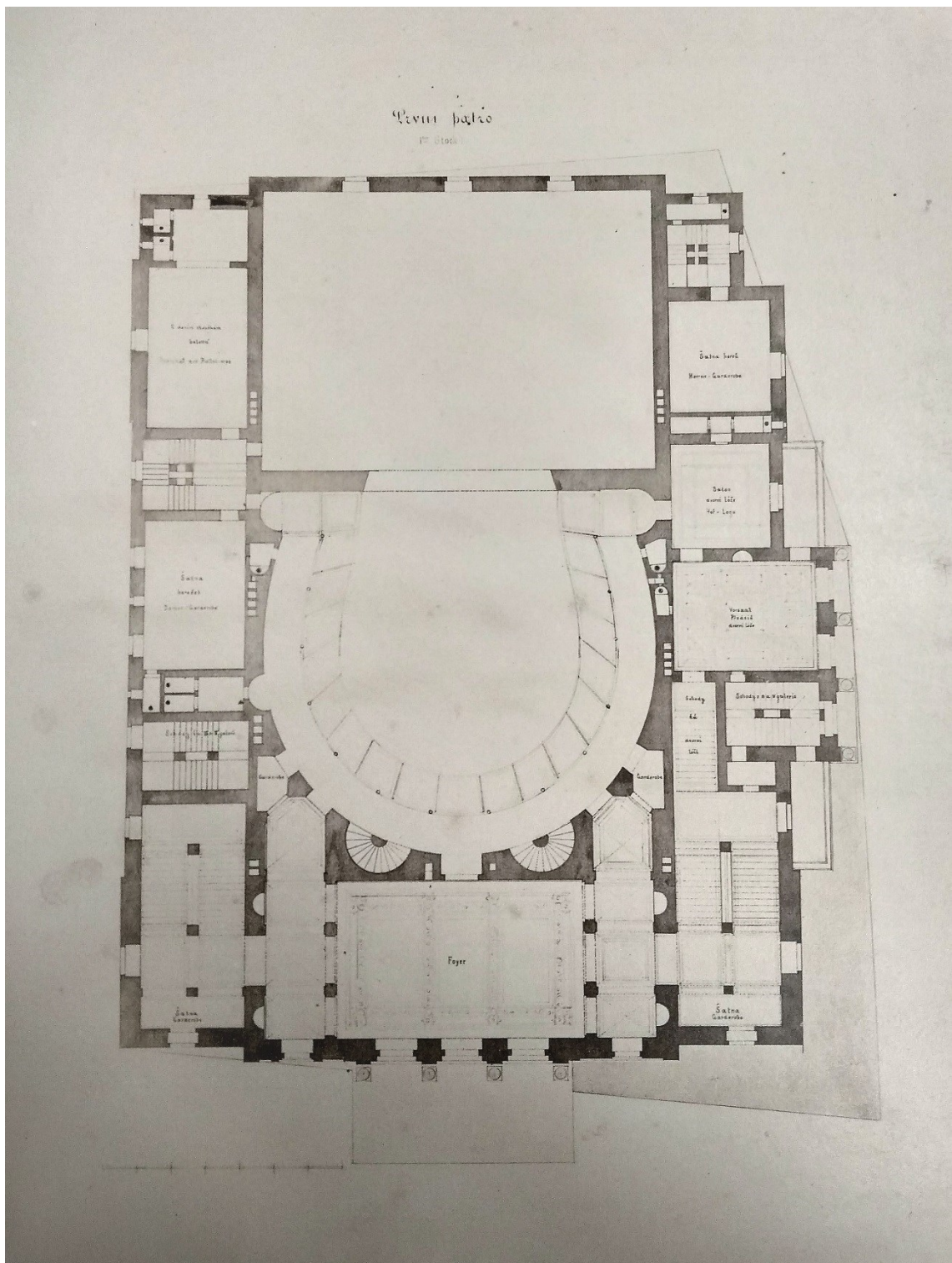
Jedním z tvůrců podoby královských místností je i Vojtěch Hynais, který skrze své malby ve schodišti a návrhy pro budoir vytvořil koncept malířské výzdoby královských salonků, který oslavoval české země a odkazoval na jejich historii.

Za výslednou podobou královských místností tak vděčíme všem výše zmíněným osobám, a v neposlední řadě dalším malířům, kteří dotvořili výslednou podobu místností. Královské místnosti můžeme označit, jako Gesamtkunstwerk.

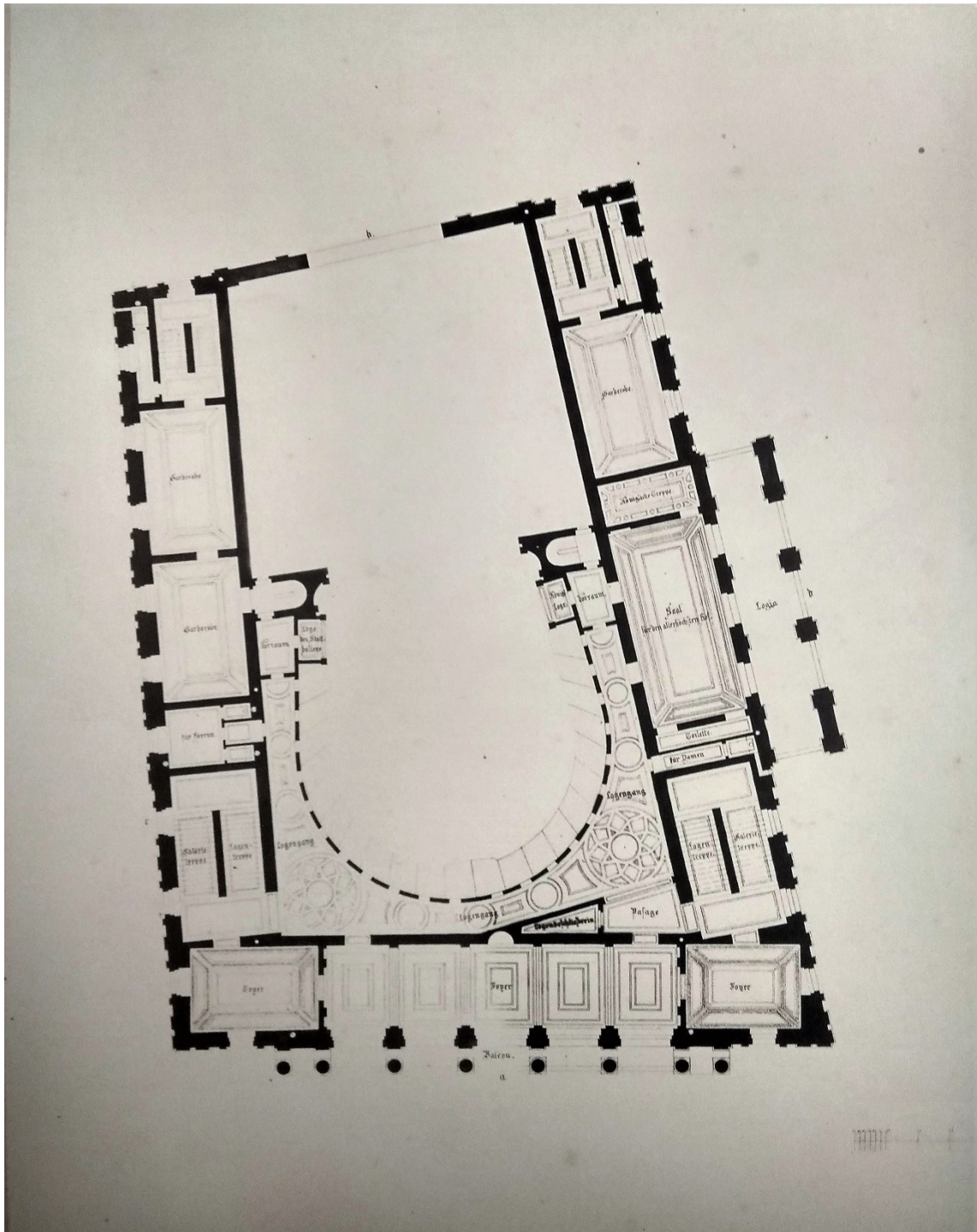
V poslední kapitole jsme se věnovali politickému vnímání funkce salonků. Po vzniku samostatného Československa se královské salonky staly reprezentačním místem nového státu. Tomáš Garrigue Masaryk je využíval často. Zmínili jsme provoz v místnostech za dob okupace, kdy si ani představitelé nacistického Německa nedovolili porušit pravidlo, že v lóži nemohou usednout bez přítomnosti státního prezidenta.

Salonky plnily svou funkci v průběhu celého 20. století. Každý prezident je navštívil. Výjimku tvoří až nynější hlava státu Miloš Zeman.

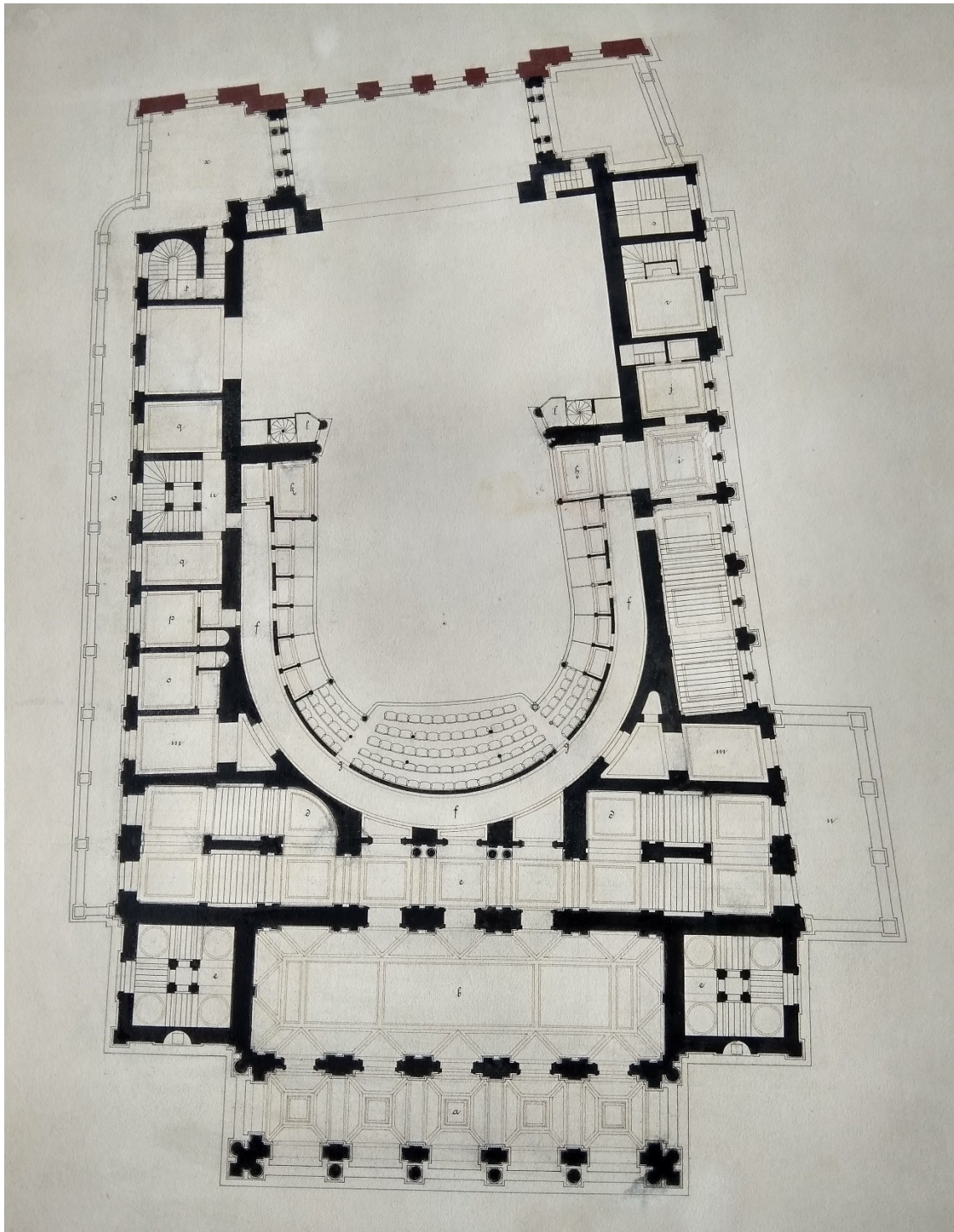
Obrazová příloha

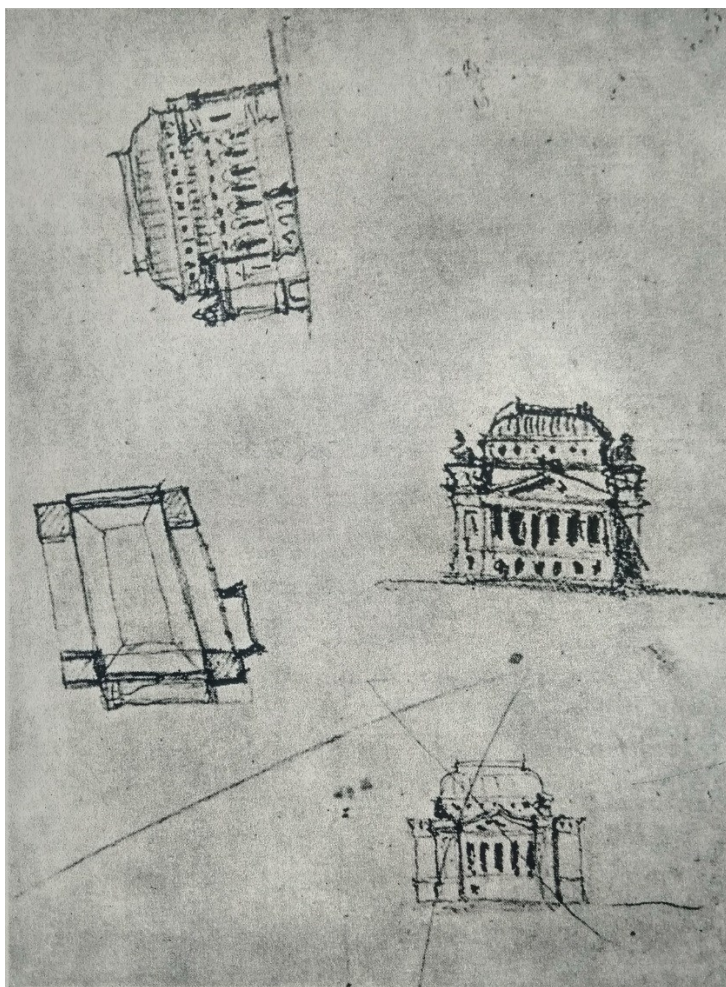
1. Josef Niklas: Plán prvního balkonu. Soutěžní návrh, 1866

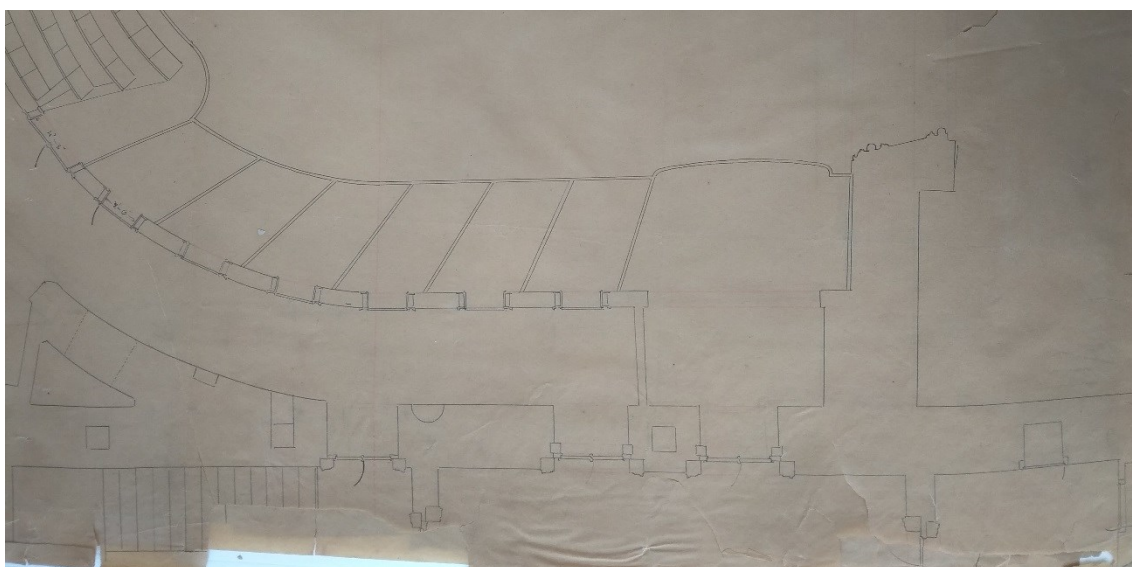
2. Ignác Ullmann: Plán prvního balkonu. Soutěžní návrh, 1866

3. Josef Zíték: Plán prvního balkonu. Soutěžní návrh, 1866

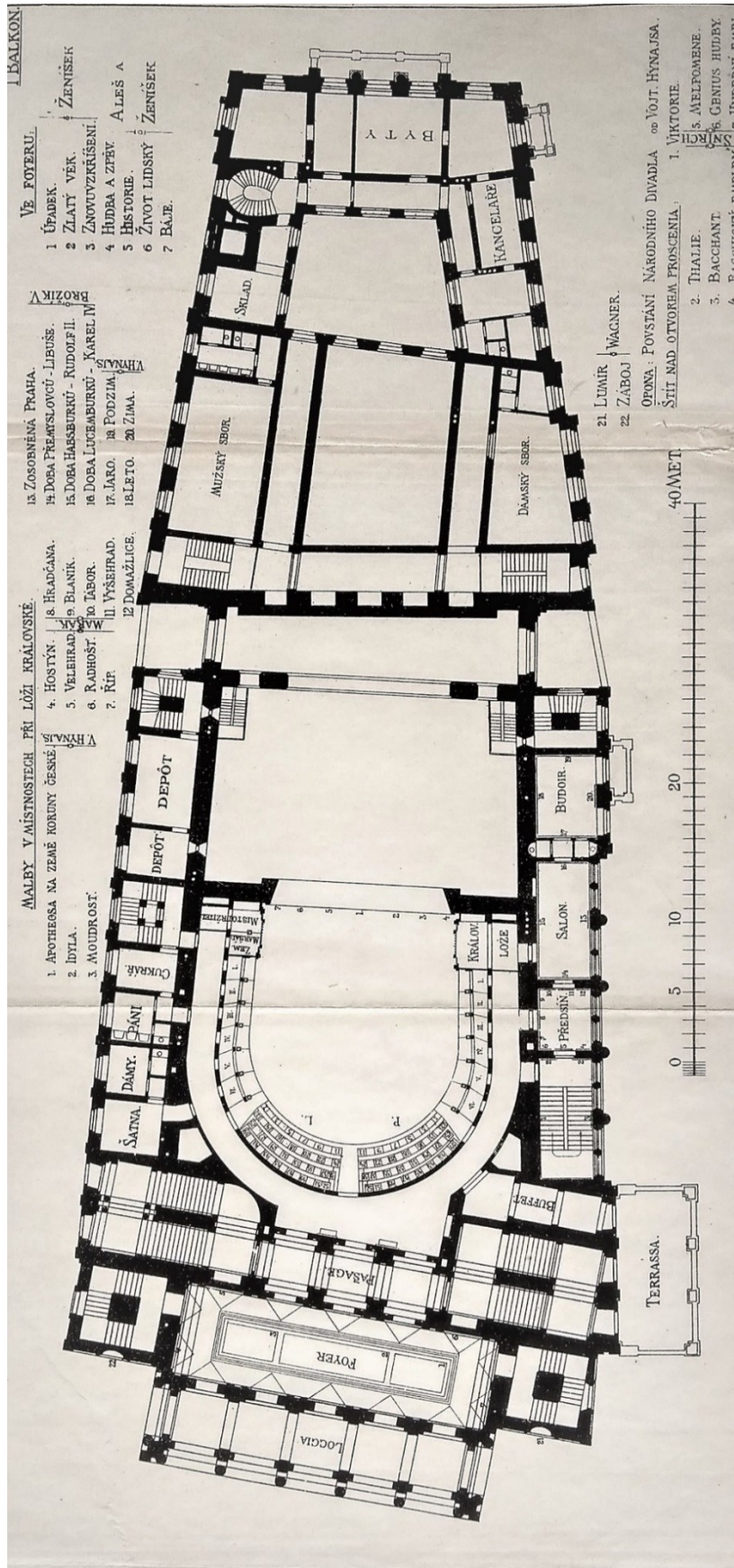
4. **Josef Zíték:** Náčrtek Národního divadla, 1865

5. **Josef Zíték:** Nákres královské lóže s naznačeným uspořádáním královských místností, detail

6. **Josef Zitek / František Buldra / J. Doubek:** Nové rozdělení Národního divadla. Šedou barvou je naznačeno Zítkovo rozložení před požárem, červeně návrh stavebního výboru. Na plánu je dobře patrné dvouramenné královské schodiště, dlouhý salon a budoir. Z ním následovala kancelář ředitele

7. Josef Schulz: Plán prvního balkonu, 1883

8. **Vojtěch Hynais:** Vzkvétající blahobyt národa kolem trůnící moci panovnické. Návrh pro schodiště, 1880

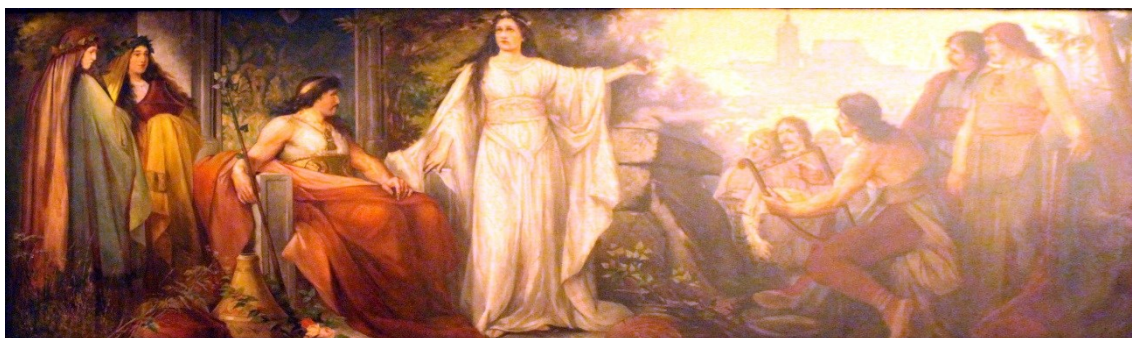
9. **Vojtěch Hynais:** Moc a síla protěžující Musy a Vědy. Návrh pro salon, 1880

10. **Vojtěch Hynais:** Přemysl a jeho povýšení. Návrh pro budoir, 1880

11. **Vojtěch Hynais:** Panovnický cyklus, Karel IV., Libuše, Rudolf II. Návrh na salon, 1880

12. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Libuše. Malba pro salon královské lóže. Nyní umístěna v kuloárové chodbě na 2. balkoně, 1881

13. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Rudolf II. Malba pro salon královské lóže. Nyní umístěna ve sborovém sále v Národním divadle, 1881

14. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Karel IV. Malba pro salon královské lóže. Nyní v majetku Karlovi univerzity, 1881

15. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Karel IV. Malba pro salon, detail, 1881

16. Vstup do prezidentských salonků z malého vestibulu

17. Schodiště, pohled od vstupu

18. Schodiště, pohled z mezipatra

19. Schodiště, pohled k oknům

20. Schodiště, detail zábradlí

21. Schodiště, vstup do předsíně

22. Vojtěch Hynais: Mír, 1881

23. Vojtěch Hynais: Mír, detail

24. Vojtěch Hynais: Sláva Čech, Moravy a Slezska, detail

25. **Vojtěch Hynais**: Sláva Čech, Moravy a Slezska, 1881

26. **Vojtěch Hynais**: Pastýř a pastýřka, 1881

27. **Vojtěch Hynais**: Historie, 1881

28. Předsíň prezidentských salonků, 1883

29. Strop předsíně, 1883

30. **Julius Mařák:** Hostýn, 1883

31. **Julius Mařák:** Radhoř, 1883

32. **Julius Mařák:** Velehrad, 1883

33. **Julius Mařák:** Říp, 1883

34. **Julius Mařák:** Hradčany, 1883

35. **Julius Mařák:** Blaník, 1883

36. **Julius Mařák:** Blaník, Tábor, 1883

37. **Julius Mařák:** Vyšehrad, 1883

38. **Julius Mařák:** Domažlice, 1883

39. Salon

40. Vstup do prezidentské lóže

41. **Bohuslav Schnirch**: Strop salonu, 1883

42. **Salon**

43. **Václav Brožík:** Přemyslovci, Libuše, 1883

44. **Václav Brožík:** Lucemburkové. Detail Karla VI., 1883

45. **Václav Brožík:** Habsburkové. Rudolf II., 1883

46. **Václav Brožík:** Praha, 1883

47. **Vojtěch Hynais:** Zima, 1901

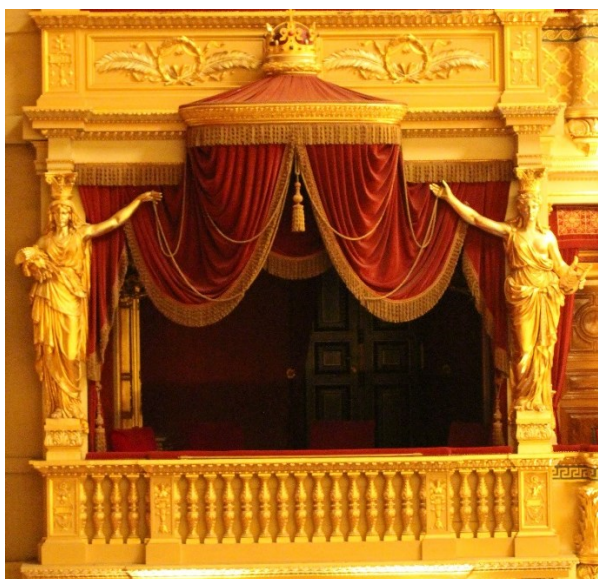
48. Budoir, Vojtěch Hynais: Jaro, 1881

49. Budoir, Vojtěch Hynais: Podzim, Léto, 1881

50. Prezidentská lóže

51. Prezidentská lóže, detail

52. Interiér prezidentské lóže

53. Interiér salonu s bustou Tomáše Garrigue Masaryka, 1936

54., 55. Snímání obrazů v prezidentských salonech 3. října roku 1944

56. Stav malby před restaurováním, 1962

57. Rozdíl stavu malby před restaurováním a po něm, 1962

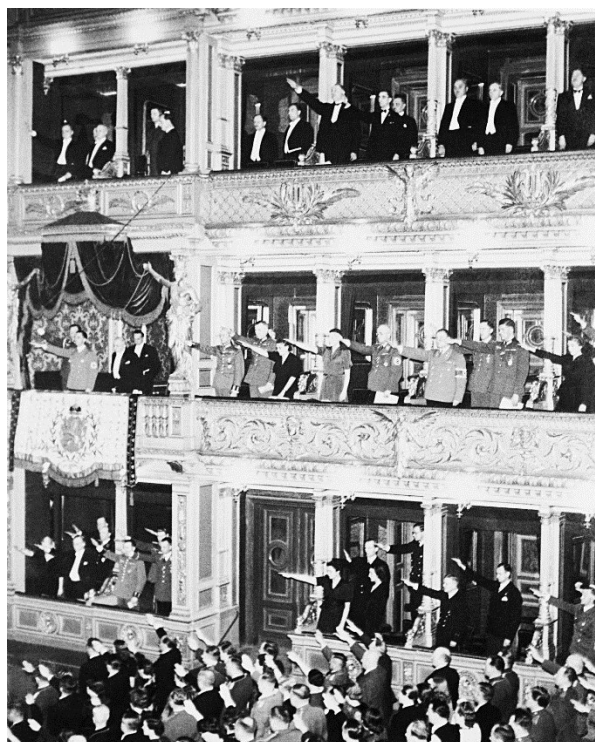
58., 59. Stav malby před restaurováním a po něm, 1962

60. Restaurování dveří v prezidentských saloncích, 1983

61. Tomáš Garrigue Masaryk v prezidentské lóži. Představení Libuše k 50. výročí otevření divadla, 11.6.1931

62. Říšský ministr národní osvěty a propagandy Joseph Goebbels (vlevo) a státní prezident Protektorátu Čechy a Morava Emil Hácha v prezidentské lóži na představení opery Bedřicha Smetany Prodaná nevěsta, 5.11.1940

63. Kurt Daluge, Jaroslav Krejčí, Emil Hácha v prezidentském salonku, 15.3.1943

64. **Edvard Beneš s manželkou**, představení Libuše, 27.5.1945

65. **Václav Havel s Dagmar Havlovou**, Pocta Václavu Havlovi, 30.1.2003

66. Pohled na okna prezidentských salonků z balkonu nad bočním portikem

67. Národní divadlo, pohled ze Střeleckého ostrova

Seznam vyobrazení

1. **Josef Niklas:** Plán prvního balkonu. Soutěžní návrh, 1866. Archiv Národního divadla, sign. S-418-P. Foto: autor
2. **Ignác Ullmann:** Plán prvního balkonu. Soutěžní návrh, 1866. Archiv Národního divadla, signatura S-418-P. Foto: autor
3. **Josef Zítek:** Plán prvního balkonu. Soutěžní návrh, 1866. Archiv architektury Národního technického muzea, signatura 20071021/01. Foto: autor
4. **Josef Zítek:** Náčrtek Národního divadla, 1865. Reprodukce z: KORECKÝ 1966, 543, obr. 2
5. **Josef Zítek:** Nákres královské lóže s naznačeným uspořádáním královských místností, detail. Archiv architektury Národního technického muzea, sign. 20100531/04. Foto: autor
6. **Josef Zítek / František Buldra / J. Doubek:** Nové rozdělení Národního divadla. Archiv architektury Národního technického muzea, sign. 20041022/01. Foto: autor
7. **Josef Schulz:** Plán prvního balkonu, 1883. Reprodukce z: ŠUBERT 1883, nepag.
8. **Vojtěch Hynais:** Vzkvétající blahobyt národa kolem trůnící moci panovnické. Návrh pro schodiště, 1880. Reprodukce z: MATĚJČEK 1954, 206
9. **Vojtěch Hynais:** Moc a síla protěžující Musy a Vědy. Návrh pro salon, 1880. Reprodukce z: MATĚJČEK 1954, 206
10. **Vojtěch Hynais:** Přemysl a jeho povýšení. Návrh pro budoir, 1880. Reprodukce z: ŽÁKAVEC 1929, 226
11. **Vojtěch Hynais:** Panovnický cyklus, Karel IV., Libuše, Rudolf II. Návrh na salon, 1880. Reprodukce z: ŽÁKAVEC 1929, 225

12. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Libuše. Malba pro salon královské lóže. Nyní umístěna v kuloárové chodbě na 2. balkoně v Národním divadle, 1881. Foto: autor
13. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Rudolf II. Malba pro salon královské lóže. Nyní umístěna ve sborovém sále v Národním divadle, 1881. Foto: autor
14. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Karel IV. Malba pro salon královské lóže. Nyní v majetku Karlovy univerzity, 1881. Reprodukce z: PETRÁŇ 1999, 266, obr. 418
15. **Emanuel Krescenc Liška, Jakub Schikaneder:** Karel IV. Malba pro salon, detail, 1881. Reprodukce z: PETRÁŇ 1999, 266, obr. 418
16. **Vstup do prezidentských salonků z malého vestibulu.** Foto: autor
17. **Schodiště**, pohled od vstupu. Foto: autor
18. **Schodiště**, pohled z mezipatra. Foto: autor
19. **Schodiště**, pohled k oknům. Foto: autor
20. **Schodiště**, detail zábradlí. Foto: autor
21. **Schodiště**, vstup do předsíně. Foto: autor
22. **Vojtěch Hynais:** Mír, 1881. Foto: autor
23. **Vojtěch Hynais:** Mír, detail. Reprodukce z: MŽIKOVÁ 2001, 413
24. **Vojtěch Hynais:** Sláva Čech, Moravy a Slezska, detail. Foto: autor
25. **Vojtěch Hynais:** Sláva Čech, Moravy a Slezska, 1881. Foto: autor
26. **Vojtěch Hynais:** Pastýř a pastýřka, 1881. Foto: autor
27. **Vojtěch Hynais:** Historie, 1881. Foto: autor
28. **Předsín prezidentských salonků**, 1883. Foto: autor

29. **Strop předsíně**, 1883. Foto: autor
30. **Julius Mařák**: Hostýn, 1883. Foto: autor
31. **Julius Mařák**: Radhošť, 1883. Zdroj: http://edu.vos-kh.cz/ucebnice/ucebnice_cjl/eul/cechy1848/cechy_marak.jpg, vyhledáno 20. 6. 2018
32. **Julius Mařák**: Velehrad, 1883. Foto: autor
33. **Julius Mařák**: Říp, 1883. Foto: autor
34. **Julius Mařák**: Hradčany, 1883. Foto: autor
35. **Julius Mařák**: Blaník, 1883. Foto: autor
36. **Julius Mařák**: Blaník, Tábor, 1883. Foto: Jaroslav Kučera. Reprodukce z: BENEŠOVÁ / SOUČKOVÁ / FLÍDROVÁ 1999, 58, obr. 104
37. **Julius Mařák**: Vyšehrad, 1883. Foto: autor
38. **Julius Mařák**: Domažlice, 1883. Foto: autor
39. **Salon**. Foto: autor
40. **Vstup do prezidentské lóže**. Foto: autor
41. **Bohuslav Schnirch**: Strop salonu, 1883. Foto: autor
42. **Salon**, Foto: autor
43. **Václav Brožík**: Přemyslovci, Libuše, 1883. Foto: autor
44. **Václav Brožík**: Lucemburkové. Detail Karla VI., 1883. Foto: autor
45. **Václav Brožík**: Habsburkové. Rudolf II., 1883. Foto: autor
46. **Václav Brožík**: Praha, 1883. Foto: autor
47. **Vojtěch Hynais**: Zima, 1901. Reprodukce z: FLÍDROVÁ 2013, 43

48. **Budoir, Vojtěch Hynais:** Jaro, 1881. Foto: autor
49. **Budoir, Vojtěch Hynais:** Podzim, Léto, 1881. Foto: autor
50. **Prezidentská lóže.** Foto: autor
51. **Prezidentská lóže,** detail. Foto: autor
52. **Interiér prezidentské lóže.** Foto: Jaroslav Kučera. Reprodukce z: BENEŠOVÁ / SOUČKOVÁ / FLÍDROVÁ 1999, 55. obr. 95
53. **Interiér salonu s bustou Tomáše Garrigue Masaryka,** 1936. Foto: ČTK
54. **Snímání obrazů v prezidentských salonech 3. 10. 1944.** Reprodukce z: Reprodukce z: BENEŠOVÁ / SOUČKOVÁ / FLÍDROVÁ 1999, 60, obr. 110
55. **Snímání obrazů v prezidentských salonech 3. 10. 1944.** Reprodukce z: Reprodukce z: BENEŠOVÁ / SOUČKOVÁ / FLÍDROVÁ 1999, 61, obr. 114
56. **Stav malby před restaurováním,** 1962. Archiv Národního divadla, sign. V 1108-K. Foto: Raimund Ondráček
57. **Rozdíl stavu malby před restaurováním a po něm,** 1962. Archiv Národního divadla, sign. V 1108-K. Foto: Raimund Ondráček
- 58., 59. **Stav malby před restaurováním a po něm,** 1962. Archiv Národního divadla, sign. V 1108-K. Foto: Raimund Ondráček
60. **Restaurování dveří v prezidentských saloncích,** 1983. Foto: Jaroslav Kučera. Reprodukce z: ŠNEJDAR 1983, 333, obr. 309
61. **Tomáš Garrigue Masaryk v prezidentské lóži.** Představení Libuše k 50. výročí otevření divadla, 11.6.1931. Foto: ČTK
62. **Říšský ministr národní osvěty a propagandy Joseph Goebbels** (vlevo) a státní prezident Protektorátu Čechy a Morava Emil Hácha v prezidentské lóži na představení opery Bedřicha Smetany Prodaná nevěsta, 5.11.1940. Foto: ČTK

63. **Kurt Daluege, Jaroslav Krejčí, Emil Hácha** v prezidentském salonku, 15.3.1943. Foto: ČTK
64. **Edvard Beneš s manželkou**, představení Libuše, 27.5.1945. Foto: ČTK
65. **Václav Havel s Dagmar Havlovou**, Pocta Václavu Havlovi, 30.1.2003. Foto: Michal Kamaryt, ČTK
66. **Pohled na okna prezidentských salonků z balkonu nad bočním portikem.**
Foto: autor
67. **Národní divadlo**, pohled ze Střeleckého ostrova. Foto: autor

Seznam literatury

Literatura

- BARTOŠ 1933 — Jan BARTOŠ: Národní divadlo a jeho budovatelé. Praha 1933
- BENEŠOVÁ / STRAKOVÁ 2010 — Zdeňka BENEŠOVÁ / Petra STRAKOVÁ: Busty v Národním divadle. Praha 2010
- BENEŠOVÁ / SOUČKOVÁ / FLÍDROVÁ 1999 — Zdeňka BENEŠOVÁ/ Tat'ána SOUČKOVÁ/ Dana FLÍDROVÁ: Národní divadlo. Historie a současnost budovy. Praha 1999
- BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou staletí. 1780-1980. Praha 1984
- BENEŠOVSKÁ 2009 — Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Architektura. Praha 2009
- BERGER 2008 — Tomáš BERGER: Restaurátorská zpráva. S. l. 2008. Archiv Národního divadla, signatura V 1108—K
- BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ 1996 — Naděžda BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ (ed.): Dějiny v obrazech. Historické náměty v umění 19. století v Čechách. Praha 1996
- BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ 1999 — Naděžda BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ (ed.): Julius Mařák a jeho žáci. Praha 1999
- BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ 2003 — Naděžda BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ (ed.): Václav Brožík (1851-1901). Praha 2003
- BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ 2009 — Naděžda BLAŽÍČKOVÁ–HOROVÁ (ed.): Umění 19. století v Čechách. Praha 2009
- BOROVÍČKA 2012 — Michael BOROVÍČKA (ed.): Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XII. a, 1860–1890. Praha 2012

- DVOŘÁKOVÁ 1983 — Zora DVOŘÁKOVÁ: Josef Zítek. Národní divadlo a jeho tvůrce. Praha 1983
- DVOŘÁKOVÁ 1988 — Zora DVOŘÁKOVÁ: Když ještě nebyli slavní. Nástup výtvarné generace Národního divadla. Praha 1988
- FLÍDROVÁ 2013 — Dana FLÍDROVÁ: Divadlo před oponou. Národní divadlo. Praha 2013
- HILMERA 1999 — Jiří HILMERA: Česká divadelní architektura. Praha 1999
- KRTILOVÁ 1954 — Eva KRTILOVÁ. Architekt Josef Zítek. Praha 1954
- KSANDR 1996 — Karel KSANDR: Architekt Josef Zítek. Katalog díla. Praha 1996
- KSANDR 2009 — Karel KSANDR: Josef Zítek. Architekt, pedagog, památkář. Praha 2009
- KORECKÝ 1966 — Miroslav KORECKÝ: Sto let Zítkova projektu Národního divadla v Praze. In: Umění XIV, 1966, 541–566
- MÁDL 1883 — Karel Boromejský MÁDL: Obrazy Václava Brožíka a Julia Mařáka v Národním divadle. In: Ruch V., č. 29, 15.10.1883, 463–464
- MALÁ 1993— Věra Malá: Lóže pro krále i prezidenty. In: Lidové noviny. Nedělní příloha, 31. 12. 1993, 9
- MALÝ 1883 — Jakub MALÝ (ed.): Naše znovuzrození. Přehled národního života českého za posledního půlstoletí. Část pátá. Nová doba ústavní až do zavedení dualismu. Praha 1883
- MATĚJČEK 1954 — Antonín MATĚJČEK: Národní divadlo a jeho výtvarníci. Praha 1954
- MŽIKOVÁ 2001 — Marie MŽIKOVÁ: Křídla slávy. Vojtěch Hynais, čeští Pařížané a Francie. Díl II. Praha 2001
- NOVÁK 1918 — Rudolf V. NOVÁK: Tyrš a Národní divadlo. Praha 1918
- ONDRÁČEK 1962 — Raimund ONDRÁČEK: Zpráva o restaurování a ošetření nástěnných obrazů— olejomalb v presidentských saloncích Národního divadla v Praze. Archiv Národního divadla, signatura V 1108—K

- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ 1908 — OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ: Zítek Josef. Svazek XXVII. Praha 1908
- POKORNÝ 1983 — Dušan POKORNÝ: Spor o královskou lóži. In: Praha 83, 1983, 19–21
- PACOVSKÝ 1983 — Jaroslav PACOVSKÝ: Historie budovy Národního divadla. Praha 1983
- PETRÁŇ 1999 — Josef PETRÁŇ (ed.): Památky Univerzity Karlovy. Praha 1999
- RAK 1994 — Jiří RAK: Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy. Jinočany 1994
- ŠIMÁČEK 1894 — František ŠIMÁČEK: Jubilejní výstava zemská království Českého v Praze 1891. Praha 1894
- ŠNEJDAR 1983 — Josef ŠNEJDAR (kol.): Národní divadlo 1983. Rekonstrukce a dostavba okolí. České Budějovice 1983
- ŠUBERT 1881 — František Adolf ŠUBERT: Národní divadlo v Praze. Dějiny jeho i stavba dokončená. Praha 1881
- ŠUBERT 1883 — František Adolf ŠUBERT: Průvodce po Národním divadle v Praze. Praha 1883
- TYRŠ 1881a — Miroslav TYRŠ: Výtvarné umění. Malířskému vyzdobení Národního divadla. In: Národní listy, 10. 5. 1881, nepag.
- TYRŠ 1881b — Miroslav TYRŠ: Umělecké práce po požáru. In: Národní listy, 15. 8. 1881, nepag.
- TYRŠ 1881c — Miroslav TYRŠ: Hynaisovy malby pro boudoiru lože královské. In: Národní listy, 14. 9. 1881, nepag.
- TYRŠOVÁ 1884 — Renáta TYRŠOVÁ: Národní divadlo jako dílo umělecké. In: Osvěta. 1884, 244–252
- VYBÍRAL 2002 — Jindřich VYBÍRAL: Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století. Praha 2002

ŽÁKAVEC 1929 — František ŽÁKAVEC: K věrnému přátelství Hynaise s Myslbekem. In:
Sborník k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádl. Praha 1929, s. 209–246

Prameny

ČESKÉ NOVINY 3. 10. 1880

ČESKÉ NOVINY 21. 11. 1880

ČESKÉ NOVINY 1. 1. 1881

ČESKÉ NOVINY 29. 7. 1881

ČESKÉ NOVINY 13. 8. 1881

ČESKÉ NOVINY 1. 5. 1882

DIVADELNÍ LISTY. Obrázkový časopis pro poučení a zábavu. Roč. II., č. 11, 1881

NÁRODNÍ LISTY 3. 10. 1866

NÁRODNÍ LISTY 5. 10. 1866

NÁRODNÍ LISTY 9. 10. 1866

NÁRODNÍ LISTY 14. 10. 1866

NÁRODNÍ LISTY 21. 10. 1866

NÁRODNÍ LISTY 10. 10. 1872

NÁRODNÍ LISTY 14. 8. 1881

NÁRODNÍ LISTY 10. 10. 1882

NÁRODNÍ LISTY 28. 4. 1882

NÁRODNÍ LISTY 24. 8. 1883

NÁRODNÍ LISTY 9. 11. 1883

NÁRODNÍ LISTY 22. 12. 1883

Zdroje

<https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/slib-vernosti-risi/slib-vernosti-risi-historicky-kontext/> vyhledáno 15.6.2018

<https://multimedia.ctk.cz/foto/index?documentID=1540033>, vyhledáno 15.6.2018

<http://multimedia.ctk.cz/foto/index?documentID=2606669>, vyhledáno 18.6.2018